

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Németh Sámuel: Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619.

207 Németh Sámuel: Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619.

Lackner Kristóf Sopron város érdemes polgármestere volt a 17. század elején: 1613–19; – 1621–26; – 1629-től haláláig 1631-ig.¹⁽¹⁾ Ezekben a mozgalmas, háborús időkben nagy elszántsággal, körültekintő diplomata tehetséggel vezette Sopron város ügyeit a pozsonyi országgyűlésen (1613) II. Mátyás előtt csak úgy, mint Bethlen Gábornál Besztercebányán (1620). A városi közügyek mellett azonban időt talált a tudományokkal, költészettel, egyházi ügyekkel, társadalmi egyesületekkel való foglalkozásra is. Művészi ízlését, európai széles látókörét, klasszikus műveltségét négyévi olaszországi egyetemi tanulmányai alatt szerezte, melyeket Páduában, Bolognában, Siennában végzett. Páduában avatták doktorrá 1595-ben. – Sopronban az irodalmi, tudományos, egyházi életnek irányítója. Mint az evangélikus líceum iskolafelügyelője iskolai törvényeket alkot; – ha szükséges, hittestvéreinek prédikál; – rézmetszeteket készít, köztük Sopron város képét; – Sopron első tudományos-irodalmi egyesületét szervezi: Foedus studiosorum 1604; – Nádasdy László biztatására a soproni líceumi tanulók számára iskolai drámákat ír, amelyek nyomtatásban is megjelentek; – ír valláserkölcsi, jogi, hazafias, katonai műveket is. Úgy látszik külső megjelenésében is megnyerő, tiszteletet keltő egyéniség volt; „szép doktor“-nak hívták. Mint életrajzírója írja²⁽²⁾: „Nagy szeretettel vették őt körül fejedelmek, királyok, hercegek, grófok, – nagyra értékelték az állam, – tisztelte ennek a városnak tanácsa, – becsülte minden tudós, okos, derék polgár.“

Ennek a rendkívül élénk szellemi életet élő Lackner Kristófnak több kéziratos műve maradt fenn, – ezek közül különösen érdekes a soproni evngélikus konvent levéltárában levő kötet.³⁽³⁾ Ebben a kötetben van egy németnyelvű vallás-erkölcsi munka: 208. „Tugendspiegel“, – s azután következik: „Epistulae ad patronos et amicos.“ Lackner Kristóf leveleskönyve ez, – itt fogalmazta levelezését, sőt beszédeit is.

Ezek között a fogalmazványok között találhatjuk a mértékletességi egyesület, a „collegium sobrietatis“ alapszabályainak fogalmazványát is. Ezek a szabályok Esterházy Miklóshoz, a későbbi nádorhoz írt levélbe vannak foglalva. Megtudjuk a levélből, hogy Lackner Kristóf 1619. augusztus 18-án ebéden volt Esterházynál Cinfalván. Úgy látszik ebédközben beszélgethettek a kor nagy bűnéről: a részegségről, ezzel összefüggően a mértékletességről, mert Esterházy felszólította Lacknert, hogy készítsen tervezetet a mértékletességi egyesületről. Bizonyára ismerte Esterházy Lacknernek szervezőképességét, – hiszen a „Foedus studiosorum“ alapításával bizonyosságot tett róla. Esterházy záros határidőt tűzött ki az alapszabályok elkészítésére: három napot. Lackner 1619. augusztus 22-én csakugyan el is küldte Nyékre a tervezetet. Egy nap alatt készítette el, sok egyéb elfoglaltsága mellett. Sőt az alapszabályokhoz hozzáfűzött egy „Prologus“-t is, amelyben a „Fundator“, az alapító és „Zoilus“, a gáncsoskodó, párbeszédben fejtik ki véleményüket az egyesületről. Lacknernek színműírói hajlama nyilvánul meg a párbeszéd formában. A

prológus után bölcselők, költők műveiből idézeteket közöl egyrészt az „Ebrietas“-ra, a borivásra, másrészt a „Sobrietas“-ra, a mérsékletességre vonatkozólag.

Ezek után közöljük Lackner levelét s a levélbe illesztett alapszabálytervezetet az eredeti latin nyelven s ennek fordítását.

Epistola	Levél
ad Fundatorem Inclyti Collegii Sobrietatis (titulus Ill. Dn. Nicolaus Esterhazi) a Christoforo Lackner I. U. D. conscripta et Nekium transmissa.	a nevezetes Mértékletességi Egyesület alapítójához, nagyságos Esterházi Miklóshoz; írta és Nyékre elküldötte Lackner Kristóf I. U. D.
Illustrissime Baro Dom. gratissime	Nagyságos Báró, Kegyelmes Uram. –
Salutem ab aeviterno et aeternum duraturo omnium laudandarum rerum et consenquentis temperantiae authore animitus precor.	Az öröktől levő és örökké élő, – minden dicséretes dolgok jóságos teremtőjétől minden jót szívemből kívánok.
Quas a me in curia tua Sigendorffensi litteras ceu opinionem de temperantia die 18 Augusti currentis Dei anni praesentis 1619 exigebas Illustr. Dn. (quia omne promissum 209 servare debitum) quum invitatus ad prandium recte tum despondi, – plane et germana fide termino a te Ill. Baro praefixio trium dierum inter caeteras publicas tam quam privatas occupationes pro viribus et angustia temporis ut et par est et decet, volui. Grata sic brevitate, indicio, lima, censura... connotata sic accipe:	Az úrnak folyó 1619-ik esztendejében aug. 18-án a cinfalvi kúriában tőlem a mértékletességre vonatkozólag véleményt, illetőleg írást kívántál Nagyságos Uram! Mivel én akkor az ebédre meghivatva ezt valóban megígértem, – s mivel minden ígéretet kötelesség megtartani, azért én igaz hűséggel igyekeztem a Nagyságotól kitűzött háromnapi terminusra egyéb nyilvános és magán elfoglaltságaim közepette, az idő rövidegéhez képest úgy, amint szükséges és illik is, ígéretemet beváltani. Megírtam hát kellő rövidegességgel, megfontolással, csiszolgatással, szigorú vizsgálattal..., íme, fogadd tehát:

I. Quia author et legislator (late sumpto vocabulo) quum sanxit legem, magis quam caeteri foedere et nexu societatis coniuncti, servare tenetur, – dignum et iustum est, ut quas autoduce praesumpseris raro in hoc collegio sobrietatis, ipse servas normas. Collegium sic erit laudabile, durabile, inviolabile, imitabile caeptumque in melius tractabile. Exempla habes in mea Corona Emblematica,⁴⁽⁴⁾ cognito loco; alia praetereo, quia brevem esse voluisti.

II. Cuilibet licitum sit sine omni respectu sineque metu ceu membrorum collegii errores, excessus promanantes in authore animadvertare, ipsos... censoribus (quorum quatuor sunt) detegere, qui si praehabito consilio (fide ad id muneris obstructi) excessum mulctaque dignum ²¹⁰iudicaverint, authorem pro dispositione admoneant; qui si se purgare sufficienter haud possit, mulcta exigatur et Fisco curiae ad hoc electo statim eodem die disponat et nisi disposuisset in dies, hoc est dietim Joachimico⁵⁽⁵⁾ augeatur.

III. Sit autem poena (quia volenti non fit iniuria, sic namque tibi Ill. Baro visum fuit) in authore duodecim tallerorum Hungaricalium; in collegii membro, si fuerit ante familiares, Joachimicus unus, si extra aulam, collegii tamen membrum, Joachimici duo, si magnas vero Joachimicos disponat quatuor, marcam valentes.

IV. Nemo horum commembrorum in despectum collegii ausu quo vis temerario dicat, hoc (t. i. collegium sobrietatis) inventum esse tenacitatis et avaritiae argumentum, qua re deprehensus damnatus in Joachimicum esto.

I. A szervező és törvényhozó (messze eső, más területről vett szavak!) maga szentesíti a törvényt s azért neki inkább kell megtartani, mint az egyesület többi szövetkezett, – s a szövetség kapcsolatával összefűzött tagjainak. Méltányos és igazságos dolog tehát, hogy azokat a szabályokat, amelyeket ebben a ritka mértékletességi egyesületben magad jó szántából alkottál, – azokat tenmagad is megtartsad. Így lesz ez az egyesület dicséretes, tartós, sérthetetlen, utánozható s kezdeményezését előbbre vívő. Erre példákat találsz ismert helyen az én „Corona Emblematicá“-mban, – egyebeket mellőzök, mert azt akartad, hogy rövid legyenek.

II. Mindenkinek szabad minden tekintet és félelem nélkül az egyesület tagjainak hibáit, feltűnő kihágásait a tettesben szemmel tartani, – a hibákat a censoroknak (négy censor van) bejelenteni. Ha a censorok tárgyalás megtartása után (erre a feladatra hivatásuk kötelezi őket) a kihágást büntetésre méltónak ítélték, a tettet a határozat szerint figyelmeztetik, s ha az illető magát elegendőképpen tisztázni nem tudja, megbírságot tartik. A bírságot az erre a célra szervezett pénztárba rögtön, még az nap be kell fizetni; ha valaki be nem fizetné, a bírság naponként egy Joachimicussal növekedik.

III. A tettes pedig bírságul 12 magyar tallért fizet. (Ugyanis „volenti non fit iniuria“, így látta ezt helyesnek Nagyságod). Ha az egyesület tagja a családi körön belül követ el kihágást, a bírság egy Joachimicus; – ha a házában kívül, de mégis mint tagja az egyesületnek, akkor 2 Joachimicust, – ha pedig az illető mágnás, akkor 4 Joachimicust, egy márkát érőt.

IV. A tagok közül az egyesület kisebbsítésére senki meggondolatlanul ne mondja, hogy ezt az egyesületet a kapzsiság és zsugoriság miatt alkották volna. Ha valakire ez rábizonyosodik, egy Joachimicusra büntettedik.

V. Quia vinum ad id creatum est, ut cor hominis laetificet, digestionem et concoctionem modice sumptum servet, robur addat, spiritum et animum excitet, – qui natura non esset abstemius, bibat pro palato et necessitate, lege tamen cauta.

VI. Hinc non incidit in poenam hanc, qui biberit aliquanto plus, quam alius collegii socius, – nisi excessus declinant in extremitatem, namque extrema haerent in vitio, 211 et vitiorum vitandorum causa constitutum hoc est adiuventum; ea propter duntaxat vitia, errores, qui deturpant viri existimationem, mulctam pro missis solvent.

VII. Solent autem isti errores ut plurimum deprehendi, si insolitas gesticulationes, verba sesquipedalia alias non solita ediderit, – si existimationem alterius facto vel verbis laeserit (hoc ipso iuris processu salvo), – si praeter morem solitum conpalam condormiverit, – si quod sobrius non fuisset ausus indecore ebrius facerit, – quae cum infinitis Tartareis erroribus per consores conscriptos deciduntur sine omni personarum tamen respectu.

VIII. Nec quod una via prohibitum est in fraudem legum Collegii huius Inclyti, – alia adgrediatur, – sanctum est, ut etiam aliubi locorum, ubi collega seu commembrum extiterit missusque fuerit in extremitate deprehensus in mulctam incidat.

IX. Hoc vero ita est intelligendum, ut dignitatem et existimationem tam missi, quam mittentis h. e. propriam et domini salvam, sanctam tueatur.

V. Mivel a bor arra teremtetett, hogy az ember szívét megvidámítsa, – mértékkel élvezve az emésztést előmozdítsa, – erőt adjon, – a szellemet s lelket feltüzelje, – azért aki természeténél fogva a bortól nem tartózkodik, az ízlése és szükséglete szerint igyék, de óvatos módon.

VI. Ezért tehát nem esik bűnbe az, aki valamivel többet iszik, mint az egyesület más tagja, – csak túlzás, kihágás ne legyen belőle. A túlzásból származik ugyanis a bűn, – s a bűnök elkerülése céljából alkottuk ezt a szervezetet. Azokért a bűnökért, tévedésekért tehát, amelyek a férfinak tekintélyét rombolják, az elkövetett dolgokhoz képest (az illetők) bírságot fizetnek.

VII. Legtöbbszörre a következő hibákat szoktuk gáncsolni: szokatlan taglejtések, – szokatlan hosszadalmas fecsegés, – más becsületének szóval vagy tettel való megbántása, – a szokás ellenére mindenki szeme láttára való szunyókálás, – továbbá ha valaki valamit józan állapotában nem merne megtenni, azt kapatosan illetlen módon véghez viszi. Mindezeket egyéb számtalan megdöbbentő eltévelyedésekkel együtt a választott censorok megbüntetik, még pedig minden tekintet nélkül a személyekre.

VIII. S ne hogy ami egyféle módon tiltva van, azt ennek a jeles egyesületnek törvényeit kijátszva, más módon elkövesse valaki, – elhatároztuk, hogy bárhol, ahol a tagtársunk van vagy ahova küldetik, s ott kihágás bizonyul rá, bírságotassék meg.

IX. Ezt pedig úgy kell érteni, hogy a küldöttnek is meg a küldőnek is tekintélyét s méltóságát (azaz a magáét is s uráét is) kiki őrizze meg épen, szentül.

X. Quo decus collegii servetur, nemo commembrorum dicat se metu prae mulcta hibisse non audere vel se velle, non tamen licere, – quippe quod semel amore virtutis placuit, amplius displicere non licet, sic honestus se civili et aulico stylo 212 quis excusaverit. Nota namque et publica erunt haec virtutis incitamenta, de quibus ut publicis et publicatis sane publicum sit indicium.

XI. Nulla tamen quia est regula, quae non commissentia quadam admittat exceptionem, valde rigorosum esset hoc, et ab aequo et bono tamquam temperamento stricti iuris alienum, nullum plane... lapsus in mulctatum praetermittere excessum, sit namque saepius, ut appetentia magis ex nimia severitate et prohibitione crescat et in peiores excessus digrediret. Sic Ovidius tertio libro certe amandi: Nitimur in vetitum semper cupimusque negata. Si honoris, fidelitatis, observantiae, publici gaudii solemnitatis specialis qua esset mos, mori gerendus erit, ne videremur nimis sapere quod esset disipere. Sic summi... Imperatoris... Archiducum Austriae dumtaxat stando bibere licet, – ne tamen horum praetextus illiceat et ad palandos defectus et excessus auserit et occasionem prodeat, – penes censores sit indicium.

XII. Quo loco nemini liceat ita excedere modum, ut quem cohonestare studuerit, prorsus excessibus turpibusque factis deturpet, ast semper accurrat... respectus, honestum.

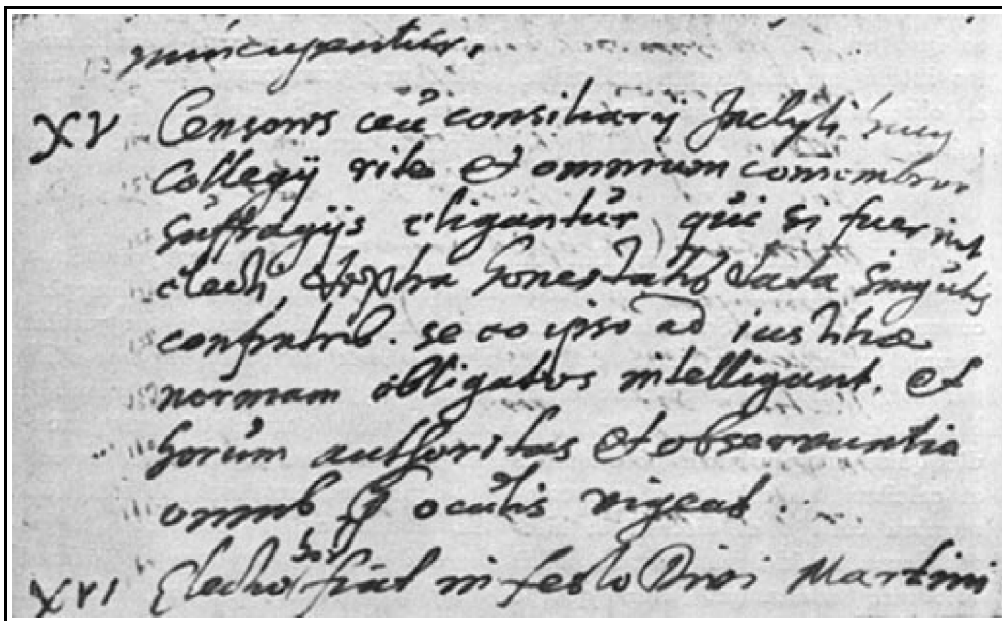
X. Hogy az egyesület tekintélye megóvassék, a tagok közül senki se mondja, hogy a büntetéstől való félelemből nem mer inni, – vagy hogy bizony akarna (t. i. inni), de nem szabad. Mert hiszen ha valamit egyszer az erényesség iránt való szeretetből elfogadott az ember, – nem lehetséges, hogy később ez ne tessen, – így menti magát a tisztességes ember ezen az udvarias, előzékeny hangon. Az erénynek ösztönző eszközei ugyanis ismeretessé s nyilvánvalókká lesznek, – s amint ezek nyilvánosokká lesznek, közismert lesz a rájuk vonatkozó tétel is.

XI. De mivel nincsen olyan szabály, amely bizonyos bizalom alapján kivételt meg ne engedne, nagyon szigorú lenne és a méltányos, helyes, igazságos lelkülettől teljesen idegen, ha semmiféle megesett kihágást sem hagynánk büntetés nélkül. Hiszen gyakran megtörténik, hogy a kívánság a túlzott szigorúság és tiltás következtében csak növekedik és még rosszabb kihágásokra téved. Így jól mondja Ovidius az Ars amatoria harmadik könyvében: „mindig a tiltott dologra törekszünk és kívánjuk a megtagadottat“. Ha a tiszteletadásnak, a kedélyességnek, a megbecsülésnek, közörműnek van valami sajátos ünnepi szokása, – akkor a szokás szerint járjunk el, nehogy túlságos okosoknak látszassunk, ami egyet jelent az esztelenséggel. Így p. o. az uralkodóra, az osztrák főercegekre poharat üríteni felállva szabad. Hogy azután ez ne legyen csábító ürügy s ne adjon bátorságot s alkalmat nyilvánvaló kihágásokra, – erre vonatkozólag a cenzorok ítélik.

XII. Ilyen alkalmakkor a mértéket senkinek sem szabad annyira áthágni, hogy akit ünnepelni akar, éppenséggel azt gyalázza meg kicsapongásával, s dísztelen tettel. Legyen mindig szeme előtt a tisztesség, a becsület.

213XIII. Quia is invaluit in patria nostra mos, ut pro demonstranda benevolentia... circulari poculo nos invicem invitemus et excitemus, cavendum hoc erit loco serio ut nullus haustus mensam (exceptis superius denominatis principibus virisque) circumeat stando. Pro quadam tamen speciali observantia licitum sit pro summis proceribus regni et in dignitate excellenti constitutis dextram cordi admovere, sinistram cyatho tributo.

XIII. Mivel hazánkban az a szokás kapott lábra, hogy a megtisztelés kimutatására körbenjáró pohárral egymást kölcsönösen felköszöntjük és felszólítjuk, ügyeljünk ilyen alkalomkor komolyan arra, hogy állva egy pohárköszöntés se járja körül az asztalt (kivéve a fentebb megemlített főhercegeket, férfiakat). Különös mértékben való megbecsülésképpen szabad azonban az ország kimagasló előkelőségeiért és magas állásba helyezettekért jobb kezünket szívünkre téve, ballal a felköszöntő poharat felajánlani.

A mértékletességi egyesület alapszabályainak egyik pontja. Lackner Kristóf kézírása.

XIV. Exacta mulcta et per Fiscum collegialem asservata ad pios usus transferri debet ita, ut media pars indigenis pauperibus, dimida pro liberatione captivis singulis mensibus distribuatur.

XIV. A behajtott s az egyesületi pénztárban őrzött bírságpénzt kegyes célokra kell fordítani mégpedig úgy, hogy havonta az összeg fele hazai szegényeink javára, – másik fele foglyok kiszabadítására adassék.

XV. Si qui ex Magnatibus huic collegio se associarent, in aula quavis sua quisque has regulas pro perpendiculo 214 sequatur, si tamen quas speciales pro sua aula sancire voluerint, modo non discrepantes fuerint, licitum sit, – sub uno tamen sobrietatis vexillo omnes ceu commembra militant et sobrietatis confoederati nuncpentur.

XVI. Censores seu consiliarii Inclyti huius collegii rite et omnium commembrorum suffragiis eligantur, qui si fuerint electi, dextra honestatis data singulis confratribus se eo ipso ad iustitiae normam obligatos intelligant. Et horum autoritas et observantia omnibus pro oculis vigeat.

XVIII. Electio horum fiat in festo Divi Martini; quo die quodcunque Collegium Sobrietatis institutum, anniversarium diem ea qua par est, authorem discretionem et liberalitate celebrare teneatur. Quo die quum ut plurimum potationibus et calcibus student alii, haec comembra collegii et discreti et hilares decentius id ipsum festum sobrii celebrare admittantur. Non quippe amicus qualis esse soleat ebrius mentis et compos et praeconsequens.

XVIII. Quo fundatoris et authoris huius inclyti collegii autoritas magis augmine famae excrescat et quasi quod latentis energiae in secessu prae se ferat, conveniens est, ut pro aeviterna memoria in signum et argumentum collegii 215 quemlibet ex collegii numero anulo sive aureo sive argenteo levi forma praefigurato author donet, in quo anulo hae litterae extent insculptae: N. E. A. C. S. = Nicolaus Eszterhazi Author Collegii Sobrietatis, – et hic anulus erit in recognitionem collegii.

XV. Ha valaki a mágnások közül ebbe az egyesületbe lépne, úgy kiki a saját házában ezeket a szabályokat zsinórmértékül kövesse. Ha mégis házára vonatkozólag bizonyos sajátos szabályokat akarna elrendelni, ez meg van engedve, de eltérők ezektől (t. i. a szabályoktól) nem lehetnek. Az egyesületnek minden tagja egyébként a mértékletesség lobogója alatt küzd és a mértékletesség szövetségeseinek neveztesse.

XVI. Ennek a jeles egyesületnek censorait vagy tanácsosait annak rendje s módja szerint az összes tagok szavazataival választják. Ha megválasztattak, minden testvérnek kezét adnak, – s ezzel érezzék magukat az igazságosság törvénye alá helyezettnek. S ezeknek a tekintélyét s tiszteletét mindenki szem előtt tartsa.

XVII. Ezeknek a megválasztása történjék Szent Márton ünnepén, mint a mértékletességi egyesület alapításának évforduló napján; s illő dolog, hogy ezt a napot az alapítók bőkezű vendégszeretettel megünnepeljék. Mivel az ilyen napot mások többnyire poharazással, ivással töltik, ennek az egyesületnek tagjai törekedjenek ezt az ünnepet józanul megünnepelni, – tisztes módon, vidáman, illendőképpen. A barátunk ugyanis ittasan nem olyan, mint szokott lenni, nem fékezi elméjét, nem következetes.

XVIII. Hogy e jeles egyesület alapítójának és szervezőjének tekintélye a hír szárnyán is növekedjék és a visszavonultságában elrejtőző energiája nyilvánvaló legyen, illő, hogy örök emlékezet okából az egyesület jelvénye és biznyságaképpen a szervező az egyesület minden tagját egy könnyű alakban kiképzett arany- vagy ezüstgyűrűvel megajándékozza. Ebben a gyűrűben ezek a betűk legyenek bevésve: N. E. A. C. S. Nicolaus Eszterhazi Author Collegii Sobrietatis. Ez a gyűrű lesz az egyesület ismertető jele.

XIX. Quem anulum membrum collegii si non digitis impositum gestiret, visus et convictus Joachimicum ad suos usus deponere censoribus et sic fisco collegii teneatur.

XX. Sine praesensu et annuentia authoris et fundatoris nemo in collegium hoc recipiatur et cooptetur.

XXI. Eligantur et recipiantur autem duntaxat viri praeillustres et nobiles et si qui insignes fama fuerint milites, ne collegii autoritas et dignitas non prae habito hac discretionem vilescat.

XXII. Casu quo incrementum hoc collegium summisit... praeter omnia et sigillo opus erit, quare collegii sobrietatis sigillum tale incidere curetur: laurea seu sertum ex lauro confectum et palma in medulla laurae cum litteris S. C. S.

XXIII. Si qui Collegium hoc recordationis gratia vel mobilibus vel immobilibus condecoravit et donavit, istius honos et fama ab omnibus collegiatis praemoveatur.

216XXIV. Si porro collegium creverit etiam bonis, specialem habeat dispositionis locum et aream Collegii, in qua res et litteralia instrumenta asserventur.

XXV. Censores demum, rebus sic auctis et feliciter crescentibus, annuatim de acceptis et erogatis in anni versario die festo sc. divini Martini praesentibus omnibus rationes, reddant collegii membris.

XXVI. Censores praedesignati quatuor eodem anni versario die eligantur vel si officio honeste praefuerint et studio collegium auxerint, confirmantur.

XIX. Ha az egyesületnek valamelyik tagja ezt a gyűrűt nem viseli az ujján s ha ezt meglátják s rábizonyítják, akkor a censoroknak s ezzel a pénztárnak saját használatra egy Joachimicust kell fizetnie.

XX. A szervező előzetes tudomása és hozzájárulása nélkül ebbe az egyesületbe senki fel ne vétessék, be ne irattassék.

XXI. Csak kiváló és előkelő férfiak és esetleg jeles hírnévű katonák választassanak meg s fogadtassanak be, – nehogy az egyesület tekintélye és méltósága e megválogatás szem előtt tartása nélkül csorbát szenvedjen.

XXII. Ha esetleg az egyesület növekednék, mindenek előtt pecsétre lesz szükség. Ezért hát a mértékletességi egyesület ilyen pecsétet vésszen: babér vagy babérkoszorú, – ennek a babérkoszorúnak közepében palma ezekkel a betűkkel: S. C. S. (sigillum collegii sobrietatis).

XXIII. Ha valaki az egyesületet emlékezés okából akár ingó, akár ingatlan javakkal megajándékozná, annak hírét-nevét minden tag mozdítsa elő.

XXIV. Ha az egyesület tovább fejlődik, vagyona számára legyen egy bizonyos rendelkezési helye, amelyben javai s egyéb irodai holmik megőriztessenek.

XXV. Amennyiben az egyesület javai örvedetesen gyarapodnának, a censorok évenként az évforduló alkalmával, vagyis Szent Márton napján mindenki jelenlétében számadást tartoznak adni a kapott és kiadott holmikról az egyesület tagjainak.

XXVI. A nevezett négy censort az évforduló alkalmával kell megválasztani, vagy megerősíteni állásukban, ha hivatalukat tisztességesen látták el s az egyesület ügyét előmozdították.

XXVII. Protocollon conficiatur in quod omnium collegii membrorum nomina inscribuntur. Sic et res ad Collegium pertinentes, ut repertoricus omnium in arca Collegii sit muniatus.

XXVIII. Semel huic collegio dictum amplius ad alios casus transferri nequeant sive per cambium sive per vendationem, quo donantium gratus animus et res ab iisdem datae et collatae salvae et intactae recordationis et memoria gratia maneant.

XXIX. Regis Hungariae natalem diem sedulo congregatione et praesentia quilibet ex collegii numero eodem die anniversario condecorare studeat et author eodem die anniversario cum suis aulae familiaribus aliquod militare exercitium recreationis [217](#)gratia instituat, sitque hic specialis dies laetitiae dicatus...

XXX. Quia omnibus moriendum est et semel calcanda via Lethi, omnibusque una mansit nox, et nemo evadet, ideo quo salvum et aeternum duraturum vigeat hoc collegium, semper maior natu et senior ex Eszterhaziana familia huius collegii praeses per commembra collegii die anniversario Divi Martini declaretur. – Et ab omnibus honore competentis observetur id, quod denuo ... ab omnibus collegiatis fieri ut par est decet et debet.

His Illustrissime Baro et Patrone gratiosissime septuagies septies non duntaxat septies me commendo, – cui quod despondi hisce meis exsolvere (quum omne promissum cadat in debitum) volni. Vale et me ama. Datae die 22 Augusti 1619. Sempronii. Unius diei labore et id ipsum inter publicas occupatones et civiles strepitus.

Addictissimus servus C. L. I. U. D.

XXVII. Jegyzőkönyvet is kell készíteni, ebbe bejegyzendő az egyesület minden tagjának neve, úgy szintén az egyesület tulajdonát képező vagyon is; ez a mindenre kiterjedő leltár az egyesület szekrényében őriztessék.

XXVIII. Az egyesületnek juttatott ajándékot tovább adni más célra nem szabad, sem csere, sem eladás útján; hogy ily módon az ajándékozóknak hálás lelkületére, s az általuk adott s felajánlott ajándékokra való hálás visszaemlékezés épen, sértetlenül fennmaradjon.

XXIX. A magyar király születésnapját az egyesület minden tagja serényen igyekezzék megünnepelni az évfordulón tartott összejövettel, ezen való megjelenéssel. A szervező pedig ugyanazon az évfordulón udvari népével szórakozás céljából rendezzen valamiféle katonai gyakorlatot, – s legyen ez a nap az öröm napja.

XXX. Mivel mindenkinek meg kell halni, – s Lethe útját egyszer megjárni, – s mindnyájukra ugyanaz az éjtszaka vár, s azt senki ki nem kerül, – azért hogy ez az egyesület épen s örökké fennmaradjon s virágozzék, – az Esterházi családból mindig a legidősebb nyilváníttassék az egyesület elnökének az évfordulón, Szent Márton napján. S e tisztséggel felruházott iránt minden tagtárs adja meg azt a tiszteletet, amely méltányos, illendő, szükséges.

*

Nagyságos Báró, kegyes Pártfogóm! Sokszor ajánlom magamat pártfogásodba. Mivel minden ígéretet tartozik az ember megtartani, azért ezzel az irattal ígéretemet akartam beváltani. Egy nap alatt készült el, s hozzá még közügyekkel való elfoglaltság között, – s a polgártársak is zavartak. Éljj boldogul!

Sopron, 1619. aug. 22. C. L. I. U. D.

*

Erről a mértékletességi egyesületről mindenk előtt megállapítjuk, hogy csak az alapszabályait ismerjük, működéséről semmit sem tudunk. Vajjon Esterházy Miklós a beküldött szabályzatot nem tartotta-e megfelelőnek, vagy mint korát megelőző gondolat csirájába fult, – nem tudjuk. De még így is rendkívül érdekes művelődéstörténeti adat. Jól mondja egy helyütt Lackner az alapszabályokban a „collegium“-ot „rarum“-nak, ritkának. *Egyelőre a magyar művelődéstörténetben ez a legelső mértékletességi egyesületi szabályzat, amelyről tudomásunk 218 van.*⁴⁽⁶⁾ Hogy vajjon Lacknerben német vagy olasz hatás alatt támadt-e fel a gondolat, vagy esetleg az egyesületi életet annyira kedvelő, szervezni szerető elméjéből példa nélkül is kipattanhatott, – nem tudjuk. Mert azt bizonyosra veszem, hogy ha Esterházy Miklós bízta is meg Lacknert a szabályzat elkészítésével, az eredeti ötlet az örökké mozgó eszű Lacknertől származott.

Közismert dolog, hogy a 16. és 17. században mennyire elterjedt bűn volt a részegség. Csak Magyar István idézem, aki a mértékletességi egyesület alapszabályainak kelete előtt 17 évvel 1602-ben adta ki nevezetes művét: „Az országokban való sok romlásoknak okairól“. A romlás okai között szerepel a részegség is: „Mi penig az táborban is igaz úgy megkívánunk minden pompaságot, jó lakást és *részegséget*, mint házunknál, maga még honn is káros az. Sokszor úgy iszunk a jó borban, hogy másnap jól feljő még az nap is, s mi mégis mind hadnagyostul az fészekben aluszunk és hortyogunk. Sok hadnagyság vagyon, mely alatt nem találsz annyi kopját, mennyi cégért csak a Duna parton is látsz.“ Lackner jónak látta a soproni városház falán is megbélyegezni a részegséget, szerette a feliratokat és a jelképeket. Nemcsak a nyaralójának falait látta el szellemes felírásokkal, hanem a városház falait is. Pamer Mihály ezeket összegyűjtötte,⁵⁽⁷⁾ s amint közli, volt közöttük egy feliratos jelkép a részegség ellen is. Festetett egy zabolát, amely telve volt róla lecsüngő szőlőfürtökkel, – s ennek a zabolának volt szegezve egy dárda. Jelentése Pamer magyarázata szerint: a részegség olyan vaddá teszi az embereket, hogy semmiféle zabola meg nem fékezi őket, és haszontalanokká, alkalmatlanná lesznek a munkára. Felirat is volt mellette: Regnat sed ad perniciem“, „Uralkodik, de veszedelemre!“

Ezt a részegséget akarta az egyesület elfojtani.

*

A 30 pontba foglalt alapszabálynak fő pontjait kiemelve, a következőkben ismertetjük:

1. Az egyesület *célját* legáltalánosabban a VI. pont foglalja össze: „A bűnök elkerülése céljából alkottuk ezt az egyesületet.“ Természetesen értendő az a bűnök, amelyek részegségből származnak. Nem hirdeti Lackner a bortól való teljes megtartóztatást, hisz neki magának is „feő és jó borai“ vannak, mint egyik levelében írja. „Aki természeténél fogva a bortól nem tartózkodik, 219 az ízlése és szükséglete szerint igyék, de óvatos módon (cauta lege). V. – A fontos az, hogy az egyesület tagjai otthon is, egyébütt is, mindig „tisztos módon, vidáman, illendőképpen, józanul (discreti, hilares, decentius, sobrii)“ viselkedjenek. VII. – „Legyen mindig szem előtt a tisztesség, a becsület, a tekintély (respectus, honestum, existimatio) XIII. – Ha iszik az egyesületi tag, mértékkal igyék (modice sumere), – soha se igyék annyit, hogy kihágás (defectus, excessus), bűn (vitium), tévedés (error), rút cselekedet (turpe factum), kilengés (extremitates, modum excedere) legyen belőle. A VII. pontban érdekesen sorolja fel a kapatos embernek olyan jellemző sajátságait, amelyek a férfias komolysággal, tekintéllyel ellentétben állanak, amiért is a tagoknak ezeket kerülni kell.

2. Az egyesület elnöke mindig az Esterházy család legidősebb tagja. (XXX.)

3. Az egyesület tagjai sorába csak előkelő egyéniségeket, nemeseket, esetleg hírneves katonákat szabad felvenni. Lackner bizonyára úgy számított, hogy a „felsőbb tízezer“ példája divatként is hatni fog. XV., XX., XXI.
4. Megállapítja az egyesület *jelvényét* (gyűrű), *pecsétjét*, XVIII., XIX., XXII. Legyen *jegyzőkönyve* is. XXVII.
5. Az egyesületnek *négy censor* állana az élén az elnök mellett. XVI., XVIII., XXVI.
6. Akik az egyesület célkitűzésével ellentétben viselkednek, azok *bírságot* fizetnek. Megállapítja azt is, hogy a bírság hova fordíttassék, az *egyesület vagyonát* hogyan kezeljék. (I–IV., VIII–IX., XIV., XXVIII.)
7. Az egyesület *ünnepélyeket is rendez*, megállapítja, hogy a rendezés hogyan, mikor történjék. (XI–XIII., XXIX.)

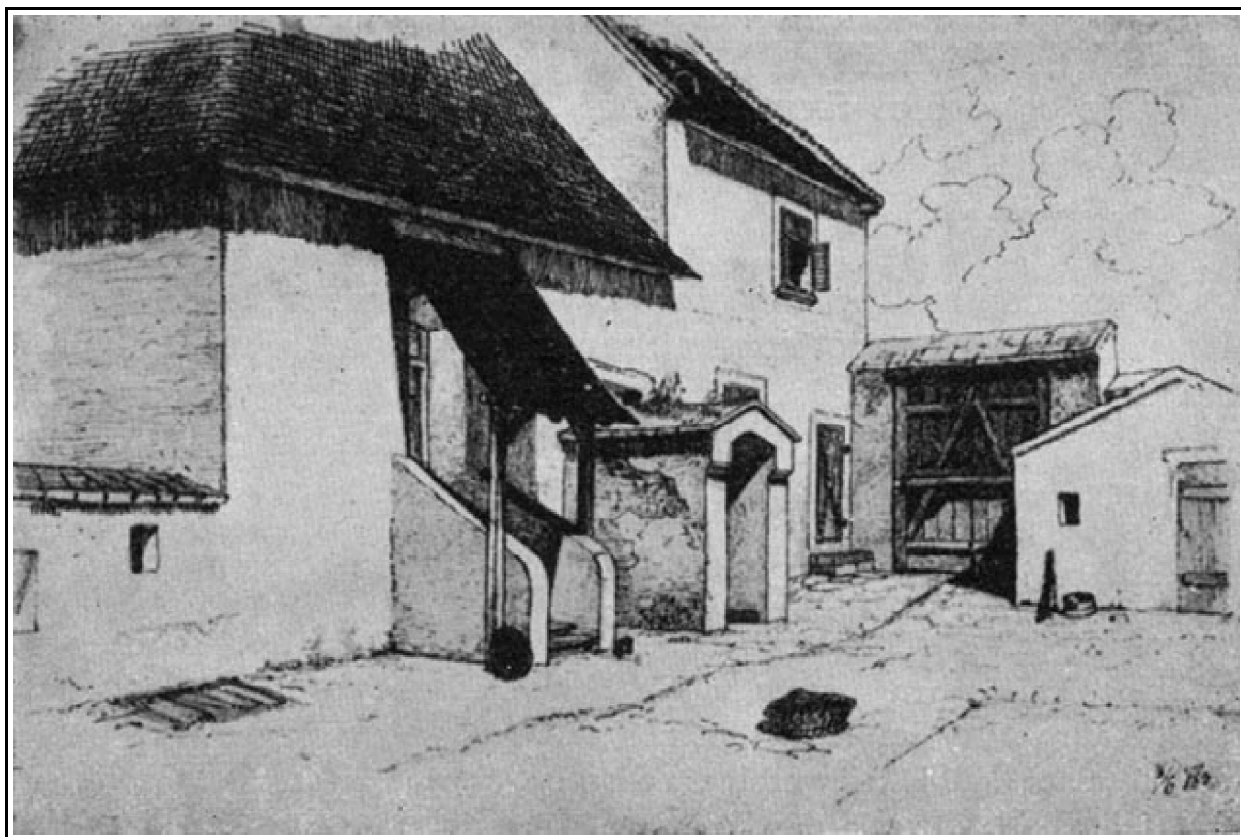
*

Mindenesetre kár, hogy az egyesület csak írott malaszt maradt; abban a tobzódó korszakban kétségtelenül javítólag hatott volna az erkölcsökre.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Németh Sámuel: Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619. / Németh, Samuel: Der Mäßigkeitsverein in Oedenburg im Jahre 1619.

Németh, Samuel: *Der Mäßigkeitsverein in Oedenburg im Jahre 1619.*

Der kunstsinnige und wissenschaftlich hervorragende Bürgermeister Dr. Christoph Lackner (1571–1631), der bereits im Jahre 1604 einen wissenschaftlich litterarischen Verein, den Foedus studiosorum gründete, befaßte sich im Jahre 1619 im Einvernehmen mit Nikolaus v. Esterházy mit der Gründung eines Mäßigkeitsvereines, dessen Statuten er in XXX Artikeln zusammenfaßte. Als Zweck des Vereines wird in den Statuten-Entwurf das Bestreben bezeichnet: Vermeidung der Übel, die durch den unmäßigen Weingenuß verursacht werden. Von den Vereinsmitgliedern wird gefordert, daß sie sich auch in ihrem Heim „ehrwürdig, fröhlich, anständig und nüchtern“ benehmen; sie sollen immer den Anstand, Ehre und Ansehen wahren. Als Mitglieder dürfen nur vornehme Persönlichkeiten, Edelmänner, berühmte Militärs aufgenommen werden mit der Absicht, daß sie mit gutem Beispiel vorangehen. – Als Vereinszeichen dient ein Ring. Neben dem Vorstand wirken vier Zensoren. Mitglieder, die wider den Statuten handeln, werden mit Geldbußen bestraft. Der Statuten-Entwurf, betitelt: „Collegium sobrietatis“ ist in lateinischer Sprache verfaßt und befindet sich mit vielen anderen handschriftlichen Arbeiten Dr. Lackners in einem Bande gesammelt im Archiv des evangelischen Konvents zu Oedenburg, wo auch ein in deutscher Sprache von ihm verfaßtes religiös-sittliches Werk: „Der Tugendspiegel“ zu finden ist. Zu den Statuten verfertigte Lackner auch einen „Prologus“, in welchem der Gründer (Fundator) und der Tadler (Zoilus) im Zwiegespräch ihren Standpunkt über den Verein entfalten.

Az Erzsébet-kerthely környékén levő régi malom udvarrészlete. Hauser Károly rajza 1863.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna.

221 Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna.[1\(8\)](#)

Sopron területén, a város centrumától délnyugati irányban 10 km távolságban települ Brennbergbánya. Mint Nagymagyarország legrégebb szénbányájának jelentős szerepe volt abban, hogy a 18. században még kizárólag mezőgazdasági és kereskedelmi jellegű Sopron és környéke a nagyméretű téglagyárak, a már megszűnt üveggyártás, a cinfalvi, félszerfalvi, büki, csepregi, nagycenki és petőházi jelentékeny cukorgyártás révén igen korán lépett az iparosodás terére, mely az utóbbi évtizedekben kialakult textil- és vasipar által a város mezőgazdasági jellegét háttérbe szorította. Az Alpések nyúlványain kifejlődött üzem hazánk bányatelepei között egyike a legszebbeknek, de éppen az Alpések közelsége miatt egyike a legnehezebb bányáknak is, mert a széntelep kifejlődését követő időben lefolyt földkéregmozdulások – gyűrődések, süllyedések, áttolások – a széntelepet annyira deformálták s olyan mélységekbe sodorták le, hogy annak kitermelése csak a legnagyobb műszaki felkészültséggel és beruházásokkal lehetséges. Ennek következménye az, hogy számos oly korszakalkotó technikai találmányt alkalmaztak először a brennbergi üzemnél, amelyeket a többi bánya csak jóval később vezetett be. Innen indult ki az első vasúti sín, az első gőzszállító gép használata, hogy csak a „forradalmi” újításokat említsük. A rendelkezésre álló hatalmas tőke

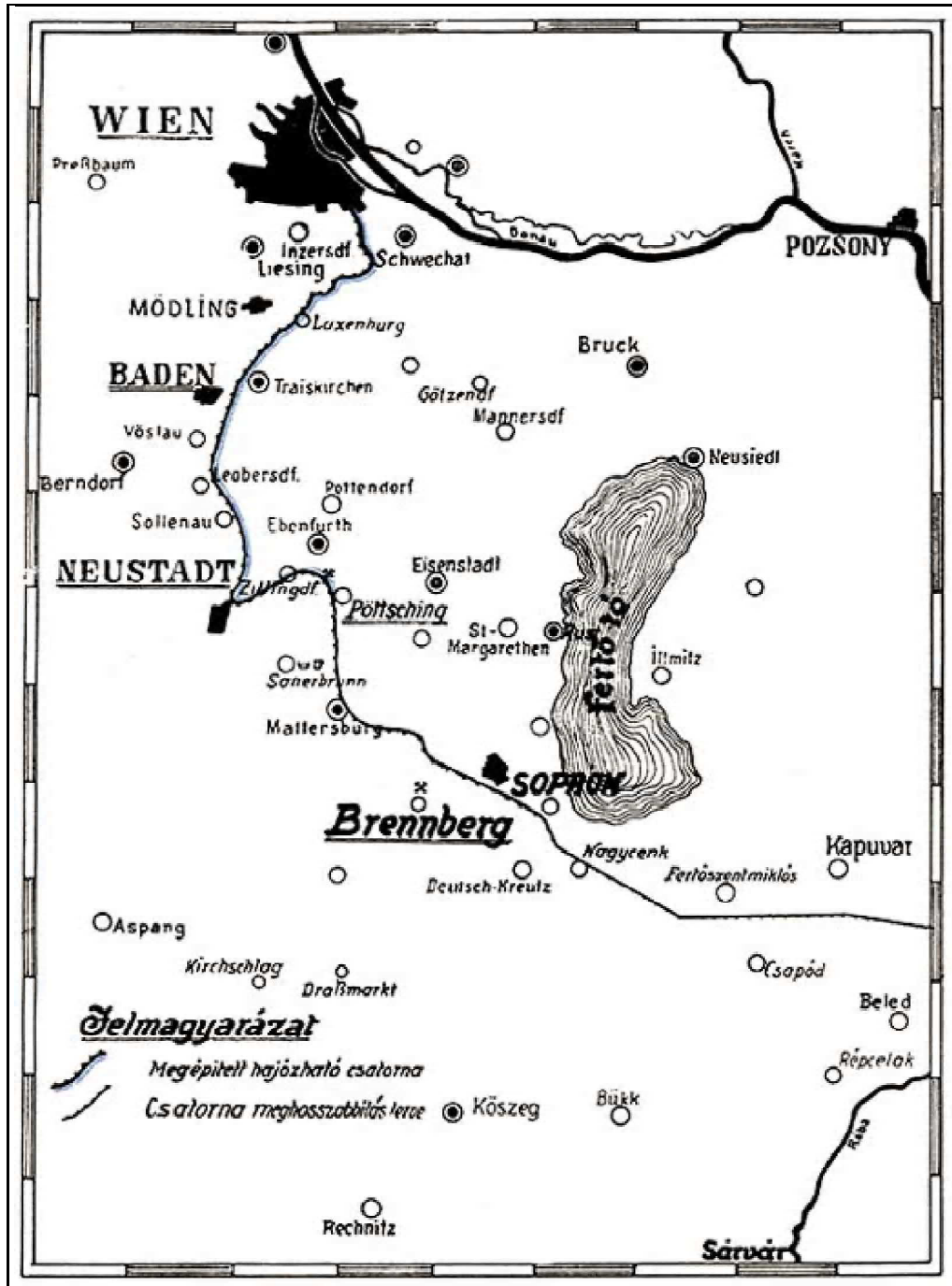
lehetővé tette, hogy itt a múlt század közepén hazánk legnagyobb szénbányája fejlődjék ki s hogy jelentősége Bécsújhely és Bécs szempontjából mily [222](#) nagy volt, bizonyítja az, hogy már a 18. század fordulóján hajózható csatorna építését kezdték Bécs és Sopron között. [2\(9\)](#)

A széntelep a Muck-hegy alatti kibúvásaitól egészen Szikra (volt magyar, most a burgenlandi Siegraben) községig terjed, azért a műveletek egyrésze Sopron város területén kívül fekszik és pedig kizárólag az ezelőtt magyar Récény (most Ritzing burgenlandi) község területén. A monografiák szerzői szorgos kutatásaik ellenére is főleg a város területén folyt bányászat történetét ismertethették, mert a városi levéltár különösen a bérleti szerződésekkel kapcsolatban értékes adatokat tartalmaz. A városi területen folyt bányászat Mária Terézia királynő uralkodásától a Bach-korszak végéig a selmecebányai kincstári kamaraház felügyelete alá tartozott, így valószínű, hogy az ottani levéltár még számos értékes adattal szaporíthatja az eddigi ismereteket. A récényi bányászatot érintő adatok valamely oly régi soproni patricius család irataival lennének kiegészíthetők, melyek az Unió récényi bányatársaságának voltak társtulajdonosai. 1902-ben a brennbergi bányát bérlő részvénytársaság megvásárolta az Unió récényi r.-t.-ot s azóta a két üzem egységes művelés alatt áll.

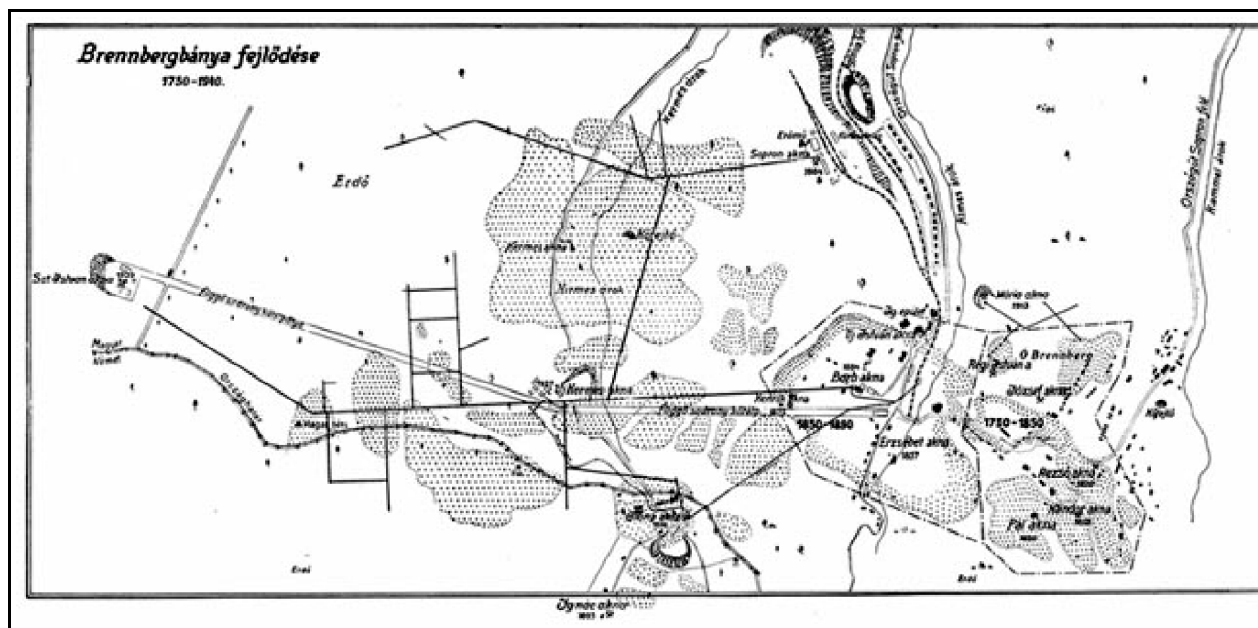
A bánya története főbb vonásokban a következő:

1750-ben Rieder soproni kovácsot a városi tanács elé vezették s engedély nélküli faszénégetés gyanújával vádolták. A vád alaptalan volt, mert Rieder, mint Németországból bevándorolt iparos, ismerte már a szén használhatóságát s a városi erdőnek állandóan füstölő (brennender Berg) récényi szögletéből néhány darab égő követ – „lapides ignem facile concipientes“ – jogtalanul eltulajdonítva, műhelyében haszonlesően felhasználta. Rieder volt a magyar szénbányászat úttörője. Ekkor még a ma hatalmas sziléziai szénbányászat is csak gyermekcipőben járt, mert például 1742-ben három „bányatelepén“ összesen 18 munkást foglalkoztatott. Németországban hasonló volt a helyzet, mert bár a szén használhatóságát a zwickau kerületben már a 10. században ismerték s a középkor legnagyobb bányásza: Agricola az 1519–22. években több aknába beszállt, mégis oly ismeretlen és jelentéktelen helyi vállalkozások voltak ezek az üzemek, hogy az első szénrel tüzelhető mészégető Szászországban 1718-ban s az első tégláégető 1796-ban indult. Zwickau városában, mely ma egyike a legnagyobb szénközpontoknak, csak 1823-ban vezették be a szénrel való szobafűtést. Hasonló volt a helyzet Angliában, ahol szintén régóta ismerték a szenet, de még 1673-ban is, mint oly anyagot, mely ragályos betegséget [223](#) áraszt s embert, állatot, fát, fűvet megmérgez. Ennek analogiáját hazánkban is megtaláljuk, amikor 1770-ben Trencsén vármegye fizikusa hivatalos véleményében, Bán ismertetése szerint, a következő konklúzióra jutott: „Hogy ha valaki szénrel fűt és éjjel rájön a ‚fojtódás‘, az meghal.“ Ebből is kitűnik, hogy ez időben még általában hiányoztak a technikai berendezések, sőt a kályharostélyok is, melyek a szén okszerű használatát lehetővé tették volna s így a brennbergi bánya fejlődésének első szakából, közel 50 évig, eddig kevés adat ismeretes, mert az akkori időben nem sokakat érdekelt a szénbányászat.

1793-ig a bánya majd a város kezelésében volt, majd egyes kisemberek művelték, így az említett Rieder kovács, Zollner órás, Schneider Vencel bányász. Ezek hol fizettek bért, hol nem s időnként a bánya szünetelt is. Az első termelési adat 1759-ben évi 824 bécsi mázsáról szól s a következő évektől napjainkig rendelkezésre állanak a termelési adatok, melyekből azonban az 1903. év előtti időben a récényi bányászat termelése hiányzik. Az 1759. évi reménykeltő kezdet után voltak olyan évek is, amikor a termelés csak esetenként, vagy egyáltalán nem folyt.

Hajózható csatorna terve Wientől Brennbergen (Sopron) át a Rábáig. (Maire és v. Maillard tervei alapján. Kriegsarchiv. Wien.)

Brennbergbánya fejlődése.

Az első kutatás helye egészen pontosan nem állapítható meg a régi feljegyzésekből. Kétségtelen azonban, hogy a lelőhely a jelenlegi óbrennbergi társulati vendéglőtől dél felé továbbhaladó úton, vagy annak közvetlen közelében, mintegy 200 méterre a vendéglőtől feködhetett. Morgenbesser Franz Anton alsóausztriai bányabíró az udvari kamara 1763 május 18.-án kelt rendeletére május 26.-án azzal a küldetéssel érkezik Sopron tanácsához, hogy a már két éve szünetelő bányászkozás újrafelvételét az udvari kamara meghatalmazásából sürgesse. Ernst polgármester kíséretében Bánfalván át másfélórai kocsizás után érkezik a bányához, „welcher der brennende Berg benamset wird“ s itt 3 felhagyott tárót talált, melyek egyike úgynevezett altáró (Erbstollen), a víz levezetésére szolgál, de a másik két táró is víz alatt áll. Az egyiket ácsolatokkal bebiztosítatja s megállapítja, hogy benne vörös és fehér agyagok közé ágyazva egy fél láb vastag széncsík található, mely erősen befelé dől. Morgenbesser megállapította tehát, hogy a szén a mélység felé kellene követni, ami a víz miatt nem lehetséges. Kétségtelen az is, hogy az első kutatás ereszkékkel történt, ugyanis, ha tárók lettek volna, úgy a víz nem gyűlhetik fel a vájvégen, mert a nyílás irányában kifolyik. Itt már szakértő bányász vezethette a munkát s ezt Morgenbesser a kíséret tagjaitól meg is tudja, akik előadják, hogy Rieder kovács bejelentése alapján a város gróf Batthyány borostyánkői bányájából egy Stefan Bayer nevű bányászt kért kölcsön s ez vezette az első kutatásokat. Ezek a kutatások – miután a környező helyeken mindenütt oly mélyen feködött a telep, hogy az ereszkével felkutatható nem volt – csak [224a](#) fentebb említett helyeken folyhattak. Míg tehát másutt általában a telepnek a napszintre való kibúvásán, vagy a napszint közvetlen közelében indult meg a művelés, addig Brennbergben már a kezdet is nehéz volt és szakképzettséget igényelt.

A Morgenbesser kiszállását követő napon a bányabíró tárgyalást folytatott a tanáccsal s felolvassa a bányász kamaragróf dekrétumát, kikérte a tanács állásfoglalását az üzem folytatására vonatkozólag. A tanács hivatkozott arra, hogy a nagy távolság miatt a kézi- és fuvarrobot előteremtése nagyon nehéz, a művelés a nagy faelhasználás miatt drága, a szén 50'8 kg-ja a helyszínen 23 1/6 krajcárba kerül s Bécsben 54 krajcárért volna csak forgalomba hozható, ily ár mellett azonban nem értékesíthető. Nem zárkoznak el a kívánság teljesítésétől az esetben, ha a kincstár szakértő bányászt bocsát a város rendelkezésére.

Úgy látszik, hogy Morgenbesser is méltányolta a tanács állásfoglalásának jogosságát, mert e tárgyban tett jelentése, mely a Hofkammerarchivban található, még 1765 és 1766-ban is ismételten tárgyalás alá került, megállapítva a szakértő bányászok kiküldésének jogosságát s hol hollandiai bányászok, hol a Karintiából visszavándorolt bányászok kiküldését helyezték kilátásba.

Morgenbessernek ezen kiszállása után két évig a város semmiféle érdeklődést sem mutat a bánya iránt, a királyi udvar nem kap e tárgyban újabb jelentést, csupán a régi akták merülnek fel időközönként s ezért a királyné szorgalmazására 1765-ben újból Kallóczy Mihály kamarai tanácsos jelenik meg Sopronban, aki azonban a tanács meghallgatása és a helyszín megtekintése után oly felterjesztést tesz, hogy a bánya nem érdemes a megnyitásra. A városi tanács véleménye szerint többek között azért sem érdemes bányászni, mert 1 bécsi mázsa szén termelése 23 1/6 krajcárba kerül s Bécsújhelyen legfeljebb 18 krajcárt lehetett érte elérni. Különben is a szén „éretlen“ s még néhány évig meg kell érlelni.

Szobafűtésre még nem igen használhatták a szenet, nemcsak azért, mert a kibúváson talált agyaggal, palával kevert „éretlen“ szén még modern tüzelőberendezéseinkben sem ég jól, tehát annál kevésbé volt az akkor általában használt nyílt tűzhelyeken tüzelhető, hanem azért sem, mert hazánkban „gyáripára“ 10–20 jelentéktelen üzemből állott csupán és ezek nagyjából hegyes, erdős vidéken voltak s hajtóerejük a hegyi patak vagy a fa volt. A fa azonban ezidőben – Mária Terézia uralkodása alatt – ritka anyag kezdett lenni, mert annak ellenére, hogy az ország egyes részeit még őserdők borították, mégis az utak hiánya nem tette lehetővé, hogy ezekről a vidékekről a fa a nagyobb fogyasztókhoz kerüljön. Ily nagy fogyasztók a városok, bányák, kohók voltak s a fahiány ellensúlyozására hozta Mária Terézia 1766-ban a rendeletet, melyben magas [225](#)pénzjutalmat helyez kilátásba azok számára, kik tőzeggel olvasztanak, illetőleg kik tőzeget találnak. Ezen felbuzdulva, élénk kutatás indult meg az országban. Brennbergen Terstyánszky Dániel felvidéki vállalkozó jelent meg 1768-ban, aki a tanács segítségét kérte munkájához s ígéretet tett arra, hogy az erdő állományát kímélni fogják. Azonban Terstyánszky távollétében munkásait Sopron város emberei elkergették. Pedig Terstyánszky komoly vállalkozásának igazolására ugyanolyan adománylevélért folyamodott a királynőhöz, amelyet nemes ércek bányászata esetén is megkívánt a törvény. A kérvény szövege a következő (l. Bán Imre). Von Ihro Königl. u. Kaysl. auch zu Hungarn und Böhmen Königl. Apostl. Mays. unserer aller Gnädigsten Landes Fürstin und Berg Freyin Nahmen, Muthe und begehre Ich Endes gestellter als Löhen-Träger mit darzu samentlich gehörigen Recht und Gerechtigkeiten und zwar auf den Oedenburger Territorio an den so genannnten brennenden Berge Einen Stollen – unter dem Nahmen des St Josephi Stollens auf Stein Kohlen u. Vitriol mir sub Autentico, großgünstig zu verleyhen. Datum Bacca-Banya Die 15-ten Sept. Ao 1768.

Daniel v. Terstyánszky.

Ennek alapján a bakabányai bányabíróság ki is állított számára egy Muthscheint, de érvényét Oedenburg K. Freystadt a fentebb ismertetett módon nem respektálta. Ez dokumentálása kívánt lenni annak, hogy a város, mint földesúr, nem ismeri el a királynő azon jogát, hogy a szenet, hasonlóan az aranyhoz, ezüsthöz, a földesúr tulajdonjoga alól kivonja és másnak adományozza. Ez volt az első megnyilatkozás a szén jogi helyzetének tisztázásához, amint azt dr. Bán részletesen ismerteti.

Terstyánszkyhoz hasonlóan komolyabb szakember lehetett Schneider Venzel is, ki 1789-ben osztrák főurak támogatásával Brennbergen már 1000 q szenet termel, tehát egy év alatt 10 vagónt.

Brennbergen kívül 1800-ig a következő szénüzemek keletkeztek: 1768-ban Nógrádverőce, 1785-ben Pécs, 1780 körül Vértessomlyó, 1786 Sajókaza, 1790 Anina. Rendszeres szénbányászat azonban sehol sem volt,

csupán Brennbergnek vannak termelési adatai, melyek 1793-ban évi 80 vagonról fokozatosan emelkednek 1799-ig 390 vagonra, a mai értékben vett 10 tonnás vagonokra átszámítva.

A bányauzem ezidőben való méretéről tájékoztat bennünket Townson angol utazó könyve, ki Londonban 1797-ben megjelent *Trawels in Hungary* című útleírásában megemlíti, hogy 1793-ban megtekintette a brennbergi üzemet, mely 12 munkással nagyon jónak látszó szenet fejt, melyet azonban nem tud értékesíteni, [226](#) mert az általános ellenszenv miatt Bécsben is alig néhány gyár használja.

Az 1793. év a brennbergi bányászat fellendülésének kezdetét jelenti. Október 31-én egy bécsújhelyi pénzcsoport, melynek vezetője az ottani polgármester, Josef de Roy kapitány volt, albérletbe vette Schneidertől a bányászat jogát 12 évre, évi 40 forintért azzal a megszorítással, hogy a városi polgárok 12 krajcárért kapják a darabos és 8 krajcárért a kisebb szenet. 1794-ben a társaság Bernhard von Tschoffen osztrák nagykereskedő és gróf Apponyi Antal nagyvagyonú tagokkal bővült. A brennbergi bányászat a szakértő vezetők hiánya miatt nehezen indult meg, majd amikor ilyeneket Hollandiából hoztak, akkor a megindult komolyabb termelésnek nem volt piaca.

Ekkor érlelődött meg a bérlő társaságban az a nagyjelentőségű terv, hogy Bécs és Sopron között hajózható csatornát építenek, mely lehetővé teszi a brennbergi szénnek a legnagyobb fogyasztócsoporthoz olcsó vízi úton való szállítását. Valerie Else Riebenek említett tanulmánya sok értékes brennbergi vonatkozást ismertet a tényleg kivitelre került Wiener-Neustädter Schiffahrtskanallal kapcsolatban. A bányabérlő társulat 1795 április 8.-án, a Wiener Zeitung szerint, Ferenc császár engedélyét elnyerte a csatorna építéséhez, melynek célja az, hogy „a Sopronban termelt legjobb szén a legolcsóbb áron kerüljön Bécs és vidéke lakosságának birtokába.” Ugyanez év augusztus 16.-án a király maga is belép a részvénytársaság tagjai közé s 50.000 forintot fizet be. A cég címe: Cs. és kir. szab. Kőszénbánya és Csatornaépítő Részvény Társaság. A csatorna 1797-től 1803-ig épült és Bécsújhelyig jutott el, amikor a két végpont között a rendszeres közlekedés meg is indult. Elkészült a terv Sopronig is, de a magyar földesurak nem voltak hajlandók földjeiket átengedni. 1810-ben a király elhatározta, hogy Lajtaújfalun át Pecsényéig folytatja az építést s a hatalmas munka 1811-ben kivitelre is került. Április 19.-én Pecsényéden megjelent a király János főherceggel s miután a hajózást megnyitotta, tárgyalást kezdett az odakért magyar főurakkal, a terv által érintett telkeik átengedéséről. A főurak a kívánságnak nem tettek eleget, ősi jogaik csorbításáról beszéltek s a királyt mélyen megbántották. Kijelentette, hogy a tervet elejti s azonnal elhajtattott. A főurak megdöbbenésükből felocsudva, utána hajtottak, a lajtaújfalui hídnál kocsiját utólérték, megígérték, hogy mindenbe beleegyeznek, de a király örökre megmaradt elhatározása mellett.

A király csak mint a csatornatársulat részvényese volt a brennbergi bánya társtulajdonosa, ennek ellenére is nagyon érdeklődött az üzem iránt s 1797 augusztus 18.-án Szombathelyről Bécsbe utaztában Ágfalván át postakocsin ment fel a bányához s ott bányászruhába átöltözve, bejárta a 320 méter hosszú bányát, [227](#) melynek folyosói ünnepélyesen ki voltak világítva. Szenet is csákányozott s még emlékeznek rá a brennbergiek, hogy ezt a csákányt az igazgatóság sokáig megőrizte. A magas látogatások csakhamar megisméltődtek, mert József nádor ugyanez év októberében, Lipót főherceg 6 fia 1799 júniusában és Ferdinánd főherceg 1800 májusában rándultak ki a bánya megtekintésére. (Gotthold Halbmonatblatt, 1935 dec. 31.)

Eközben a csatornatársulat rendszeres teherszállítással foglalkozott, melyre súlyosan ráfizetett, amiért a császár több ízben volt kénytelen a vállalatot pénzzel kiegészíteni, másfelől pedig a brennbergi bányászat sem volt jövedelmező, mert bár a meghívott holland szakértők a termelést lényegesen fokozták, azonban a termények elhelyezhetők nem voltak, mert szenet használni Bécsben is nagyon kevesen kívántak. Ezenfelül

pedig, minthogy a szerződés a bérlőket arra kötelezte, hogy 12 krajcárért adják a soproniaknak a szenet, a soproni eladás minden mázsájára ráfizetett a bánya.

Tulajdonképpen már 1796-tól kezdve a kincstáré volt a csatornavállalat s így a bányát is a kincstár bérelte, mert az alapítók nem rendelkeztek a szükséges, hatalmas tőkével, de még maga Ferenc császár sem s így a részvények a kincstárra szálltak, mely 1824-ig pénzelte a csatornát és a bányát. Ennek a ténynek a bánya fejlődése szempontjából nagy jelentősége volt, mert megfelelő szakemberek irányítása alá került, az aknákat is mélyítették. Tekintélyesek lehettek a kiadások, mert 1816- és 1818-ban 19.461, illetve 3525 forintot fizettek rá az üzemre. Súlyosan sértette a kormányzatot a külföld gúnyolódása, hogy a nagy Ausztria nem tud egy csatornát Pecsényéd-től Sopronig megépíteni s ezért örömmel fogadták gróf de Fries bankár ajánlatát a bérlet átvételére, mivel 1824-ben a szerződést oly feltétellel kötötték meg, hogy 6 éven belül köteles a csatornát Sopronig megépíteni. Az okmányokból Esterházy herceg neve olvasható ki, mint olyané, aki a terv keresztülvitelét megakadályozta.

A szerződés egyúttal a bánya bérletét is a Fries bankházra ruházta át, melynek Sopron városához való jogviszonya kissé bonyolult volt, mert érvényes volt még az 1789-ben Schneider Vencellel kötött szerződés, mely a csatornatársaság révén a császári kincstárra, mint a részvénytársaság jogutódjára szállott s a kincstár adta bére Fries grófnak a bányát, melynek ekkori címe K. K. Steinkohlenbergwerk Brennbere volt. Az első hivatalos kiszállás napján, 1825 szeptember 27.-én, Franz Buday Bergverwalter und Berggerichtssubstitut fogadta a bérlőket és a kincstár képviselőit s e nap megörökítésére készítette azt a díszes bőrkötésű emlékkönyvet, mely történeti értékű bejegyzéseivel a bányagazgatóság féltve őrzött kincse. Ekkor Brennbere 228 már komoly üzem volt s a kincstári bányafőgondnokság székhelye, melynek felügyelete alá valószínűleg más bányauzemek is tartoztak. Mi csak a klingenfurti és mayersdorfit tudtuk megállapítani. Folyamatban volt a külfejtés művelése azon a ponton, ahol a mostani telepről Ó-Brennbere felé vezető út erős lejtésben 90 fokos elfordulást mutat a temető irányába. Javában üzemben állott a Ferdinánd-táró és a Terézia-akna s 1820 körül létesült mintegy 300 méter távolságban dél felé, az úgynevezett récényi szögletben, a Pál-akna. Buday Ferenc bányagondnok pedig a Ferdinánd-aknát, új Teréz-aknát mélyítette s létesítményeinek fénypontja a 31 méter mély Rudolf-akna építése volt, mely még 1853-ban, 28 évvel később is üzemben állott, tehát tekintélyes szénvagyonnal rendelkezett. Ebben az aknában szerelték fel 1840-ben a magyarországi szénbányászat legelső gőzgéppel hajtott szállítóberendezését, egy 12 lóerős meghajtógéppel. (Hamberger Monografia.)

Az egész bányászat az úgynevezett Ó-Brennberegen folyt, ahol az akkori gondnoksági épület körüli kolónia nyomaira ma is emlékeztetnek azok a régi háznevezések, mint: Huttmannhaus, Langeküche, Grünes Haus stb.

A bányászat vizeit egy 400 méter hosszú altáró vezette le a mostani úttesttel párhuzamosan a Kovács-patakba. Hogy a bányaművelés már ezidőben is küzdött bányatüzekkel, azt Beudant francia utazónak 1818-ban tett brennbergi látogatásáról írt leírásában olvassuk. Kiterjedt műveleteivel, technikai berendezésével s a vállalkozás komolyságával az üzem ekkor hazánk legnagyobb szénbányája volt.

Már 1804-ben 1000 vagon szenet termelt s ezeket a csúcstermeléseket 1811-ben és 1816-ban újból elérte. Buday gondnoksága idején 1825-ben először értek el 1500 vagon termelést.

A de Fries bankház azonban már 1825-ben fizetési nehézségekkel küzdött s 1826-ban fizetésképtelen is lett. Egyrészt a csatornavállalat nagy befektetései kezdtek ki, másrészt a brennbergi bányauzemnek a várossal kötött előnytelen szerződése segítette elő a bukást: minél több szenet adtak el Sopronban, annál nagyobb

volt a ráfizetésük a bécsi mázsánként 12 krajcárban maximált vételár mellett.

1827-től 1834-ig Matthias Feldmüller persenbeugi hajótulajdonos és vállalkozó lett a csatornatársaság s így egyúttal Brennberg bérlője. A rendkívüli gazdagságú férfi, kinek 350 hajója, 875 fuvara bonyolította le a dunai szállításokat, Brennberg sorsa iránt nagyon érdeklődött s emlékkönyvünk tanúsága szerint évente legalább egyszer nagy bizottsággal bányaellenőrzést tartott. Ezekon a „Befahrungokon“ a kincstár egy-két képviselője és a Sopron városi tanács küldöttei vettek részt s tárgyuk egyrészt a bányamű fejlődésének és a befektetéseknek, [229](#) másrészt a fizetendő bérösszegnek (terrarium) ellenőrzése volt. A bérlet tartama alatt az üzem termelése az előbbi időszakhoz képest némi visszaesést mutatott s emelkedés csak az új bérlők beérkezése után 1835-től kezdve észlelhető. 1834-ben tartózkodott Feldmüller utoljára Brennbergbányán, mert 1835-ben a csatornavállalattal kötött szerződése megszűnván, a bécsi báró Sina-féle bankház tulajdonosa lett a csatorna és egyben Brennberg bérlője. Emlékkönyvünk 1835 augusztus 1.-ről keltezett feljegyzése szerint azonban e napon Miesbach Alois vette albérletbe a bányát s ennek bérletében maradt 18 éven át 1853 augusztus haváig, noha báró Sina 1846-ig volt bérlője a csatornavállalatnak, amikor azt is Miesbach vette bérbe. Sina nem volt arra feljogosítva, hogy bérletét albérletbe adja, de köztudomású volt, hogy Miesbach, kinek 30 bányája, terrakotagyára, 9 téglagyára, nagy birtokai voltak, oly lángeszű vállalkozó, hogy Sopron nem emelt ellene kifogást. Bérletszakának ideje alatt sem sikerült lényeges termeléseket elérni, bár 1000 vagon alá sohasem esett a termelés, de maximális mennyisége is csak 3400 vagon volt 1852-ben, annak ellenére, hogy Miesbach vezette be az első gőzgépet.

Arra való tekintettel, hogy a bánya fejlődése a kincstár érdeke volt, hogy nagy tőkék álltak rendelkezésre s nagytudású bérlők vezetése alatt állott – az üzemnek jobban kellett volna fejlődnie. Ez mégsem következett be. Ennek okai a következők: 1. a műveletek a szén követve, mind mélyebbre hatoltak le s vízemelési, szellőztetési, világítási kérdések vetődtek fel; 2. bányatüzek keletkeztek; 3. a fuvarozási költségek miatt a piac rádiusa korlátozott volt; 4. a várossal kötött bérleti szerződésnek a városi polgárság számára megállapított indokolatlanul alacsony szénárai.

Különösen ez utóbbi pont volt az, mely miatt a bányát csak veszteséggel lehetett üzemben tartani. Az alacsony szénárak már az 1793. évi szerződésben köttettek ki s ezekhez a város görcsösen ragaszkodott, noha 1811-ben az osztrák pénzügyi devalvációja következett be. A csatornatársaság – miután egyezségi megállapodást nem tudott a várossal kötni, 1813-ban hivatalos beadványban kérte a szerződés méltányos módosítását, de minden eredmény nélkül. Minden új bérlő felelevenítette e kérdést, a pereskedés szünet nélkül folyt, de csak Miesbachnak sikerült 1849 augusztus 29.-én a pénzügyminisztériumtól is jóváhagyott megfelelő városi tanácshatározatot kieszközölnie. Ennek a szerződésmódosításnak egy díszes nyomtatott példányát a bányaigazgatóság emlékkönyve őrzi, melyben a szénfajták szerinti ezelőtti 12, illetve 8 krajcáros egységár helyett 17 1/2, illetve 28 krajcár lép. Ezek az árak, különösen a szobafűtésre alkalmas darabos szén tekintetében még [230](#) mindíg alacsonyabbak voltak a szén általános forgalmi áránál s ezért a tanácshatározat kimondja, hogy minden polgárnak annyi szénre van csak joga, amennyi öt adója alapján oly arányban illeti meg, hogy minden forint alapján 2 bécsi mázsát, azaz egy métermázsát igényelhet. Ha azonban nem minden adófizető venné a kedvezményes szén igénybe, akkor a kikötött kb. 350 vagon (10 tonnás) szénből fennmaradó rész a téglagyárban használható fel, illetőleg oly polgárok által is igényelhető, kiknek adója az egy forintot el nem éri.

A szerződésmódosítás hatályát hat évben állapították meg, tehát 1855-ben lejárt, amikor újból az eredeti 1793-as szerződés lépett volna életbe. Miesbach azonban akkor már erélyes eszközökkel, a szerződés felmondásával, 30.000 forint kártérítés igénylésével s a kincstár hathatós támogatásával jobb belátásra bírja a tanácsot, mellyel a szerződésmódosítás hatályát 1873 október 31.-ig biztosítja. A várossal folytatott

pereskedés idejére esik 1847 augusztus 20.-án a sopron–katzelsdorfi vasút megindulása. Ennek hatása alatt 1848-tól 1858-ig a termelést évi 1500 vagonról 5000 vagonra sikerült emelni. Hogy a brennbergi termelésnek a hazai szénbányászat szempontjából milyen nagy jelentősége volt akkor, az kitűnik abból, hogy dr. Vitális szerint Magyarország összes barnaszénttermelése 1851-ben 9800 vagon és további 10 évi átlagban kb. 13.000 vagon volt, melyből Brennberg már 5000 vagon termelt. Miesbach bérletének idejére esik az Ó-Brennberg és Új-Brennberg közötti Havasbérc hegygerinc alatt fekvő szénvagyon kitermelése s bérletének vége felé érkeznek el a műveletek a Rammel-árokig, ahol jelenleg a vasút végállomása, az igazgatósági épület, osztályozó stb. vannak elhelyezve. A bányaműveletek lassanként a 60 és 80 méter közötti mélységet érték el s már komoly technikai felkészültséget igényeltek. Miután a műveletek a rammelároki vető mentén a telep utolsó foszlányait fejtették, a szén kiapadni látszott s Miesbach költséges mélyfúrásokkal kutatta fel azt a hatalmas pillért, melyre az Erzsébet-akna települt s melynek lefejtése közben Miesbach halála után utóda a bányát a hetvenes években nagyon fellendítette. Miesbach gőzszállítógépeket, gőzszivattyúkat is használt már s 1836-ban a sinen való bányabeli és külszíni szállítást is bevezette. A Hofarchiv adatai szerint 144.850 forintot fektetett be.

1857-ben halt meg s utóda öccse, lovag wartinbergi Drasche Henrik lett, ki egyben a cég összes ausztriai iparvállalatát is örökölte s mint a bécsújhelyi csatornatársaság új főnökét, Brennberg bérlete is megillette. A csatorna ugyanis, bár Brennberget soha el nem érte, az ötvenes évekig így is nagy vállalkozás volt, mely Bécs és Bécsújhely között vontatóhajókon jelentékeny anyag- és áru fuvarozást bonyolított le. Drasche idejében azonban [231](#)a mindjobban sűrűsödő vasúthálózat folytán ezt a jelentőségét elvesztette s partjain mindenütt ipartelepek létesültek, melyek a csatornát még ma is vízvételre, illetőleg szennyvízlevezetésre használják. Drasche 1857-től 1878-ig mint csatornabérlő volt a bánya bérlője, amikor a várossal önálló bérletet kötött 30 évre, de ezt már csak 1881-ben bekövetkezett haláláig használhatta. Alatta 1871-ben érte el a bánya addigi termelésének csúcspontját azáltal, hogy a Miesbach által megfúrt, 88 méter mélyen fekvő bőséges Erzsébet-aknai telep műveléséhez Drasche 1868-ban egy 7,2 km hosszú lóvonatot épített az ágfalvi állomásig. A pálya megerősítése után 1875-ben már keskeny nyomtávú gőzmozdonnyal vontattak.

Nem lehet célunk e feljegyzések keretében részletezni a mindjobban szaporodó üzemi berendezések ismertetését s ezért Drasche bérletszakáról csak annyit jegyzünk fel, hogy kizárólag a Rammel-árok völgye és a hozzátartozó lejtők alatt művelt s ő mélyítette az Erzsébet-aknán kívül a már 108 m mély István-aknát a bányai igazgatósági épület mellett és a 200 m mély új Henrik-aknát a jelenlegi Borbála-akna felett. Bérletszakának végén a szünet nélkül telepített mélyfúrásokból megállapítható volt, hogy a telep a rammelároki fővető mentén nyugati irányban 200 és 300 méterek közötti mélységbe zökken, a fejthető szénvagyon rohamosan apadt s az akkori kiváló bányai igazgatónak, Hamberger Józsefnek és ugyancsak kiváló főmérnökének, Rudolf Antalnak volt feladata az addig hazánkban ismeretlen feladatokat megoldani, hogy 300 méter mélységben termeljék a szenet. Ezeket a feladatokat már az új bérlő, a Brennbergi Szénbánya R. Társulat vezetése alatt oldották meg, amikor villanyos hajtóerő és kompresszorok nélkül is sikerült a Hirmesz-árokban 1880–1882. években a 310 méter mély Hermes-aknát, 1884–1888. években a 320 méter mély Sopron-aknát s 1884–1885. években a jelenlegi Borbála-akna 106 méter mély felső szakaszát lemélyíteni s ezeket egymással a mélyszinten összekötni. Hatalmas vállalkozás volt ez, mert 1880-tól 1885-ig már alig fedezte a termelés a kazánok szénszükségletét, melyek feladata volt a szállítógépek, ventilátorok és nagyméretű vízemelőgépek gőzzel való ellátása. Hiszen egyedül Sopron-aknán 8 gőzkazán volt üzemben. A nagy műszaki teljesítmények eredményeképpen 1885-től 1905-ig újabb nagy fellendülés következett be s kétízben is elérték az évi 9000 vagon termelést, mely állandóan 7 és 9000 vagon között mozgott. Hogy mily erőfeszítést jelentett a vájárok munkája a vízemelőgépek gőzvezetékeiktől átfűtött mélységben, arra Hamberger is céloz monografiájában, amikor

közli, hogy a Hermes-akna talpán 23 fokkal magasabb a hőmérséklet, mint a külszínen. Nem csoda tehát, hogy erre a munkára csaknem kizárólag szlovén, cseh, lengyel toborzott munkások [232](#)vállalkoztak, akik már megfelelő tapasztalattal bírtak s akik a mai munkásság törzsét képezik.

A részvénytársaság, melynek vezetői a lovag Patzenhofer- és Rothermann-családok voltak, 1902-ben megszerezte a Récény község területén létesült Unió bányavállalat jogosítványait az Esterházy-hitbizománytól s így jutott birtokába az Ilona- és az Ignác-akna az ott épült lakóteleppel együtt. Az így kiegészített üzemet vette bérbe 1912-ben az Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya R.-T., melynek feladata a villamosság és sűrített levegő általános bevezetésével az elavult technikai felszerelések kiküszöbölése lett és csak így vált lehetővé, hogy 1939-ben megkezdtek az ország legmélyebb aknájának, az előreláthatólag közel 700 méter mély Szt. István-aknának mélyítését a Magasbércen abban a reményben, hogy ez a létesítmény a bánya élettartamát további hosszú emberöltőkre biztosíthatja.

Azok a területek, melyek irányában a széntelep a jövőben követhető, mindenütt az országhatár és a már lefejtett részek közé esnek. Térmértékük azonban még mindig ugyanannyi, mint a már lefejtett terület térmértéke, mely 190 év óta biztosította az üzem virágzását. Remélnünk kell tehát, hogy a telep az eddigi kiterjedésében itt is megvan. Eddig 600.000 vagón szenet emeltünk ki a föld mélyéből. A most következő feladat azonban sokkal nehezebb az eddiginél és teljes technikai felkészültség mellett nagy tőkét igényel, mert az 1940. évben lemélyített mélyfúrás az 570. méterben érte el a produktív réteget s a jövőben már ilyen és ennél nagyobb mélységekben való mélyművelésre kell felkészülni.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. / Vajk, Artur: Das Kohlenbergwerk in Brennborg (Ödenburg) und der Wiener Schiffahrtskanal.

Vajk, Artur: *Das Kohlenbergwerk in Brennborg (Ödenburg) und der Wiener Schiffahrtskanal.*

Der Schmiedemeister Rieder entdeckte 1750 das noch heute im Betrieb stehende Kohlenbergwerk in Brennborg (am brennenden Berg). Das Bergwerk ist Eigentum der Stadt Sopron und wurde anfangs teils durch die Stadtgemeinde selbst, teils durch Eigenlöhner für eigene Rechnung betrieben. 1793 begann eine Wiener-Neustädter Finanzgruppe die Schürfung. Zu dieser Zeit wurde der Bau des Schiffahrtskanales Wiener-Neustadt–Wien ins Auge gefaßt. Die zu diesem Zwecke gegründete „K. k. Kohlenbergwerk u. Schiffahrtskanal-Bau-Aktiengesellschaft“ pachtete das Bergwerk und plante den Ausbau des Kanales nach Sopron, sogar bis Győr und Szombathely.

Verfasser bespricht die Beziehungen des Bergwerkes zu dieser Gesellschaft, der auch Kaiser Franz von Österreich als Aktionär angehörte und gibt einen klaren Überblick über die geschichtliche und wirtschaftliche Entwicklung desselben bis zur Gegenwart.

Die beigefügten Skizzen unterrichten über die Lage der ehemaligen Stollen und über den Entwurf des Schiffahrtskanales.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Storno Miska: A soproni kulcsleletek alakí változásai.

233 Storno Miska: A soproni kulcsleletek alaki változásai.

A kulcs alakja rendszerint egyszerű, egyúttal azonban olyan jellegzetes is, hogy arról legtöbb esetben megállapíthatjuk a kulcs korát. Minél művészesebb a kialakítása, annál kevésbé tévedhetünk.

A kulcs mérete nagyon változó, igazodik a zár nagyságához és rendeltetéséhez képest. Kulcsokat és zárat már a régi egyiptomiak is használtak. Hazánkban a római uralom idején terjedt el a lakat használata, és aránylag elég gyakoriak az ebből a korból való kulcsleletek.

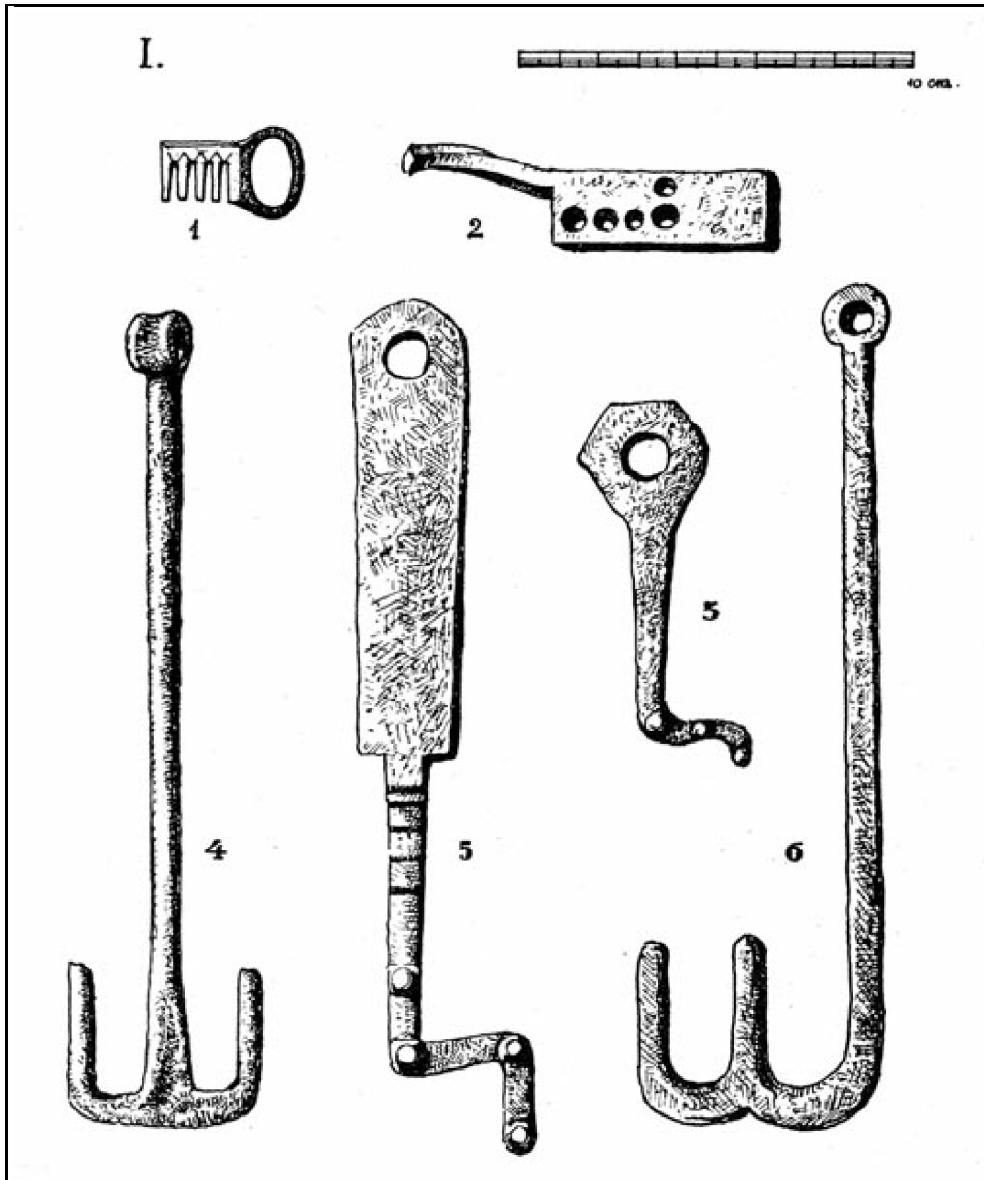
Sopronból és környékéről származó kulcsokat mutatunk itt be a Storno-gyűjtemény anyagából. Ez nem nagy, nincs is közöttük különös díszes kivitelű példány, a sorozat azonban így is alkalmas arra, hogy a kulcs több évszázados alaki változásait szinte összefüggő láncolatban szemléltesse.

A házak kapuit a rómaiak rendszerint falmélyedésbe helyezett erős gerendával zárták el, ezt a janitor vagyis kapus kezelte, voltak azonban olyan épületek is, amelyeket kívülről kellett elzárni. Erre a célra szolgáltak a fából készített záruk is, ezeknek csupán a kulcsa készült vasból; ilyeneket a keleti Kárpátok lakói, valamint a tiroli hegyilakók helyenként még ma is használnak. De nemcsak ajtó- hanem szekrény- és ládakulcsokkal is találkozunk már e korból. Ezek rendkívül fejlett lakatosiparról tanuskodnak. Római sírokban gyakran akad bronzveretekkel díszített s lakattal ellátott ládika, amelyeknek kulcsa gyűrűalakban készült, hogy azt tulajdonosa az ujján hordhassa. Ilyen gyűrűs kulcsot (Ringschlüssel) az *1. ábra* mutat be; ez bronzból készült s világoszöld patinával van borítva, „Tiefenweg“ dűlő egyik szőlőjében talált, már régebben megbolygatott női sírból való.

A *2. ábra* az új városháza építése alkalmával előkerült római kulcs töredékét ábrázolja. Anyaga bronz, zöld patinával borítva. A kulcs feje, sajnos, letörött és elveszett.

A „Csalánkert“ környéke sok római tetőcseréptöredéket, falmaradványt rejteget. Innen valók a *3., 4., 5. és 6. ábrán* vázolt, vasból készített kulcsok. Talán gazdasági épületek kulcsai: e feltevés mellett szól az ezekkel egyidőben talált mezőgazdasági szerszámok nagy száma. Mind a négy kulcs fején látható kerek nyílás arra szolgált, hogy a kulcsokat vasgyűrűre fűzhessék.

A népvándorlás kora vidékünkön is véget vetett a római uralomnak és ezzel a római kultúrának. Az itt átvonuló seregek [234](#)üglátszik minden épületet elpusztítottak. Az ásatások eredményei bizonyítják, hogy e környék épületei majd mind tűz martalékává váltak. Viharos időket élhettek akkor Felső-Pannónia népei. Nem valószínű ugyan, hogy e környék sűrű lakossága teljesen kipusztult volna, de kőből vagy téglából való lakóházakat úgy látszik nem építettek, mert ezeknek nyoma nincs. Évszázadokig tarthatott ez az állapot és csak a román kor jelzi ismét a kulcsok megjelenésével az állandó letelepedés megindulását.

Ezeknek a kulcsoknak az alakja már egészen elütő a római kulcsok formáitól és teljesen azonos a nyugati országokban használtakkal.

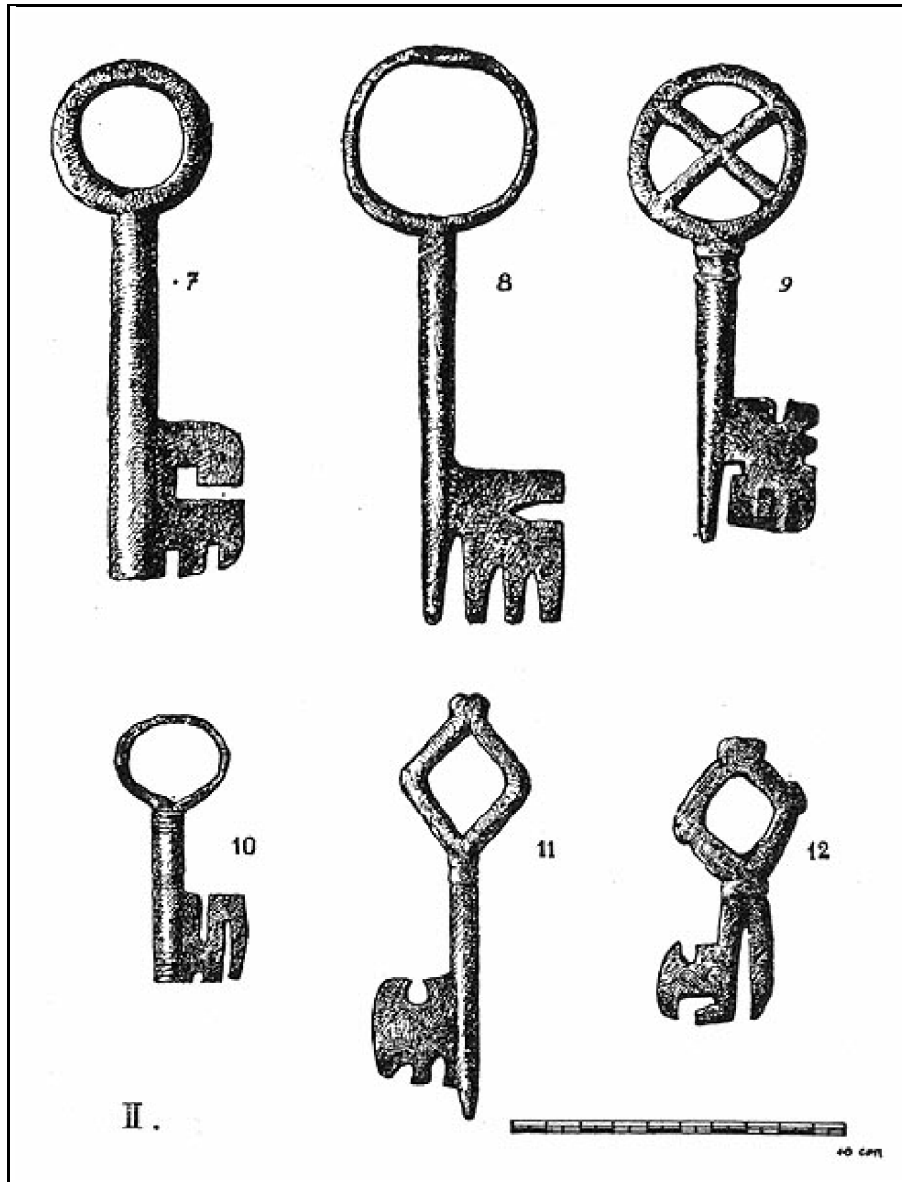
Koruk meghatározását elősegíti az a körülmény is, hogy a szobrászat a kulcsokat Szt. Péter attribútumaiként használja, s így a szobor kora rendszerint a rajta ábrázolt kulcs formájának a korát is jelzi.

A 11. századból származó formákat elég soká alkalmazták. A román kor alakját mutatják a 7., 8., 9. és talán a 10. ábrák. A három előbbi soproni lelet, míg a 10. számú Pecsényéd község [235](#) „Hausberg” dűlőjéről való. Mind ezek, mind a később közöltek is vasból készültek, méretükről a táblákon feltüntetett

lépték tájékoztat.

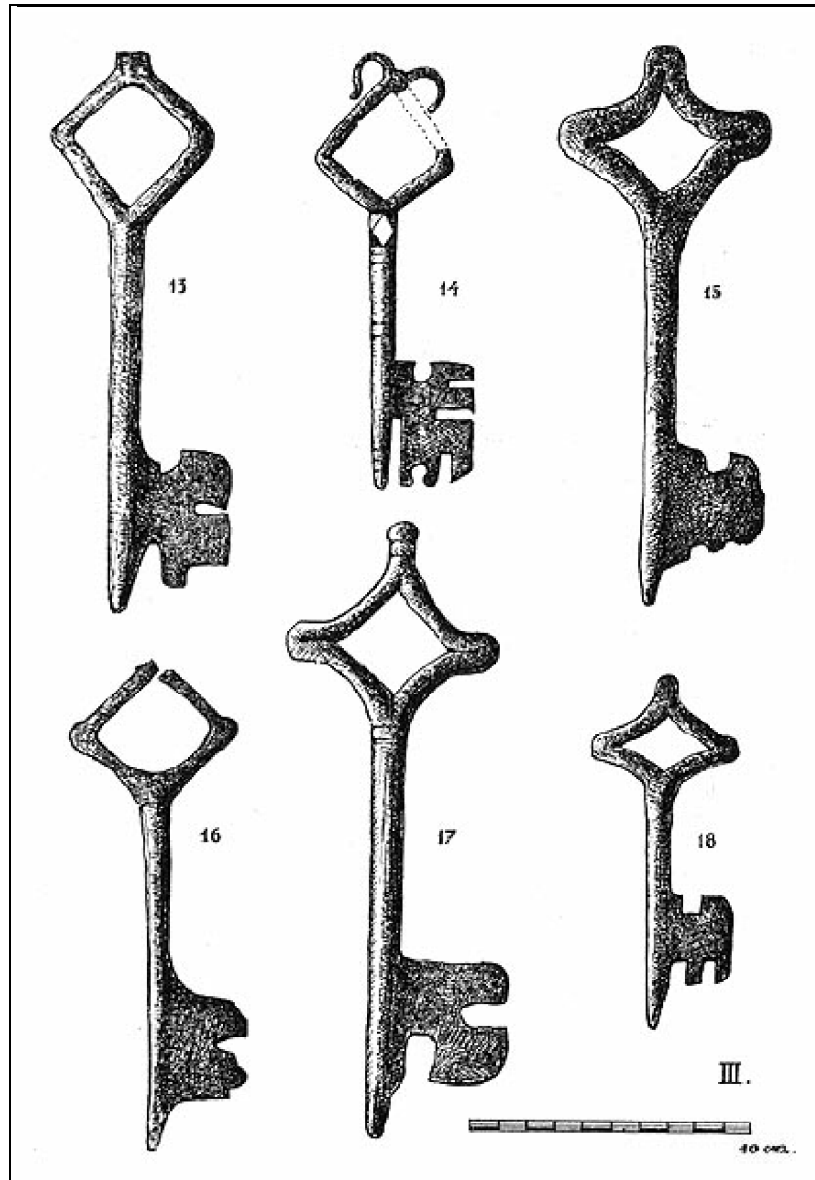
Az egyes korok stílusváltozása a kulcs alakját is megváltoztatta és a kor ízlése szerint alakította át.

A 14–15. század idejéről valók a 11–18. ábrán bemutatott példányok, ezek közül egyesek lelőhelye közelebbről is ismeretes. A 11. számú az Ógabonaterről, a 12. számú a fertőmelléki „Satz“ dűlőről, a 14. számú a Bécsi-útról, a 15. számú a Hátulsó-utca 9. számú házból, a 16. számú a Balfi-utcáról, a 17. és 18. számú a Pecsényéd község „Hausberg“ dűlőjéről való. Ezek között a legszebb a 14. számú, ennek a tolla is változatosabb. Míg az eddig bemutatott példányok között csupán két fúrt kulcs (Hohlschlüssel) szerepelt (a 7. és 10. számú), mostmár ez utóbbiak lépnek túlsúlyba. Talán az a törekvés, hogy a vagyonmegőrzés minél biztosabb legyen és a zárat minél nehezebben nyithassa ki avatatlan kéz, vezetett a fúrt kulcsok elterjedéséhez.

A 16–17. századból való 19–27. számú kulcsok, egy kivételével (26. számú), is mind ilyenek. A 21. számú kulcs tollán [236](#) bevágások nincsenek, használat jeleit is alig mutatja, s lehet, hogy ez a példány raktárra készült, hogy rendelés esetén gyorsabban átalakítható legyen a megfelelő lakatba.

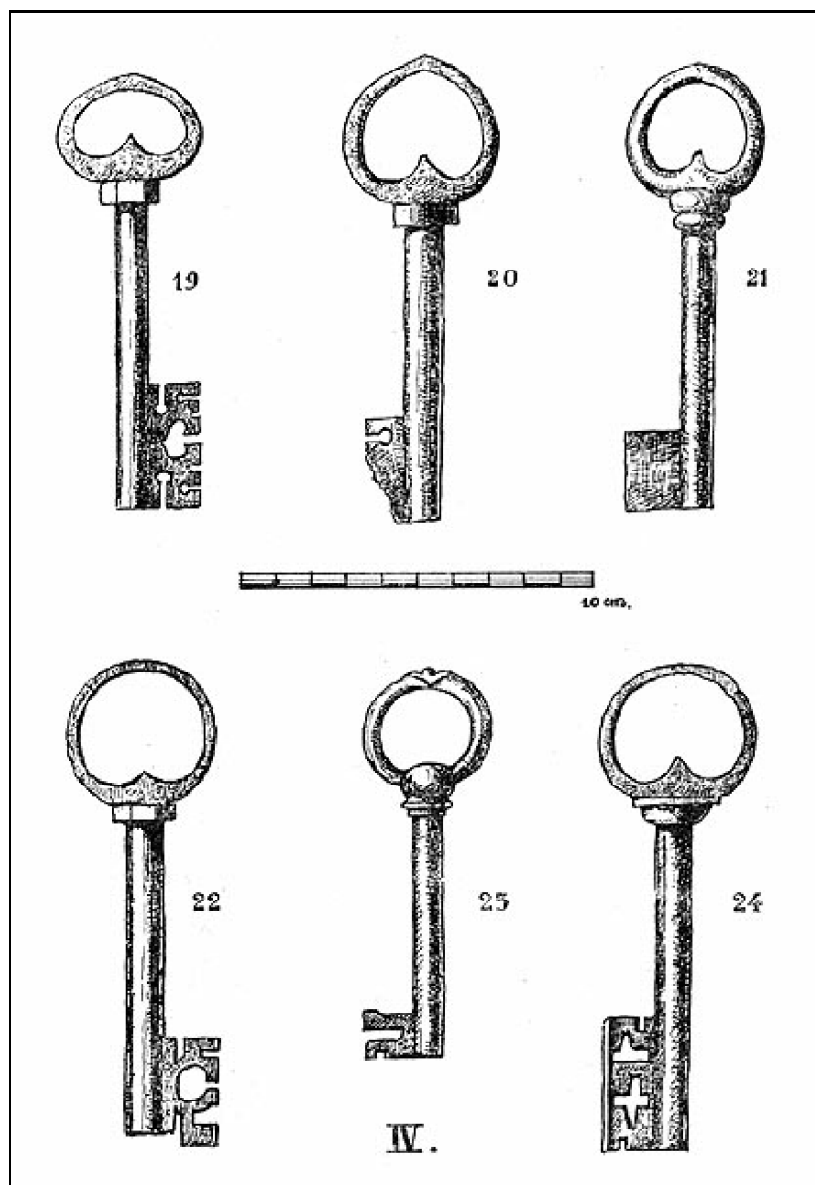
A 18. században a kulcs alakja ismét megváltozott. Hozzájárult ehhez talán az a körülmény is, hogy több megőrizni valójuk akadt az embereknek, mint azelőtt, s így több kulcsot kellett magukkal hordaniok. Régebben a derékszíjra fűzve hordták a kulcsokat, s valószínűleg e szokásból ered a „Kamarás“-kulcs látható elhelyezése is. A viselet változása a kulcs alakját is megváltoztatta, mert zsebben hosszú és nagy kulcsokat hordani bajos lett volna.

A 18. századból való a 29. számú kulcs, ennek a feje kétoldalt sárgarézrel díszített, míg a 30. számúnak kivágásokkal áttört feje van. Ez utóbbi egy vasból készített és bonyolult lakattal ellátott ládához, alkalmasint a soproni lakatosok céhládájához szolgált.

237 Amíg a gyáripár a lakat és kulcs előállítását magához nem ragadta és a lakatosiparnak ezt az ágát is minden művészi törekvésből ki nem vetköztette, addig kézzel előállított lakat és kulcs készítője egyéni ízlésének és tehetségének kifejezője. Ezek gyakran nagy gonddal és láthatólag szeretettel készített tárgyak beszédes tanujelei egy általánosan elterjedt művészi törekvésnek, szemben a ma dívó gépies tömegelőállításal. A bemutatott kulcsok egy közel 1600 esztendő felölelő időköznek dokumentumai és valószínűleg soproni készítmények is, szinte összefüggő láncolatban mutatják be a lakatosipar

készítményeinek képét és alaki változásait.

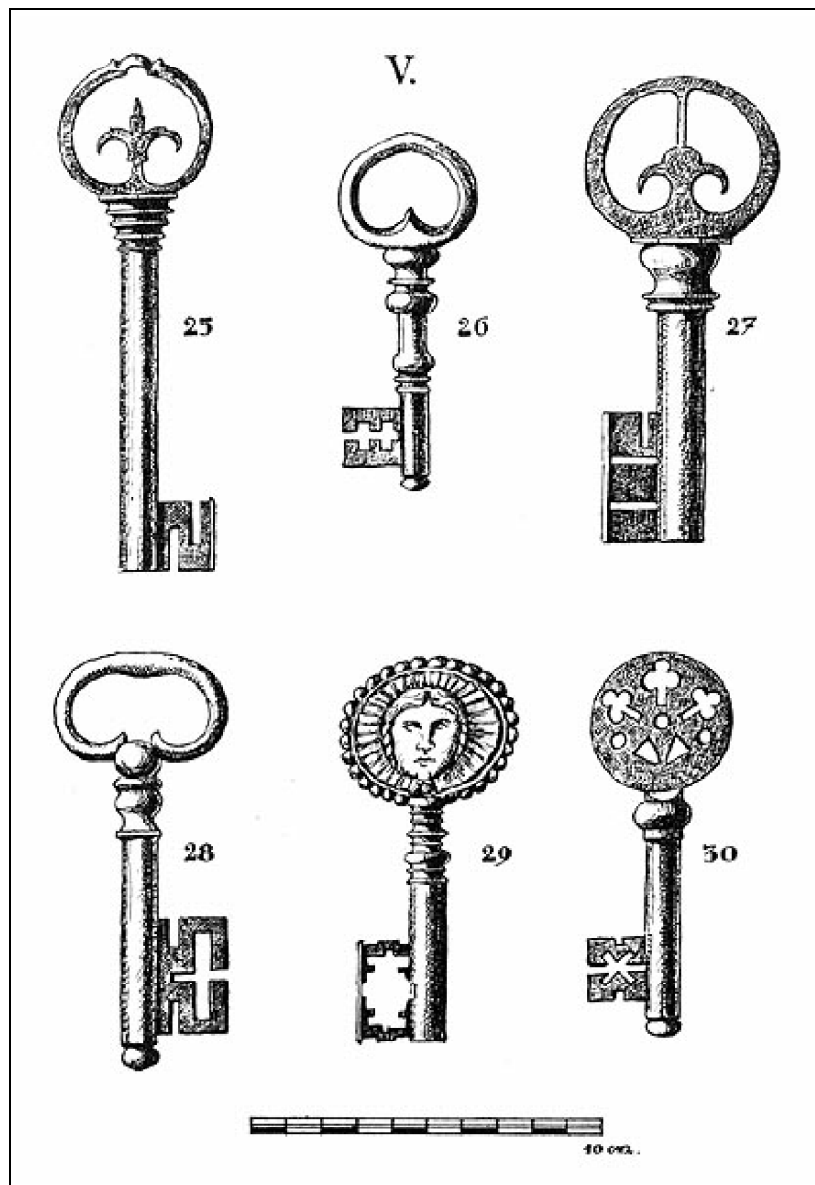
1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Storno Miska: A soproni kulcsleletek alaki változásai. / Storno, Max: Schlüsselformen aus Sopron.

Storno, Max: *Schlüsselformen aus Sopron.*

Verfasser bespricht Schlüsselformen aus der Storno-Sammlung. Die Abbildungen zeigen Funde, die auf dem Stadtgebiete und teils in der Gemeinde [238](#)Pecsényéd (Pöttching) geborgen wurden, ferner

Erzeugnisse des Oedenburger Schlossergewerbes.

Abbild. 1–6 römische Funde, 7–9 XI. Jh. (10 aus Pecsényéd), 11–16 XIV–XV. Jh., 17–18 aus Pecsényéd, 19–27 XVI–XVII. Jh., 28–30 XVIII. Jahrhundert.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Udvardi Lakos János: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület multjához

239 Udvardi Lakos János: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület multjához

A városi önkormányzat kifejlődése már korán szükségessé tette a kereskedelmi foglalkozás szabályozását. A statutumokba foglalt jogszabályokat többnyire a városban élő kereskedők között kialakult jogszokás és az a körülmény teremtette meg, hogy ebben az időben igen nagy nehézségekkel küzdő kereskedők igyekeztek kenyerüket a kereskedői pályára lépők számának korlátozásával is biztosítani. Szádeczki a céhekről írt kitűnő munkájában¹⁽¹⁰⁾ részletesen foglalkozik a céhstatutumok kialakulásával és megállapítja, hogy Mátyás uralkodása alatt kiadott statutumok a kereskedői foglalkozás feltételeit pontosan körülírják és az ebből az időből származó céhlevelek több századon keresztül igen nagy hatással voltak a céhek fejlődésére és a később kiadott privilégiumok egyrésze is a 15. században kiadottak továbbfejlesztései.

A soproni Kalmárcéh, a ma is fennálló Kereskedelmi Testület eredetére vonatkozóan az 1650-ben²⁽¹¹⁾ kiadott céhlevél bevezetésében egész határozottan utal az 1478. május 8-án (pünkösöd előtti pénteken) kiadott és az új céhlevél kiadásakor eredetiben bemutatott statutumokra. Ez a céhlevél már nincs meg és valószínűen a céheknek II. József uralkodása alatt történt felülvizsgálása alkalmából veszett el. Az 1650-es statutum határozott utalásából azonban a céh megalakulását egész határozottan tehetjük 1478-ra. Ennek az időpontnak figyelembevételével a soproni Kalmárcéh céhlevelét csak a kassai 1446-ban kiadott céhlevél³⁽¹²⁾ előzi meg. A kassai céhlevélből következtethetünk a soproni 1650-es céhlevél alapján a soproni statutum tartalmára. A kassai céhlevél főbb pontjaiban határozottan felismerhető a rokonvonás a sopronival. 1. pontjában a céhbe való felvételt szabályozza, 2. biztosítja a kereskedelem kizárólagos jogát a céh tagjainak, 3. tilalmat tartalmaz a szidás és veszekedés ellen, 4. előírja a céhüléseken való pontos megjelenést, 5. utasítást ad a céhmester rendelkezéseinek betartására, 6. szabályozza a kereskedők elővásárlási jogát, 7. rendelkezik a mértékek pontos betartásáról, 9. szabályozza a céhből való kilépést, 10. a vasárnapi üzletnyitást tilalmazza. Ezt a céhlevelet követte ²⁴⁰Kassán az 1475-ben kiadott hasonló tartalmú céhlevél,⁴⁽¹³⁾ amely a céhet „Bruderschaft der Steinkramer“-nek (Bruderschaft der steyncrame) nevezi. Ez a kifejezés a kőboltokban árusító nagyobb kereskedőkre utal. Ez a céhszabályzat a kereskedelem üzését a polgárjog elnyeréséhez és a céhtagsághoz köti. Céhen kívülállóknak csak a vásárokon és hetenként egy napon, csütörtökön engedi meg az árusítást.

Feltehető, hogy a kereskedőknek már 1478-ban a kalmárcéh megalakulása előtt is volt valamely vallásos céh formájában céhszerű szervezetük és ez alakult át a statutum elnyerésekor kalmárcéhé, (Kramerzech.) A Soproni Kereskedelmi Testület helytelenül megalakulásának időpontját 1690-re teszi. A tévedés onnan származik, hogy a Testület birtokában lévő 1840-ben kiadott szabályzat⁵⁽¹⁴⁾ 1690-et jelöli meg a Testület megalakulásának időpontjául és a körülmények ismeretének hiányában Forbát⁶⁽¹⁵⁾ még nagyobb hibát követ el művében, amikor nemcsak az időpontot tünteti fel 1690. évvel helytelenül, de a soproni Grémium által évszázadokon büszkén emlegetett császári megerősítést is a városi tanács által kiadott „védő rendelkezésként“ (eine ihn schützende Ordnung) említi, holott ezt a városi statutumot⁷⁽¹⁶⁾ látja el Lipót császár kézjegyével és erősíti meg a lényegében századok óta kialakult szokásjogot.⁸⁽¹⁷⁾ Megállapítható az is, hogy az elnevezés az évszázadokon át a testület működését és lényegét nem érintően, függetlenül alakult át. Az 1690-es császári privilégium rendelkezései a kalmárcéht érintik. Itt még szó sincs a később használatos (Handelsstand) Testület elnevezéséről. A Testület elnevezés a kalmárcéh jegyzőkönyveiben és számadásaiban csak sokkal később és több változáson keresztüljutva jelentkezik és ma sem azonos a századokon át használt Handelsstand kifejezéssel, hanem a testület újabb hagyományai szerint inkább a Handelsgremium kifejezés közkeletűbb. A „Kramerzech“ elnevezéstől eltérés legelőször 1696-ból

fennmaradt számadásból tűnik ki.⁹⁽¹⁸⁾ Itt a céh neve „Bruderschaft der Kramerzech“, az 1698-as elszámolás és jegyzőkönyv „priviligerter Bruderschaft der Kauff- und Handlungszunft“-nak, az 1700-as elszámolás ismét „Kramerzech“-nek, végül 1702-ben a Testület és ²⁴¹céh azonosságának mintegy tökéletes bizonyítékául „Handelsstand-Zech“-nek nevezi. A „Zech“ szó végül 1708-ban teljesen elmarad és ettől az időtől kezdve egészen a 19. század közepéig a „Handelsstand“ kifejezést használják, míg azután előtérbe lép a ma is közkeletű „Handlungs-Gremium“, illetve Handels-Gremium, illetve Kereskedelmi Testület elnevezés.

Ennek ellenére az 1940. november 29.-e igen szép évforduló a Testület történetében, mert ekkor múlik el 250 éve annak, hogy a céh több századon át becsülettel megőrzött hagyományos kiváltságjogai legmagasabb helyről is megerősítést nyertek.

Az 1650-ből való statutum címlapja. (Eredetije a városi levéltárban.)

A fennmaradt iratok között a legelső 1630-ból származik, ez pedig a „tisztos kalmárcéh“ meghívókönyve. Ez a könyv nemcsak mint céhemlék, hanem mint családtörténeti kútforrás is figyelmet érdemel, amennyiben ez időtől mintegy másfél századon át pontos adatokat tartalmaz a céh tagjairól és több bejegyzésben azok személyi körülményeiről. Időrendben ezután következik az 1642-ben megkezdett számadáskönyv,¹⁰⁽¹⁹⁾ amelybe a céhnek kisebb kiadásait és bevételeit jegyezték fel. Már ez a számadáskönyv is egy régtől fogva

kialakult céhszervezetre hivatkozik, 242 amikor egy új ravataltakaró (Bahrtuch) beszerzéséről tesz említést, mivel a régi már nagyon rossz volt. A céh határozata alapján és a céhtagok hozzájárulásával újabb takarót szereznek be („Hat eine löbl. Bruderschaft in der Kramerzech für gut angesehen, die weil bey unseren Ladt gar ein schlichts Bahrtuch vorhanden, wiederumb ein schönes neues machen zu lassen.“) A számadáskönyvben említett takaró a temetés alkalmával a temetés díszesebbé tételét szolgálta és ez is mint a céh minden külső megnyilvánulása, a szokás alapján pontosan szabályozva volt. A számadáskönyv egyébként nagyrészt azokat a kiadásokat és bevételeket tartalmazta, amelyeket a céhmester a takaró kölcsönzéséért bevett. Ez a számadáskönyv 1642-től 1737-ig terjed, ami szintén feltétlenül bizonyítja, hogy a kalmárcéh és a mai Testület ugyanaz a jog személy.

Az 1650-ben kiadott és eredetiben közölt céhlevél első pontjában felsorolja azoknak neveit, akik a céh megbízásából a tanács előtt megjelentek (Ebner György céhmester, Sovitsch Simon, Rheinthalér János, Payr Péter, Steinpüchler Menyhért, Eckhusperger János, Unger Mátyás, Ducat János) és az eredetiben bemutatott 1478-as ártikulus alapján a jó rend kedvéért és a testvérek közötti béke és egység érdekében a változott időknek megfelelő új ártikulust kiadni elrendeli.

A statutum első rendelkezése elrendeli, hogy ha egy kereskedő tanulót akar felvenni, azt a megőrzött szokás szerint – néhány céhtag jelenlétében, akit tetszése szerint erre az alkalomra meghív – teheti. A szegődés 6 évre szól, amelyből a kereskedő, ha a tanuló jól viseli magát, 1 évet elengedhet.

A második rendelkezés a céhtagság megszerzéséről szól. „Aki a céhbe be akar lépni és kereskedni akar, annak törvényes születéséről bizonyítványt kell felmutatnia és bizonyítania kell azt is, hogy a kereskedést a szabályszerű tanulóidő alatt kitanulta. A felvétel alkalmával a láda javára 5 aranyat kell fizetni, melynek fele a várost illeti. Ha olyan akar kereskedő lenni, aki a kereskedést nem tanulta, vagy aki tanulóéveit igazolni nem tudja, vagy aki házasság, örökség avagy más úton jutott az üzlet birtokába, akkor jól meg kell fontolni, hogy megállja-e helyét, mint kereskedő, mert ellenkező esetben el kell utasítani. Ha valaki bizonyos okból nem tanulhatott, de bizonyos, hogy jó kereskedő lesz, a tanács beleegyezésével meghatározott összeg lefizetésével a céhbe felvehető. E pénz 3/4 része a városé, 1/4 része a céhet illeti. Mindenki akár kitanulta a kereskedést akár nem, a ravataltakaróra („Bahrtuch“-ra) 7 schilling 15 pfenniget kell adnia. A felvett kereskedők és belső tanácsosok fiai 5 arany lefizetése mellett lesznek a céhnek tagjai.

3. Senkinek sem szabad akár idegen, akár helybeli (az országos és hetivásárokon kívül) bizonyos áruval kereskedni, ha 243 magát a céhbe fel nem vetette. Ha valaki ezt a pontot megszegné, a céhmester a tanúk jelenlétében a városbírónak bejelenti, aki figyelmezteti őt kötelességére. Ha az illető az intelemnek 15 napon belül nem tesz eleget, úgy a városbíró segítségével az üzletet be kell záratni.

4. Nem szabad a céhtagnak olyannal társulni, aki nincs benn a céhben; 10 tallér büntetés terhe mellett, amelyből 8 tallér a városé, 2 tallér pedig a céhé. Ha a fel nem vett kereskedő ezt nem tartja be, úgy a kereskedést hivatalos segítséggel be kell szüntetni és vele szemben erélyesen eljárni.

5. A jövőben kereskedést és kézműipart üzni egyszerre nem szabad, hanem egyikkel fel kell hagyni. Aki most jelenleg a céhben van, annál türelemmel kell lenni, amíg az egyiket vagy másikat felhagyja.

6. Aki vasárnap üzletét kinyitja, akár belvárosi, akár külvárosi kereskedő legyen az, a városi büntetésen kívül 1 tallért fizet a céhládába. Hétközbeni ünnepen délelőtt 9, ill. 10 óra előtt nem szabad kinyitni a fenti büntetés terhe mellett. Ha valakinek nyitásra fontos oka van, jelentse előbb a céhmesternek.

7. Aki hamis mértéket vagy súlyt használ, azt szigorúan megbüntetik.

8. Miután a kereskedők a tanácsnál a házalók, zsidók és zsidók miatt már régen tiltakoztak, akik a város, különösen pedig a kereskedők régi szabadságjogai ellenére nekik igen sok kárt okoztak, a házakban és sarkokon (Winkel) lerakatot létesítenek, a tanács által kiadott 1614. X. 10., 1640. XII. 5. határozat rendelkezett már ezen ügyben és ezt alapulvéve, elhatározzák, hogy zsidónak sem a belvárosban, sem a városhoz tartozó falvakban házalni nem szabad (kivéve a rendes vásári napokat). Zsidónak ez esetben sem szabad lerakodnia máshol, mint a nyilvános vendéglőben, vagy a tanács által kijelölt házakban. Ha a polgár vagy falusi jobbágy zsidónak szállást ad, ezért büntetés jár. Ha a zsidót tilos kereskedésen érik, úgy áruikat elkobozzák és az így elvett áruból levonva a városbíró részét, fél rész a kórházé, fél rész pedig a céhé. A zsidók és házalók a városbírótól előbb engedélyt tartoznak kérni, ha röfmértékre van szükségük, azt csak a városbírótól kaphatnak megfelelő díj ellenében és használat után vissza kell szolgáltatni.

9. Idegen kereskedők az országos vásárnapokon a soproni polgárok helyét nem foglalhatják el, a hetivásárokon csak 11 óráig maradhatnak, lerakatot nem létesíthetnek, hanem áruikat magukkal el kell vinniük.

10. Egyidőben senkinek sem szabad két helyen kereskednie 1 birodalmi tallér büntetés terhe mellett, kivételt képeznek a helybeli vaskereskedők.

11. Ha a tagok között a vásárokon viszály keletkezett, úgy [244](#)a panaszt a céhnél kell megtenni, ha valaki máshol keres orvoslást, akkor az esetleges kárt neki kell megtérítenie.

12. Akik a magyar vásárokat látogatják, egymás mellett maradjanak és egymás után utazzanak, legyenek a sátorverésnél egymásnak segítségére, mindenben a szabályok szerint járjanak el, egymás helyét el ne foglalják. Aki ez ellen a rendelkezés ellen vétene, az 1/1 birod. tallért fizet a városbíró tudtával és beleegyezésével.

13. Akit a céhmester hivat (ha különösebb elfogadható oka nincs rá), 1 helyi tallér büntetés terhe mellett köteles megjelenni a megjelölt helyen és időben.

14. A céhtag családjából történő temetésen, minden céhtag családjából legalább egy személy jelenjen meg a temetésen 25 „ungarisch“ pénzbüntetés terhe mellett.

15. A lakomákon vagy más összejöveteleken a tagok tisztelettel legyenek egymás iránt, ne civakodjanak, istenfélően és becsületesen éljenek, úgy cselekedjenek, ahogy becsületes emberhez illik. Ezek megszegése esetén a városbíró, vagy a tanács ítélete az irányadó.

Ezen szabályokhoz minden mostani és későbbi kereskedőnek alkalmazkodni kell és a tanács kiadás előtt fenntartja magának a jogot, hogy e céhleveleket a kor követelményeinek megfelelően módosíthatja. Lepecsételve a városi nagypecséttel és a céhnek megőrzés céljából kiadták 1650. január 17-én.

Ez a statutum igen fontos meglévő kortörténeti dokumentuma a Kereskedelmi Testületnek és ezért szükségesnek tartom, teljes egészében is közölni:

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Udvardi Lakos János: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület multjához / Articul des Kramer Zech.

Articul des Kramer Zech.

Wir N. Burgermeister, Richter vnd Rath der Königlichen frey-Stadt Oedenburg in Nieder Vngarn. Bekehnnen und thuen khund hiemit öffentlich, daß für vnnß in offenen Rath erschienen, die Ehrsambe vnd Wolgeachte Georg Ebner, Simon Sobitsch, Hannß Rheinthal, Peter Payr, Melchior Steinpüchler, Hannß Eckhusperger, Mathias Vnger, Hannß Ducat, alle vnnsere Mitburger vnd Kramer alhier, vnd gaben vnnß in namen vnd von wegen der gesambten Brüderschafft der Löbl. Kramer Zech, gehorsamblich zuerkennen, waß gestalten zwar, bey solcher ihrer Zech, ein gewisser Articul brief, von Einem Ehrsamem Rath dieser Stadt alhier, vnterm dato freytag, vor den heiligen Pffingstag deß vierzehenhundert vnd acht vnd siebenzigsten Jahrs, obhanden, maßn Sie auch solchen bey vnnß in origine producirt. Weiln aber wehrent dieser Zeit, in gemeinen wesen, sich vnnterschiedlich vil geendert vnd theylls selben Briefs zu terogiren, hergegen aber, zu erhaltung guter ordnung, fried vnd einigkeit vnnter denn Brüdern, eines vnd daß ander, zu addiren vnd beizubringen, hochnothwendig were; derwegen sich die gesambte Brüderschafft eintrechtlich dahin verglichen, obbesagten [245](#)ihren alten Articulsbrieff, in vnnßere hände ein zulieffern, vnd einen neuen, iesziger Zeit heischenter notturft vnd gelegenheit nach, zu erigiren, auch sich über gewisse articul vnd ordnungen einhellig vnnterredet vnd verainiget, mit gehorsamben anlangen vnd bitten, wir dieselbe von Punct zu Punct, mit Obrigkeitlicher autoritet vnd macht zu corroboriren vnd zu bestetten, auch hierüber vnnsere brieflich vrkhunden zu ertheylen, vnnß geruhen lassen wolten; Alß haben wir, in reiffer erwegung ihres nicht vnbilligen begehrens, zu abstellung derer bißanhero allerhand [11\(20\)](#) eingeschlichenen unordnungen, vnd beförderung gemeinen nuzens, solch vnnß eingeraichte Puncten vnd articul alß ihr der brüderschafft dieser Zech, künftig recht vnd gerechtigkeit, approbiren, confirmiren vnd bekräftigen wollen, thuen es auch hiemit wissent – vnd wolbedächtlich kraft dieses briefs, Sie vnd ihre Nachkommen, hinfüro dabey zu hand haben, vnd wieder alle vnd iede, so sich solcher ordnung widersetzen wurden, ernstlich vnd festiglich zu schützen, auch Niemanden darwieder zu handeln zu verstatten, vnd lauten solche puncten vnd Articul wort zu wort also:

Erstlichen, wan ein Bruder, einen Jungen in die handlung auf zu dingen vorhabens ist, sol dießer actus, dato observirter gewohnheit nach, in beysein etlicher Brüder, die man nach belieben hierzu beruffen kan, vollzogen, vnd die aufdingung auf sechs jahr geschlossen werden, doch stehet einem ieden frey, Seinen Jungen, desselben Wolverhalten nach, an solchen seinen Lehrjahren, ein jahr nach zu sehen, vnd mit überstandenen fünff jahren, frey zu sprechen.

Anderten, soll ein ieder, welcher sich in dieße brüderschafft oder Cramerzech einverleiben lassen vnd handeln wil, seinen ehrlichen geburtsbrief, sambt gnugsamer Kundschaft, daß er die handlung ordentlich erlernet, fürzulegen haben; alß dan, wan Er angenommen wird, zur lade fünff gulden vng. erlegen, davon der halbe theil zu Gemainer Stadt soll geraicht werden. Wan aber einer in die dieße brüderschafft einzukommen, vnd zu handeln begehren solte, der die handlung nicht gelehret, oder zwar wol darzu aufgedingt, aber seine außgestandene Lehrjahren, gehöriger maßn nicht tociren vnd erweisen könnte, es wolte gleich ein solcher, entweder für sich selbst, eine neue handlung anfangen, oder hette dieselbe, durch heyraht, erbschafft, oder sonst irgend eine andere weiß, an sich gebracht; So hat man dießfahls billich zu bedenken, [12\(21\)](#) daß dergleicher Persohn, daß seinige nicht so wol alß ein anderer, der gebühr nach dabey ausgestanden, vnd wie zum öftern geschicht, auch die Erfahrung biß anhero bezeuget hat, wan einen alß dan daß handeln auß vnverstand mißrathen thut, daß leichtlich hierdurch gesambter brüderschafft verglinpf vnd nachtheiyl verurrsacht, vnd denselben guter credit verderbt werden kan, daher dann ein solcher in handlungen vnverfahrner Mensch, dieser Zech beneficien vnd freyheiten bitlich nicht geniessen sol, sondern

gänzlich davon abzuweisen ist. Zum fahl aber gleichwol, irgend einer, so die handlung obverstandener maßn [246](#)nicht erlernet, auß gewissen erheblichen vrsachen, vnd da man sich nicht zu besorgen, daß durch seine Person, wie obstehet, der Brüderschafft praeiudicirt werden möchte, auff vorhergehende Erkandtnuß Eines Ehrsamens Rathes, in dieße Zech anzunehmen, vnd zur handlung zu admitteren were, sol hierinnen nichts destoweniger ein vnterscheyd gehalten, vnd ein solcher nach gelegenheit der Person vnd seines vermögens, wie es Ein Ehrsam Rath erkennen wird, anderst nicht, alß mit bahrer erlegung eines gewissen geldes, davon drey theil Gemainer Stadt, der vierdte theyl aber der Lad verbleiben sol, zu dießer Zech vnd vnverhinderlichen gebrauch deroselben freyheiten, an- vnd aufgenommen werden. Ein ieglicher aber, er habe bey handlungen gedient oder nicht, ist schuldig sieben schilling funffzchen pfening zum Paartuch der brüderschafft zu erlegen. Vnd hiesiger abgeleibter handelsleit Söhne, wie nicht weniger die herren des innern Rathes (da einem oder dem andern, dieser Zech freyheiten zu geniessen gefällig were) sol man ohne vnterscheid mit fünff gulden vnd der gebühr zum Paartuch, zulassen vnd annehmen. [13\(22\)](#)

Zum dritten, Eß sol auch keiner, es sey gleich frembder oder Einhaimbuscher, einige wahren (außer öffentlichen jahr- vnd wochenmärkten) feyl zu haben sich zu verstehen, Er habe dan vorher, obbeschriebener Ordnung nach, bey der zech sich einverleibt, vnd alles, waß Er zu laisten schuldig gewesen, gebührenter maßn praestirt. Sofern aber solchem gesatz zu wieder, handlung zu treiben sich iemand vnterfangen wurde, sol der Zechmaister neben seinen Beyständ, dießes dem Herrn Stadt Richter andeuten, welcher denselben von seinem vorhaben abzustehen, vnd zu seiner schuldigkeit vermahnen sol; Im fahl er aber solch herrn Stadt Richters gethane Erinnerung, innerhalb funffzehen tagen nicht beobachten, vnd derselben stat geben wolte, sollen alßdan die brüder dießer Zech, doch mit vorwießn, vnd hülff Herrn Stadt Richters, demselben sein Gewölb oder laden zu spören, oder auf andere weiß, seine handlung zu impediren vnd zu hindertreiben, wol befüget sein.

Vierdten, Zugleichen sol keinem Bruder, mit einem anderen, dießer Zech nicht immatriculirt vnd einverleibt, einige handgesellschaft vnd handlung zu führen, bey der straf zehen Reichsthaler, wovon acht zu Gemainer Stadt, zween aber der lad verbleiben sollen, verstattet sein, vnd wofern der vneinverleibte, gehöriger maßn, wie der anderte Punct besaget, sich zu accomodiren wüdigte, solte auch demselben mit Obrigkeitlicher hülff, daß handeln eingestellt, vnd ernstlich gegen ihn verfahren werden.

Fünfftten, Eß sol auch hinfüro, handwerkh vnd handlung zugleich zu treiben, keinem verwilligt sein, sondern da er jenes practiciren wil, dießes vnderlassen muß. Diejenige aber, so sich ietzt verstandener weiß, dato in der Zech befinden, sollen zwar (doch andern in geringsten zu keiner consequenz vnd nachfolge) biß ihnen, eines [14\(23\)](#) oder daß ander selbst zu cassiren vnd aufzugeben beliebig, vngehindert dabey geduldet werden.

[247](#)Zum Sechsten, Soll an Sonntag keiner wer der auch sey, in- vnd vor der Stadt, sein gesölb aufthuen, der hierüber betretene aber, ausser Einer Ehrsamens Rathes straff, ainen Reichsthaler in die ladt zu erlegen schuldig sein. An wochentagen soll keiner durch daß ganze jahr, seinen laden oder gewölb bey obgesetzter straff vor 9 oder 10 vhr aufthuen, es seye dan erhebliche vrsach vnd entschuldigung vorhanden, welche vorher dem Zechmaister an zu deuten ist.

Siebenten. Welcher in vnrechter maaß oder gewicht begriffen wird, der soll durch die Löbl. Brüderschafft, vnbenommen Eines Ehrsamens Rathes oder Herrn Stadt Richters gerechtigkeit, in gebührliche straff genommen vnd die visitation durch den Zechmaister vnd gewissen Beyständten fürgenommen werden.

Zum achten. Nach dem die Brüder dießer Zech, nunmehr vor graumer zeit, über die tändler, hausirer vnd

Juden, bey Einem Ehrsamem Rath sich beklaget, waß maßn dieselbe, zu wieder alther gebrachter freyheiten dießer Stadt, absonderlich aber, der hiesig in handlung begriffener Burgerschafft, zu nicht geringen schaden vnd nahrungs schmälierung, in vnterschiedlichen häusern, ihre winkhel niederlag an zu richten vnd zu halten sich vnterstehen, Ein Ehrsam Rath aber, laut ertheilten abschied, von 10 Octobris deß Sechzehnhundert vnd vierzehnten, wie auch special Edict von 5 Decembris des Sechzehnhundert vnd vierzigsten jahrs, sich hierüber groß. resolvirt; also bleibt es billich bey ergangener resolution, daß nemblichen, weeder innoch vor der Stadt, wie auch in denen zu dießer juristiction gehörigen Dörfern (außer offenen Markt vnd freyhungszeiten) keinem juden zu hausiren, oder etwas feyl zu haben erlaubt sey. Da¹⁶⁽²⁴⁾ aber die Juden hieher kämben, sol keiner derselben, anderwärts alß in denen öffentlichen Gasthöffen, oder andern von Einem Ehrsamem Rath hierzu verordneten häusern, losiren vnd einkehren, deßwegen auch ein Löblicher Stadt Magistrat, dergleichen burger, oder auf denn dorffschaften die vnterthanen, so die Juden beherbergen, oder denenselben vnterschlaif geben, mit straff fürzunehmen hat. Wan aber ein Jud, wieder solch verbot vnd ordnung, etwas thätliche fürnehmen, vnd hierüber betreten wurde, solte so dan der Zechmaister sambt seinen beyständten, oder in mangel derselben, ein ieglicher Bruder macht haben, die feylgetragene wahren wegzunehmen, vnd zu Herrn Stadt Richtern, oder zu dem Zechmaister zu tragen, welcher es dem Herrn Stadt Richter alsobalden an zu zeigen verpflichtet, vnd sollen die abgenombene wahren, nach abzug des Herrn Stadt Richters gerechtigkeit, halb zu alhiesigen burger Spital, der ander halbe theyl aber der zech verfallen sein. Andere tändler vnd hausirer belangent, so ausser den juden, iezu weilm anhero kommen, sollen ingleichen wie obsiehet, bey verlust der Wahren, für sich selbst, vnd auß eigenen wolgefahln, zu hausiren vnd etwas feyl zu tragen, keineswegs sich vnterfangen, sondern vorhero bey dem Herrn Stadt Richter vmb licenz vnd Erlaubnuß gebührent anhalten, welcher nach eingenombenen, so wohl die verkäufer alß wahren betreffenden vmbständen, hierinnen der billigkeit gemäß, ²⁴⁸zu disponiren wissen wird. Vnd dofren auß gewissen erheblichen Vrsachen, irgend einem, auf eine bestimbte zeit, zu hausieren vergünstiget wurde, sol derselbe, wan Er zu verkaufung seiner wahren, einer eln benötigt, solche von Niemanden anderst, alß von Herrn Stadt Richter vmb die Gebühr zunehmen, vnd nach verfließung der verwilligten zeit, wiederumb alda einzulieffern verbunden sein.¹⁶⁽²⁵⁾

Neundten. Sollen an denen öffentlichen vier Jahrmärkten, die frembde handelbleut vnd Kramer, denen burgern alhier nicht vorbauen; an Wochenmärkten, aber nicht länger den biß eylf vhr, vnd zwar alda, wo solche zur selben zeit, angestellt vnd gehalten werden, fail haben; auch niemaln einige Niederlag alhier halfen, sondern ihre anhero gebrachte Wahren, im fahl Sie solche, vmb billichen Werth nicht ablösen lassen wollten, wieder von hinnen wegzuführen schuldig sein.

Zum zehnten. Keinem (außer der alhier wohnenten Eysenhändler), weder hiesigen noch frembden, so wol an offenen jahr- alß wochenmärkten, sol auf zwey orten zugleich, feil zu haben hinfüro zu gelassen sein, vnd so einer ein gewölb oder laden hat, vnd am stand fail haben wil, sol Er das selbe zu schliessen bey straff ein Reichsthaler.

Eylfften. Wan sich ander werts auf Märkten, zwischen denen alhieigen brüdern vnwilln vnd vneinigkeit begeben, soll ein ieder verbunden sein, seine klag, bey seiner ordentlichen instanz alhier, an- und für zu bringen; wan aber solches nicht geschehe, vnd ein theil in vnkosten oder schaden gebracht wurde, sol derselbe, der einen andern Richter gesucht, die verversachten vnkosten erstatten, auch in Eines Ehrsamem Raths willkührlicher straff sein. Doch wird hiemit dem beleydigten theyl vorbehalten, wan die sich von hoher importanz, vnd die klag kein verzug leyden könte, den wechsten vnd bester Richter, vmb hülff vnd assistenz an zu ruffen vnd zu ersuchen.

Zum zwölften. Die jenige, so vnter der Bruderschaft, zu vnterschiedlichen mahlen, die vngarische Märkt

besuchen, sollen in guter ordnung bey einander verbleiben, vnd nacheinander fahren.¹⁷⁽²⁶⁾ Da gleich einem oder dem andern, etwas hinderliches fürfielle, sich einer daß andern annehmen, damit Sie zugleich ohne schaden können fortkommen, daselbsten auch mit aufbauung der hütten, der ordnung nach verfahren, vnd keinem seine gebührliche stell verbauen. Da nun einer sich hierinnen wiederig erzeigen, vnd diesem nicht nach kommen wolte, solte derselbe vmb einen halben Reichsthaler, doch mit vorbewust vnd consens Herrn Stadt Richters, in die straf genommen werden.

Zum dreyzehnten, soll ein ieder bruder, welchen der Zechmaister einsagen lest (im fahl Er keine erhebliche vrsachen, seines aussenbleibens fürwenden kan (auf benendte stund, bey der straf ein orths thaler, erscheinen. Wan sichs auch begeben, daß ein bruder in dießer zech, oder desselben Weib oder kind, nach Gottes willen todtes verschiede, vnd der brüderschafft ²⁴⁹zur leichbegängniß eingesagt, soll von einem Jeden aufs wenigst ein Person mit zu gehen schuldig sein, bey straff fünff vnd zwainzig vng.

Schließlichen sollen die Brüder bey der Zechmahlzeit, vnd andern zusammenkunften, sich allezeit ehrbahr vnd friedlich gegen einander verhalten, keinen vnwillen noch einige wiederwertigkeit anfangen, alles fluchen vnd Gotteslästern ernstlich vermeyden, auch alleß daß thuen vnd handeln, waß auffrichtigen ehrliche leut geziemet vnd wol anstehet, bey der straff, wie solche von der gesambten brüderschafft, oder do daß verbrechen so wichtig were von Herrn Stadt Richter, oder Einem Ehrsamen Rath, nach eines ieden begangenen exceß, erkennt vnd außgesprochen werden wird.

Diese obbeschriebene sazung, mit allen deroselben Clausulen vnd Puncten, soll die gesambte Brüderschafft dieser Zech [maßn Sie¹⁸⁽²⁷⁾ sich selbst, wie einganges gemelt, rinnen iglich also miteinander verglichen] für Sie vnd ihre Nachkommen, bey vnberührter straff, steiff vnd vnverbrüchlich zu halten, obligirt vnd verbunden sein. Wir behalten vnnß aber hiemit per expressum bevor, hierinnen zu interpretiren oder nach gelegenheit vnd verenderung der Zeit, zu dispensiren, limitiren, vnd in einem oder mehr Puncten vnd Articulen, dergestalt zu handeln, wie es vnnß gutdunken, vnd die noth erfordern wird. Deßn allen zu vrkundt, vnd kräftiger bestettigung, haben wir denen Brüdern dieser Kramerzech, vnd ihren Nachkommen, für vnnß vnd vnnsere Nachkommen, in obgeschriebener mainung, gegenwertigen Articuls brief, vnter Gemainer Stadt grössern Secret Insigill, doch ohne allen nachtheyl vnd schaden, außgefertigt, vnd in ihre gewöhnliche Lade zuverwahren angehängt. Actum in der Königl. freystadt Oedenburg den 17. January, Im Jahr nach der gnadereichen Geburth vnnßers Herrn Jesu Christi, Ein tausent Sechshundert vnd fünfzig.¹⁹⁽²⁸⁾

Kívül: 1650. 17° Januar.

Articuli Cchales Mer
catorum Soproniensiam
per Magistratum Soproniensem
exhibiti in Paribus.

Jelzése: Lad. X. fasc. 1. num. 1. Városi levéltárban

13. sz. Sopron város múzeumának a céhiratai között.

Meg kell emlékeznünk azokról a körülményekről, ahogyan a kereskedők a számukra olyan fontos és a kereskedelem üzésére kizárólagos jogot biztosító statutumot megszerezték. A céh birtokában lévő régi szabadalomlevelet a céhülésen alapos tárgyalás alá vették és ahol a helyi szokások változtatást kívántak, a régi szöveget megváltoztatták és kiegészítették. Az újonnan összeállított céhszabályzatot a céh ügyésze dolgozta át és ezzel a céh tagjai megjelentek a városi tanácsnál és kérték a benyújtott ²⁵⁰tervezet

megeősítését. A városi tanács – amint az 1650-es statutum is mutatja – a felvételnél és a büntetéseknel meghatározott részesedést kötött ki a maga számára, ezzel egyben a céh számára is biztosította a határozatok hatályosabb végrehajtását. Az 1650-es statutum megszerzéseinek költségeiről az 1649-ből fennmaradt számadás²⁰⁽²⁹⁾ tájékoztat. E szerint a statutum megszerzése 78 fl (forint) és 2 sol (solidus) került, melyet a céh akkor még igen nagy saját jövedelméből fedezett. Az elnyert kiváltságlevél kihirdetése ugyanúgy mint a kétévenként választott céhmester számadása és választása az ünnepélyes formában megtartott céhülésen történt. A céhülés ünnepélyes lakomával volt egybekötve, amelyen néhány akó bort ittak meg a ládához tartozó 17 ezüst kehelyből. Az 1648-as lakoma 60 fl, 4 sol, 27 1/2 den. került. A céh díszes ládáját, melyben a statutumokat és a céh pecsétjét, pénzt, ereklyéit őrizték, ezen az ülésen adták át ünnepélyesen az újonnan megválasztott céhmestereknek és a kialakult szokásos ünnepélyességek után a céhládát díszes küldöttség vitte el az új céhmester lakására. Amíg a láda nyitva volt, senkinek sem volt szabad közbeszólni és illetlenül viselkedni.

A soproni kereskedők a 17. században még nem kizáróan kereskedelemmel foglalkoztak, hanem a város kiterjedt területén voltak birtokaik is. Azonkívül a kalmárcéhnek voltak iparos tagjai is, akik e foglalkozásuk mellett kereskedelemmel is foglalkoztak. Legalább is erre enged következtetni az 1650-es céhlevél, amikor a céhben lévő iparosokkal szemben bizonyos türelmi időt állapít meg az ipari foglalkozással való felhagyás tekintetében. Igen természetes, hogy a kereskedelemnek szakmák szerinti tagozódásáról a 17. század közepén általában nem lehetett szó, legfeljebb arról, hogy a kereskedelem bizonyos ágai (mint pl. az állatkereskedelem, gyógyszerekkel való kereskedelem) nem tartoztak a céh által védett kereskedői tevékenységhez. A statutumok szigora sem érvényesült a kereskedők létszámát illetően. A 17. században a török hódoltság pusztításai, az állandó portyázások, háborúk, pusztító járványok a város lakosságát is érzékenyen sujtották. Amint a céhlevélből is láthatjuk, a kereskedők a magyar vásárokat látogatták. A közbiztonság akkori állapotára jellemző, hogy a vásárlátogatás meglehetősen veszélyes volt és a kereskedők 1630-ban megkezdett és pontosan vezetett meghívókönyve több helyen tartalmaz utalást arra vonatkozóan, hogy a vásárookra utazó kereskedőket kirabolták és ²⁵¹agyonütötték. A céh a harmincad hivatalnak évenként ajándékot adott. Ez arról tesz tanubizonyosságot, hogy a soproni kereskedőknek a harmincadhivatal bizonyos kedvezményeket adott. Ezáltal vált lehetővé a kereskedők számára a nyugatról az ország belseje felé és a hódoltsági területekre irányuló meglehetősen gyér forgalom lebonyolítása. Azok a kedvezmények, amelyeket királyaink különböző külföldi, többnyire osztrák kereskedőknek biztosítottak, igen érzékenyen érintették a soproni kereskedelmet. Így Sopron városa Bécsújhely kereskedőinek adott kedvezmények miatt igen sokat panaszkodott.

A háborúk viselésével járó súlyos anyagi terhek is elsősorban a városokban letelepedett és vagyonosabb városi polgárságot sujtották. Ez a közvetlen oka annak, hogy a statutumokban előírt képesítés és céhtagsági korlátozás nagyon sokszor csak írott jog volt és ahhoz maga a város sem ragaszkodott, különösen ha hadicélokra nagyobb összeg előteremtéséről kellett gondoskodnia. Ezért látjuk, hogy a felvételt nem annyira a képesítéssel, mint inkább felvételi díjakkal nehezítették meg. Ez természetesen egyben arra is szolgált, hogy a céhtagok vagyoni cenzusa emelje a céh tekintélyét, az állandóan kereskedéssel foglalkozó céhtag vagyona révén legyen mentesítve attól, hogy kereskedőtársai ellen meg nem engedett eszközökkel harcoljon az érvényesülésért. Általában azt látjuk, hogy a céh előljáróinak megválasztásánál két körülményt vettek figyelembe, a kort és a hivatalra való arravalóságot. Azok a céhmesterek, akik a statutumok megszerzése idejében élvezték a céh bizalmát, többnyire hosszabb időn keresztül viselik hivatalukat. A céhmester hivatala terhes volt és egyedüli előnye volt, hogy a céh terhei alól fel volt mentve és a negyedévenként a céhülésen fizetendő járulékokat (quartal) nem kellett fizetnie.

A 17. század közepén Sopronban is dúló vallási villongások hatása nem látszik meg a céh életében. Egyetlen esetet sem állapíthatunk meg ebből az időből, melyből erre lehetett volna következtetni. A testvéri viszony ápolását igen fontosnak tartották. Az összetartozást a céh lakomákon kívül a temetéseken való feltétlen megjelenéssel is kifejezésre juttatták. A számadáskönyvben előforduló büntetések mutatják, hogy a céhlevélnek a közösséget érintő pontjait igen komolyan vették. Büntették a pontatlanságot, igazolatlan távolmaradást a céhülésekről, céhüléseken való illetlen beszédet a nyitott céhláda jelenlétében, 1652-ben Mühlböck Kristófot, mert az asztalnál előbb ült le, 2 den. 15 sol.-ra büntetik, 1649-ben az egyik tagot lassú jövetele miatt, 1650-ben két tag későnjövetele miatt és az ünnepnapra be nem tartása miatt, 1648-ban Santner Mihály pinkafői kereskedőt, mert rövid rófmértéket használt, 1 fl és 7 sol-ra büntették.

252A temetésen a céhtagok testületileg vettek részt. A számadásokból megállapítható, hogy a ravatalt díszes takaróval (Bahrtuch = Kerekes szerint „koporsó leplekrevaló“) takarták le. A takaró használatáért díjat szedtek és azt, amint az 1648-as számadásból megállapítható, 1 fl. 7 sol.-ért vidékre is kikölcsönözték. Külön díjszabása volt a régi és külön az új takarónak. 1652-ben már az új „pahrtuch“-ért 7 sol 15 den., a régiért 2 sol. 15 denárt kértek.

A céh meghívókönyvéből megállapítható, hogy a céhnek 1630-ban 83 tagja volt és ez a szám az 50-es évekig valamennyivel növekedett és azután erősen visszaesik. A céh tagjai ebben az időben magas városi tisztségeket viseltek, így idb. Steiner Jakab 1648-ban polgármester, De Zuana Péter Menyhért 1652-ben volt a feljegyzések szerint Sopron polgármestere.

Az 1650-es statutum megváltoztatására már 1669-ben sor került. A városi tanácsjegyzőkönyv szerint 1669. január 18-án Schlatner Zsigmond, Payr Jakab céhmester, továbbá a következő kereskedők megjelentek a városi tanács előtt, mint Sowitsch Ábrahám, Steinpüchler Menyhért, Hoffmann Tóbiás Jakab, Reschl János és Zana Bertalan és a következőket adják elő: 1478. pünkösd előtti pénteken kelt eredeti céhszabályzatot 1650. január 17-én a megváltozott viszonyok miatt megújították és e szerint éltek eddig. Mivel azonban az állapotok azóta erősen megváltoztak és e változás tovább is fog tartani, ezért céhülésükön megvitatták a szabályzatot, most benyújtják és kérik annak megerősítését.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák.

253 Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák.

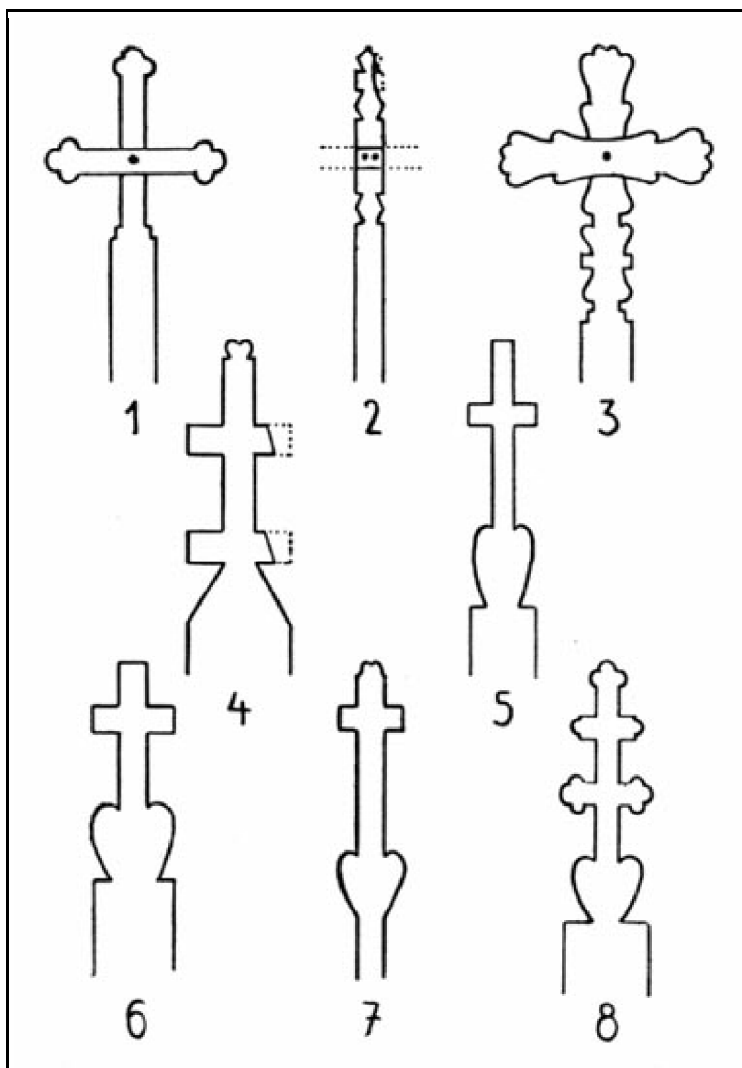
A vitnyédi öreg és új temetőben érdekes, népművészeti szempontból igen értékes fejfák találhatók. A már felhagyott öreg temető fejfáiról Csatkai Endre dr. adott rövid ismertetést és 5 darabnak rajzát is közölte „Sopron vármegye műemlékei“ című munkájának II. sorozatában (49–51. ll.). Jelen tanulmányban a mindkét temetőben előforduló összes válfajokat – a csonka állapotban levőket is – ismertetjük, s azokat rajzban is bemutatjuk, a legegyszerűbbektől a legpompásabbakig.

A fejfák kevés kivétellel egy darab, széles és vastag keményfadeszkából készültek. A csupán homloknézetre felépített formák körvonalait ácsceruzával történő előrajzolás után bárdolták, fűrészelték ki a deszkaalapból. Készítők egyszerű falusi emberek – az öreg Simon bácsit most is emlegetik –, Isten-áldotta őstehetségek. Munkáik bámulatos leleményességről, finom ízlésről, a rendelkezésre álló anyag szabta lehetőségek teljes mértékben való, tökéletes kiaknázásáról tanuskodnak. Egyes fejfák felépítési módja, a díszítő elemekkel való gazdálkodás, a kitűnő rítmusérzék, mondhatnánk, magasabbrendű művészi

képességről tesznek bizonyosságot. Az elköltözöttek iránt érzett, soha el nem múló szeretetet példázza a gyakran szereplő szívotívum. A két temető egyes fejfái között bizonyosfokú hasonlóság észlelhető. A fejfák földtől való magassága átlag 80–100 cm; az új temetőbeliek között néhány magasabb is akad. Az öreg temető fejfái közül egyeseket már nagyon megviselt az idő, de még így korhadtan és csonkán is érdekesek. Néhányat a rajzokon többé-kevésbé kiegészítve közlünk. Több fejfán még az évszám is jól olvasható; a legrégebb 1880-ból való. Sírvers nem fordul elő. Az új temetőt 1896-ban nyitották meg. Az itteni, néprajzi szempontból számbavehető fejfák jó három évtized termékei. Egyik-másik fejfa más vidékek fejfáival is rokonságot tart, de vannak oly eredeti megoldások, amiket sehol másutt nem találunk, tehát kizárólagosan helyi jellegűek, erre a tájra jellemzőek.

Dícsérettel kell e sorokban megemlékeznünk Vitnyéd nagyközség vezetőségének arról a kegyeletes elhatározásáról, melynek értelmében a már régen felhagyott és nagyon is sivár képet nyújtó öreg temetőt, az ott porladó hívek hamvainak megbolygatása nélkül, Hősök ligetévé óhajtja még ez esztendő őszén átvarázsolni. Sopron sz. kir. város múzeumának igazgatósága ígéretet kapott arra, hogy az értékesebb fejfákat néprajzi gyűjteményének gyarapítására fordíthatja.

254 Az alábbiakban egyenként, avagy kisebb csoportokban először az öreg (I. 1–21.), majd az új temető (II. 1–15.) fejfáinak rövid, jellemző leírását adjuk, a mellékelt táblákon pedig azok rajzát is bemutatjuk.

I. 1–8. ábra. A vitnyédi öreg temető fejfái.
Csipkés Kálmán rajza.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák. / I.

255I.

1–3. A szokottabb keresztforma, sorrendben fokozottan díszesebb és élénkebben tagozott kivitelben. Mind a háromnál a vízszintes szár kovácsoltfejú vasszeggel van a függőleges szár mélyített részébe erősítve. Az elsőnél a függőleges szár szélesebben indul, majd lépcsőzetes átmenettel keskenyedik; a szárvégek hármaskarélyúak. A 2. számúnál (csonka állapotban) kizárólag egyenesvonalú tagozottságot találunk, míg a 3. számúnál az ívelt vonal az uralkodó; ez utóbbinál a száruk hajlítottvonalú megtörés után négyes karélyban végződnek. 1893-ból való.

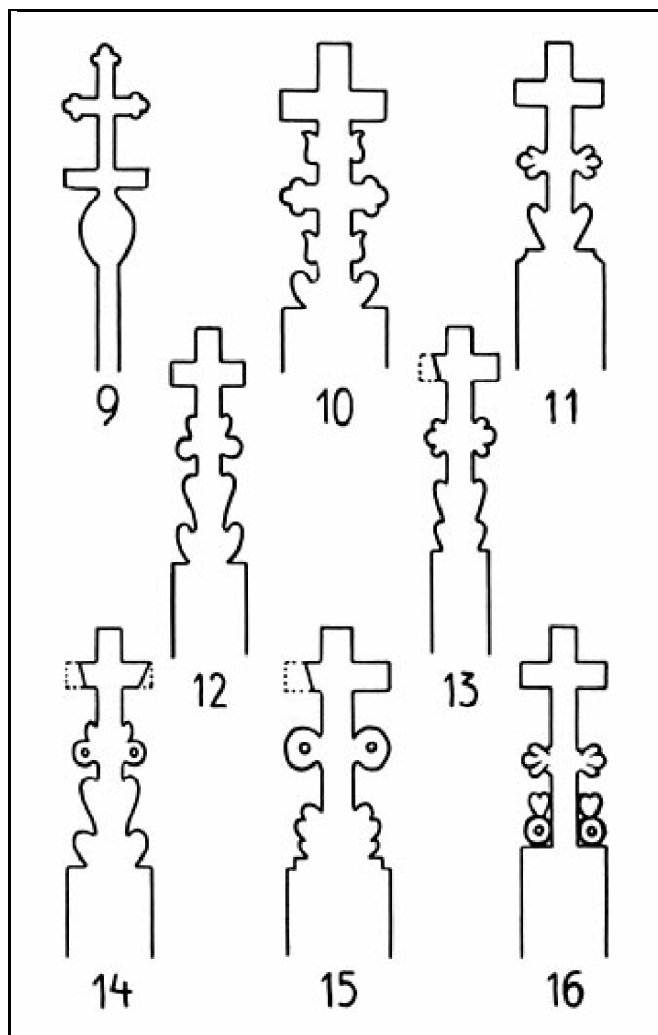
4. Érdekesen felépített kettőskereszt. Szélesen indul, majd egyenes vonalban megtörik, keskenyedik, az alsó

vízszintes szárba ágazik; további függőleges fejlődés után a felső szárba. A függőleges szár befejezésül szívalakú, kicsiny díszítőtagot nyer.

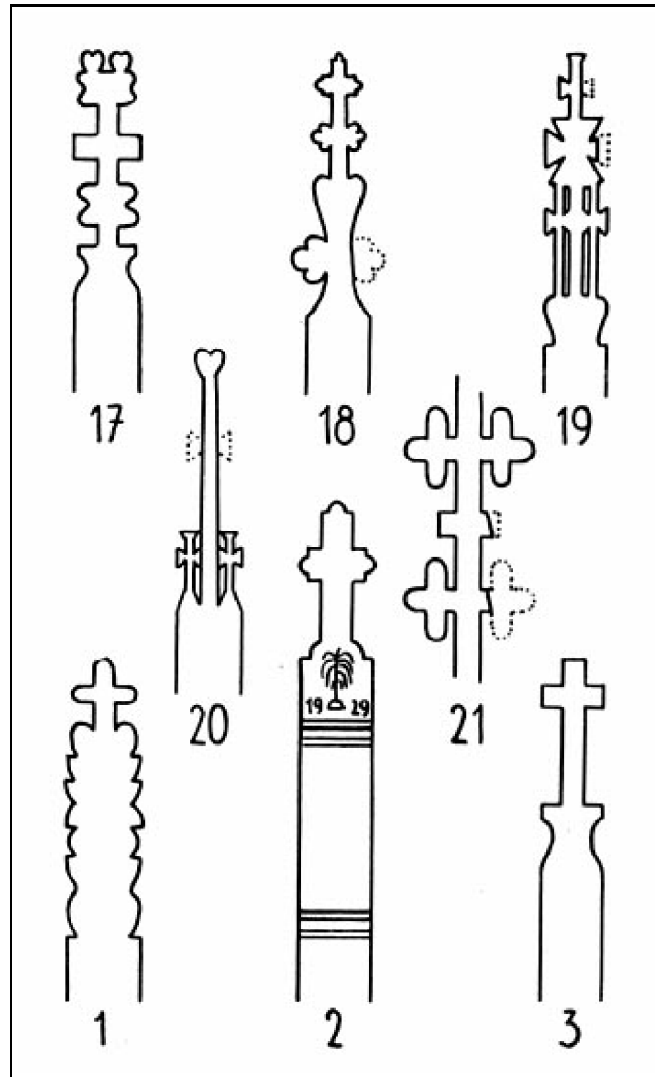
5–7. A függőleges szár mind a háromnál keskenyebben, vagy szélesebben kezdődve szívalakban fejlődik tovább, ebből a tulajdonképpeni kereszt nő ki, nyulánkabban, vagy zömökebben. A 7. számú fejfa függőleges szárának kivételével az összes szárok végei egyenesen levágtak; a külön említetté kettős karélyban végződik.

8–11. A keskenyebb, vagy szélesebb egyszerű lábazat szívalakba megy át, ebből kettőskereszt nő ki. A 8. számúnál az alsó vízszintes szár végei és a függőleges vége hármaskarélyú, a felső vízszintes szár végei íveltvonaltól lezárt nyernek. 1887-ből való. Még egy példányban található az öreg temetőben. A 9. számúnál a szívalak kevésbé határozott, inkább tojásdad. Az alsó vízszintes szár végei egyenesen lesztek, a felsőé, valamint a függőlegesé hármaskarélyúak. A 10. számúnál a szívalak kissé lapított; a belőle kinövő függőleges szár csekély fejlődés után, kétoldalt, tulipánsziromra emlékeztető kiágazást kap. Ez a tagozás a két vízszintes szár közötti szakaszon megismétlődik. Az alsó vízszintes szár végei hármaskarélyúak, a felsőé és a függőlegesé egyenesen levágtak. A 11. számúnál a talpazati rész sarkai homorúan íveltek. A kettőskereszt jellege ennél elmosódottabb; az alsó vízszintes szár helyett a függőlegesből jobbról-balról kinövő, háromszirmú-virágkehelyszerű tagozatot találunk. A keresztoszárak végei egyenes vonalban levágtak.

12–15. Az első háromnál kettős-, a negyediknél hármasszívformájú tagozatot látunk a lábazat és a kereszt közé iktatva; ez utóbbinál már el is veszik enemű jellege. A keresztvégek mindegyiknél egyenesen levágtak. A 12. és 13. számúnál a függőleges szár élénkítésül virágkehelyre emlékeztető díszítőtag szolgál, a 14. és 15. számúnál háromnegyed-körszerű, középen kifúrt kiágazás, elől az előbbinél még a szívalakra emlékeztető tagozódást is találunk.

256l. 9–16. ábra. A vitnyédi öreg temető fejfái.
Csipkés Kálmán rajza.

257]. 17–21. ábra. A vitnyédi öreg, II. 1–3. az új temető fejfái.
Csipkés Kálmán rajza.

258]16. A széles talapzatból kiemelkedő keresztnek uralkodó jellege van; a díszítésül szánt elemek háttérbe szorulnak. A függőleges szár tövénél jobbról-balról egy-egy körgyűrű helyezkedik el, fölöttük csúcsára állított szívecske. A függőleges szárból ezek felett kétoldalt hármaskarélyú díszítőtag nő ki.

17. Az előbbtől eltérően ennél a fejfánál az élénk tagozottság következtében a keresztjelleg nem érvényesül eléggé. Igen bájos a felső, kartusszerű tagozatra helyezett két kis szívalak. 1880-ból való.

18. Bátran mondható keresztvirágnak. Középen a szívalak is föllelhető. Egyenesvonalú végződésnek semmi nyoma; a végek karélyosak és íveltek. (Hiányos, kiegészített.)

19. Szívalakból fejlődik; a fölötte levő széles tagozat egyhangúságát síkjának hosszanti kivágásai és a talpasvégű kereszt végeire emlékeztető kinövések élénkítik. E tagozat fölött talpasvégű görögkereszt, fejlettebb függőleges irányú ágakkal, majd koronázó díszként, nyulánkabb változatban, latin alakban

megismétlődik.

20. Igen eredeti, ötletes megoldás. Közös, széles talpazatból három kereszt nő ki. A középső magasra nyúlik, függőleges szára szívalakban fejeződik be; vízszintes szára hiányzik. (Csatkai dr. idézett művében, a közölt ábrán talpasvégű rövid szárat látunk. A kiegészítést eszerint végeztük.) A két szélső kereszt kisméretű, talpasvégű.

21. Érdekes töredék (részben kiegészítve). A függőleges szárt három vízszintes metszi; a középső végei egyenesen levágtak, az alsóé és a felsőé külön, keresztszerű kialakítást nyertek, kerek lezárással.

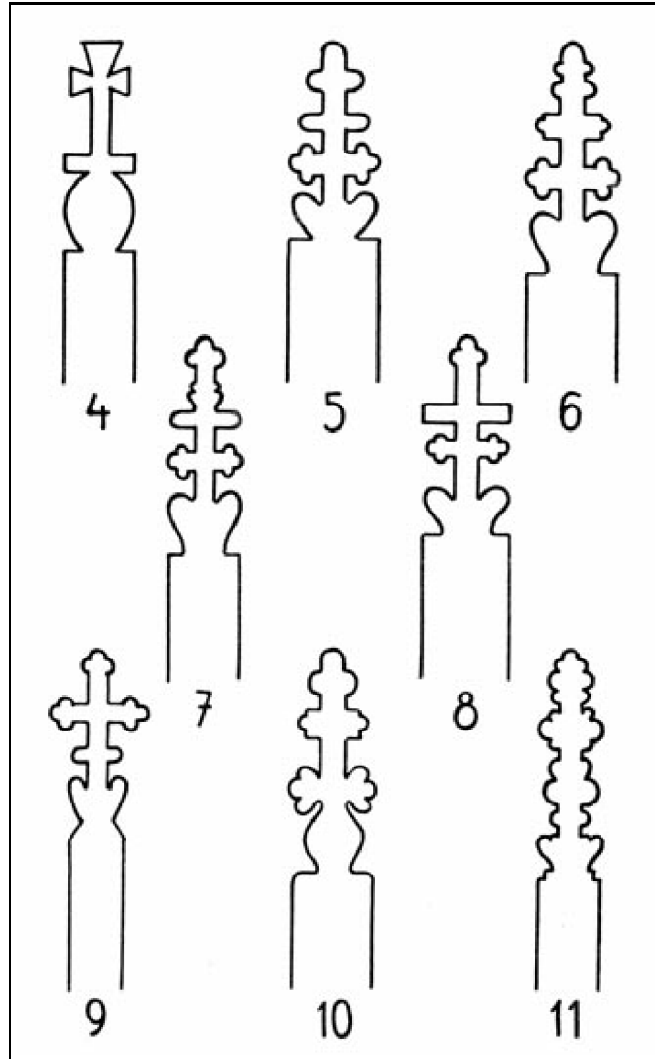
1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák. / II.

II.

1–2. Sírköyszerű felépítés. Az 1. számúnál kétoldalt egyenes vonallal határolt alacsony lábazati rész fölött cikk-cakkos, hullámos vonallal kerített törzs, ennek legfelső tagozatánál a szívalak is felismerhető; ebből nő ki az ívelt végekkel képezett zömök kereszt. A 2. számú fejfa nyugodtabb hatást kelt. Kétoldalt egyenes vonallal határolt törzse fenn sarkos, majd ívelt átmenettel keresztalakba fejlődik, melynek végei sarkos átmenettel körívben záródnak. A törzs homloksíkján, két helyen, párhuzamos szalagszerű bemélyítések vannak; ezek három szakaszra tagolják. A felső szakaszon bevéselt, stilizált szomorúfűzfát látunk, tövénél pedig az évszámot: 19–29. (150 cm magas, 9 cm vastag.)

3. A talpazati rész két oldalán ívelt bemélyedés. A kereszt nyulánk, végei egyenesen levágtak.

4. Eredeti megoldás. A lábazati rész felfelé fejlődésében hirtelen megtörik, összeszűkül, majd erősen kihasadik, ismét **260**összeszűkül, azután sarkos kiágazás után nyulánk, talpasvégű keresztbe szökken.

259II. 4–11. ábra. A vitnyédi új temető fejfái.
Csipkés Kálmán rajza.

5–8. A négy fejfa nagyjában hasonlít egymáshoz, valamint az I. csoportban tárgyalt 8. számú fejfához; ez utóbbinak arányai azonban finomabbak. Mindegyik kétoldalt egyenes vonalakkal határolt talapzattól indul, majd szívalakba fejlődik, amelyből kettőskereszt emelkedik ki. A szívalak az 5. és 8. számúnál nyomottabb, a másik kettőnél jellegzetesebb. A kereszt alsó vízszintes szára mind a négy fejfánál hármaskarélyban végződik; a felső vízszintes szár végei az 5. és 7. számúnál legömbölyítés; a 8. számúnál egyenesvonalú lezárást találunk. A függőleges szár végződése hármaskarélyú; a 6. és 7. számú fejfák függőleges szárának a felső vízszintes szár fölötti része egyszer, illetőleg kétszer kigömbölyített.

9. Széles talpazati részének határvonalai tompaszögben megtörve szívalakba fejlődnek, ebből kettőskereszt nő ki. Az alsó vízszintes szár rövid, végei körívben záródnak; a felső vízszintes szár végei és a függőleges hármaskarélyú lezárást kapnak.

10. Hármaskereszt hatását kelti. A széles talpból szívalakra emlékeztető tagozat fejlődik; fölötté kétoldalt

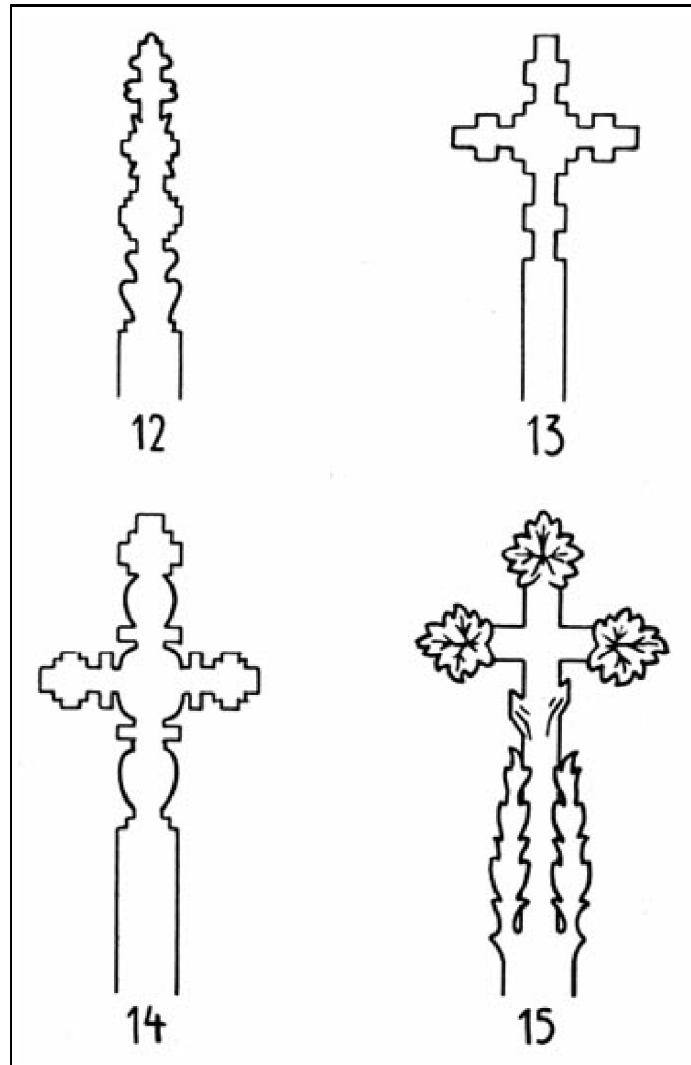
vízszintes irányban egy-egy hármaskarélyú kiágazás. Fejlődésében újabb vízszintes szár következik, amelynek végei derékszögben való törés után körívben záródnak. A koronázótag hármaskarély.

11–12. A keresztjelleg alig észlelhető. Mindkettő nyulánk kialakításánál a határvonalak hol domborúan, hol meg öblösen kanyarodnak, itt-ott pedig karélyosan, lépcsőzetesen vagy ékalakban vezetnek.

13–14. Határozott keresztforma. A 13. számúnál tisztán egyenes vonalvezetés; a 14. számúnál egyenes és ívelt vonal váltakozik leleményes elosztásban. Mind a kettőnél, de különösen a 13. számúnál a száruk találkozása hangsúlyozott. Ez utóbbinál a szárvégek külön kis keresztalakot öltenek; a 14. számúnál az élénkebb tagozottság következtében nem ismerhető fel oly könnyen ez a kialakítás. A két kereszt felépítésében és megjelenésében emlékeztet egyes hunyadmegyei oláh keresztformákra.

15. Az ismertetett összes fejfáktól elütő, eredeti módon felépített, gazdag növényi díszítésű kereszt. Alacsony lábazatból nyúlik fel középen a kereszt, kétoldalt pedig egy-egy akantuszlevél kúszik felfelé; ezek az előbbi szárát részben fedik. A függőleges szár a vízszintes alatt, kétoldalt, csonkított-ágszerű elágazást nyer. A vízszintes szár végei, valamint a függőlegesé egy-egy fűrészesszélű, erezett levélben fejeződnek be.

E csoportban ismertetett fejfák közül egyik-másik alak több példányban is található az új temetőben.

261 II. 12–15. ábra. A vitnyédi új temető fejfái.
Csipkés Kálmán rajza.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák. / Csipkés, K.: Holzgearbeitete Grabkreuze in Vitnyéd.

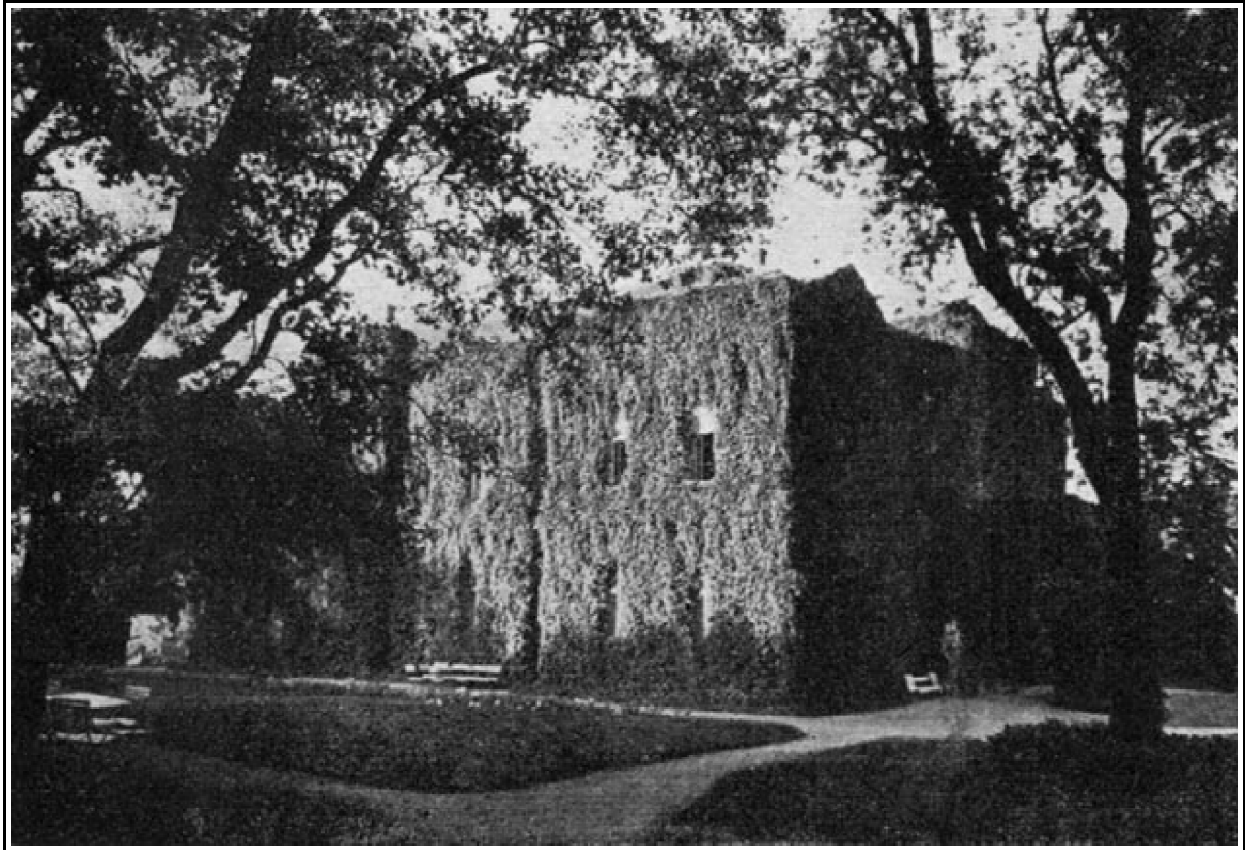
262 Csipkés, K.: Holzgearbeitete Grabkreuze in Vitnyéd.

Die beiden Ortsfriedhöfe von Vitnyéd (Komitat Sopron) weisen eine Anzahl merkwürdige volkskundliche *Holzkreuze* auf. Reicher Formenschatz kannzeichnen diese aus Hartholz gearbeiteten Grabkreuze. Der Verfasser war bemüht, die bezeichnendsten Grabkreuze, sämtlich aus der Hand einfacher Dorfbewohner hervorgegangen, bildlich festzuhalten und zu beschreiben.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Csatkai Endre dr.: A nagylozsi báró Solymossy kastély.

Csatkai Endre dr.: A nagylozsi báró Solymossy kastély.

A mai nagylozsi kastély egy olyan főnemesi hajlék helyén emelkedik, amelyiknek nagy szerepe volt hajdanában a megye történetében.

A kastély látképe.

A község maga is korán szerepel már. Királyi birtok volt, de még 1277-ben csere útján Rábakecöl ellenében megkapta az Osl-nemzetség. Ennek leszármazottjai birtokolták a falut a 19. század második feléig. Így a Beled-ág, majd ennek kihaltával a Viczayak. Ősidőktől fogva a már 1402-ben említett parókialis templomba temetkeztek a Viczayak. Ez a Szent Istvánról nevezett kis templom a hegytetőn; ennek búcsújához igazodott az 1431-ben bevezetett országos vásár is. A kegyurak szépen ellátták ezt a gótikus templomot, mely talán eredetében a szent királyok idejéig visszanyúlik, ahogy a helyi hagyomány tartja. A 263 Viczayak rövid időre elfogadták Luther tanait. Az 1630-ban megtartott evangélikus püspöki látogatás jegyzőkönyve szerint egész sor régi papi ruha került elő a szertárból, köztük egy fekete kámzsa is, rajta a feszület kivarrva, azonkívül monstrancia, kehely stb. De mivel a régi templom nyilván már szűk is volt, távol is esett a falutól, új templom épült magában a községben a kastély mellett. Am 1643 után a Viczayak is visszatértek a régi hitre és az új templomot a maguk számára foglalták le, míg a kicsi Luther híveinek jutott. 1660 táján azonban teljesen visszatért a katolikus hitélet. Nádasdy Ferenc grófnak volt Lozson szőlőbirtoka, lefejeztetése után nemsokára a Széchenyiek váltották ezt magukhoz. Így került

egymás mellé a két nevezetes család és sűrlődés, barátkozás között élt egymás mellett két évszázadon át. 1683-ban a török elől a lövőiek ide menekültek. A sok háború és viszály megrongálta az újabb templomot, 1700-ban újjáépült és Szent Lőrincről nevezték el.¹⁽³⁰⁾

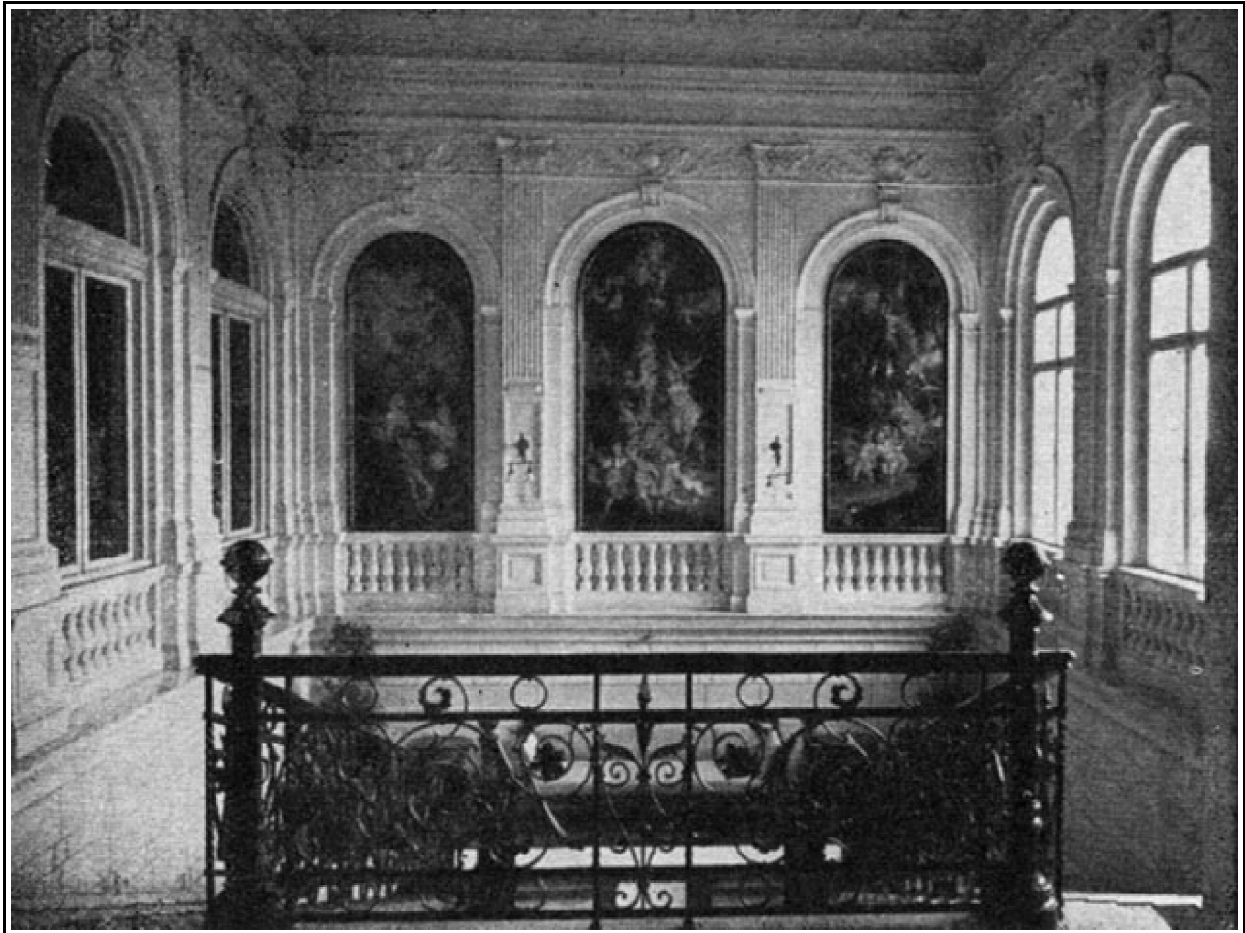
A főlépcsőház.

A Viczay - család pedig közben egyre emelkedett. – Ádám 1645-ben báró lett, 1723-ban Jób grófságot kap. Ennek felesége Ebergényi leány, Széchenyi unoka volt és így jutott át a család Dasztifaluba is. A rokonság következtében Széchenyi László gróf lakodalmát Draskovics Ádám gróf győri tábornok leányával Lozson tartották meg. A Viczayak ugyan erősen Bécshez húztak, de házuk szelleme teljesen magyar volt. Jób gróf édesanyját p. o. Széchenyi György így jellemzi: „Magyar menyecske, tótul is tud ugyan, de németül semmit sem.“

Viczay Jób leányát Széchenyi Ignác gróf vette nőül, ezért Jób halála után a lozsi birtokra számot tartott. 10 évi pörösködésnek ²⁶⁴1768-ban bírói döntés vetett véget; eszerint Lozs ősi birtok lévén, a férfiágot illeti, jelesül Viczay Mihályt, Jób fiát; a leányoknak, Széchenyinének, Perényi Józsefnének és Sándor Antalnének

nincs ott mit követelni.²⁽³¹⁾

Két Viczay Mihály is következett egymásután a birtoklásban. Mindkettő nagy kedvelője volt az érmekek és régi pénzeknek. A Viczay régi pénzgyűjtemény egész Európában hírneves volt. A második Mihály (1756–1831), győri főispán Széchenyi Ferencsel együtt II. József híve. A Legnagyobb Magyar atyjában egyik legjobb barátját tisztelte. Mikor a magyar rendek IV. Ferdinánd nápolyi királyt emlékéremmel kívánták meglepni, amiért az 1791-es koronázáson magyar díszruhában jelent meg, Viczaynak az érmészethez értő titkára rajzolta meg a műdarabot, Széchenyi, mint az ajándék ötletének egyik mozgatója, vitte el az uralkodónak.³⁽³²⁾

A főlépcsőház a Rubens-másolatokkal.

Széchenyi Ignácné halála után, Viczay Mihály gróf örökölte, mint unokaöccse, ennek soproni palotáját, a mai Kossow-házat a Városháztéren. Ez fiának magyar neveltetést kívánt adni és ezért a lozsi kastélyba hívták meg Révai Miklóst, a legnagyobb magyar nyelvtudósok egyikét. Az akkor szűkölködő ²⁶⁵író II. József rendelkezéseinek következtében ott hagyta a piarista rendet és tudományos pályán próbált működni. Soproni születésű barátja, Paintner Mihály bejuttatta a gróf Viczay-családhoz. A sokat hányatott költő ilyen lelkesedéssel írt már az első napokon: „Már negyedik napja, hogy a lozsi csöndes életet kezdem élvezni. Nem fejezhetem szóval eléggé ki, mennyivel tartozom neked, ki engem a béke ez angyalaihoz

juttattál. Oly nyugalmas itt minden, hogy mintegy a menyországhoz hasonlít. De erről más alkalommal többet! Most az örömrzet miatt szavakat sem lelek mindannak kifejezésére.“ (1782. április 18.) A tanítás, mint pár héttel későbbi levele jelzi, megindult, tanítványával elégedett: „Úgy megtanul, szinte izzad bele.“ Mivel pedig a grófi szülők hamarosan hosszabb tartózkodásra Eszterházát keresték fel, Révaira szakadt a ház vezetésének gondja is és különösen egy szolga elbocsátása és helyettesének felfogadása okozott neki sok bajlódást. Később növendékével Pozsonyba, majd Hédervárra utazott. Szóba hozta örök ellátásának kérdését a tanítás fejében, ezt a grófék nem fogadták el, így alig félévi nevelősködés után otthagyta Lozst és ismét Bécsben termett. A vidéki kastélyban Faludi Ferenc kéziratait tanulmányozta a későbbi kiadás számára és Paintner barátjától kérte „azt a régi magyar darabot, mellyet egy Pap hiveihez mondott egy temetéskor.“ Ma Halotti Beszéd néven közismert, mint legrégebb nyelvemlékünk.[4\(33\)](#)

Földszinti férfiszoba.

[266](#)Télen Sopronban laktak Viczayék és farsang idején hetente egyszer náluk is volt táncestély. 1867-ben koromlai Schey Fülöp és Antal, 1885-ben pedig Schwartz Miklós ügyvéd vette meg ezt a házat.

A lozsi kastélyt a Korabinszky-lexikon szerint annak kiadása körül, 1786 táján építették át, majd 1881-ben az új birtokos, a báró Solymossy-család teljesen átdolgoztatta. A földszinten újból bolthajtásokat építettek, de az emeleti termeket magasra vették. A szépmintájú parkett az Esterházy hercegek fertőszentmiklósi lerombolt Monbijou nevű vadászkastélyából került ide. Az íonoszlopos hatalmas előcsarnokban jó

másolatok Rubens és Hamilton képei után. Minden egyes szobát és termet megtölt a művészeti mükincs. Egy kis Saturnus bronzszobrocska, pozsonyi származású, családi hagyományok szerint, Donner Rafael műve.

Ebédő

A kastély átépítésének kivitele Handler Ferdinánd soproni építész nevéhez tapad; valószínűleg valamely fővárosi építész tervének csak kivitelezője volt csupán.

A kastélyhoz hatalmas angolpark csatlakozik. Az a nyugodt csend, amely Révait annyira lelkesítette Lozson, ma is úr a kúszónövényekkel befutott kastély felett...

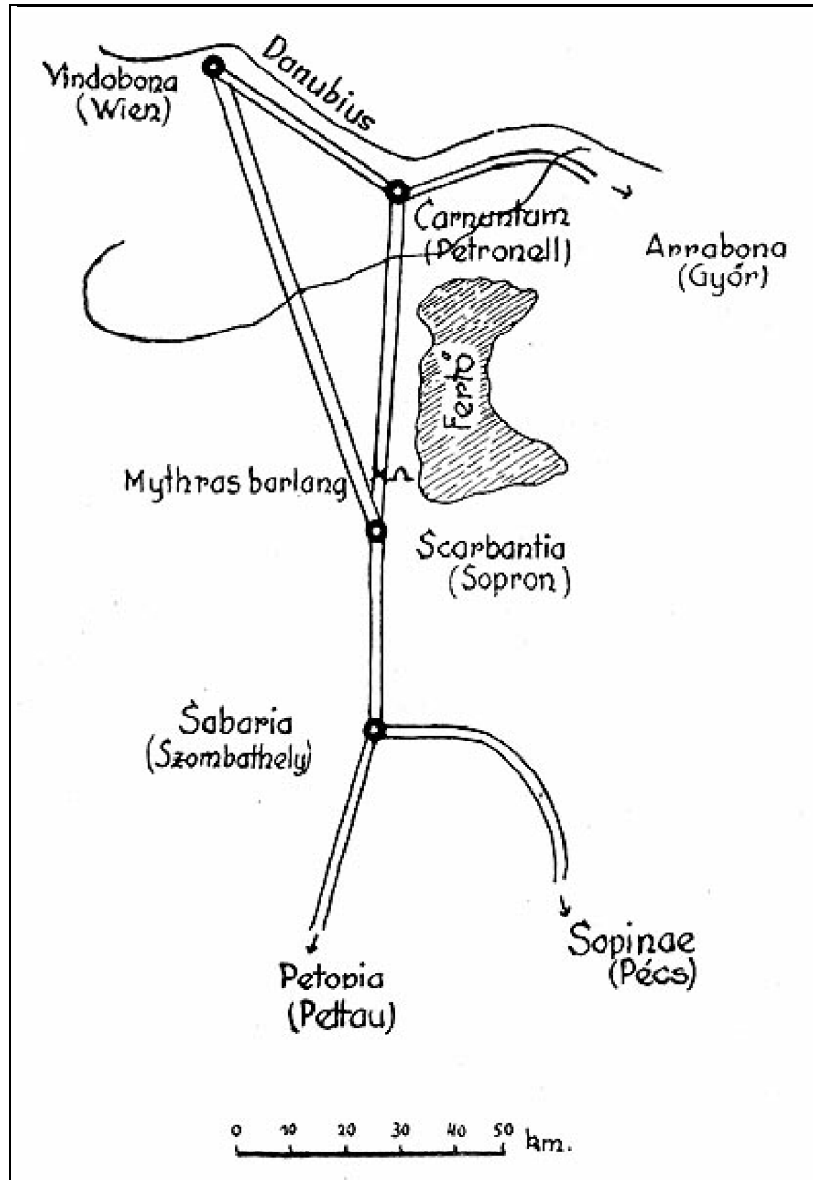
1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? Dr. jur. herceg. Massalszky Miklós tanulmányának kivonata.

**267 Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban?
Dr. jur. herceg. Massalszky Miklós tanulmányának kivonata.**

Julianus Apostata római császár azok közé a történelmi személyek közé tartozik, akiket az utókor nem

ismer a maga valójukban. Az egyes korok a maguk felfogásuk szerint ítéleztek felette és költők is bőségesen foglalkoztak alakjával.¹⁽³⁴⁾ De a közvetlen utódok sem tudósítanak felőle kellőképpen;²⁽³⁵⁾ úgylátszik a rávonatkozó adatokat el is sikkasztották. A halála előtt közvetlenül megkeresztelkedett Nagy Konstantinnak volt egy féltestvére (közös apától, más anyától), Julius Constantius. Ennek második házasságából származó fia a későbbi császár: Flavius Claudius Julianus. Születési éve körül már nagy a homály, 330 körül több esztendő is említenek a források.³⁽³⁶⁾ Gyermeke volt még, amikor nagy Konstantin meghalt. A követő trónviszályok során kiirtották majdnem a teljes császári családot, csupán Juliánus, továbbá a mostohabátyja és Konstantin egyik fia, Constantius, maradt életben.⁴⁽³⁷⁾ Az utóbbi magához ragadta a császári hatalmat. Hamarosan megölette Julianus mostohafivérét is és csak a császárné kérésére kímélte meg az utolsó rokont, sőt megengedte, hogy Athénbe tanuljon.⁵⁽³⁸⁾ Az alig lábrakapott keresztény államvallás főpapjai hódoltak a véreskezű császárnak és tán ez is hozzájárult ahhoz, hogy Julianus, a későbbi császár a pogányság felé forduljon.

Julianus caesari rangban a germánok ellen nagy sikerrel harcolt. A császár féltékenykedni kezdett rá, legjobb csapatjainak elbocsátására szólította fel⁶⁽³⁹⁾ és híre járt annak is, hogy titokban a germánokkal unokafivére elpusztítására szövetkezett. Julianus a galliai Viennában élt ebben az időben. Itt ülte meg a caesari hivatalbalépésének ötödik évfordulóját. (360. XI. 6.) Augustusi ruhában jelenik meg az ünnepségen.⁷⁽⁴⁰⁾ A szakítás a császárral nyilvánvaló. Utolsó csapást mér a germánokra, majd **268** megindul Pannónia felé, hogy leszámoljon a galád rokonnal.⁸⁽⁴¹⁾ Saját bevallása szerint 351-ig hű keresztény volt,⁹⁽⁴²⁾ de akkor Nikodémiában megismerkedett a pogány vallásokkal, ám mindenkor megtartotta a kereszténység külszínét. Jóllehet 361-ben vízkeresztkor még keresztény istentiszteleten vett részt,¹⁰⁽⁴³⁾ már egy évvel ezelőtt Galliában áttért a Mitrás hitre, a vérkeresztiséget mindenesetre azonban csak később Konstantinápolyban nyerte el.¹¹⁽⁴⁴⁾ Mikor a császárral végleg szakított, nyíltan pogányhitűnek vallotta magát és ezzel hadseregének rokonszenvét méginkább biztosította, hiszen katonáinak nagyrésze nem volt keresztény.¹²⁽⁴⁵⁾

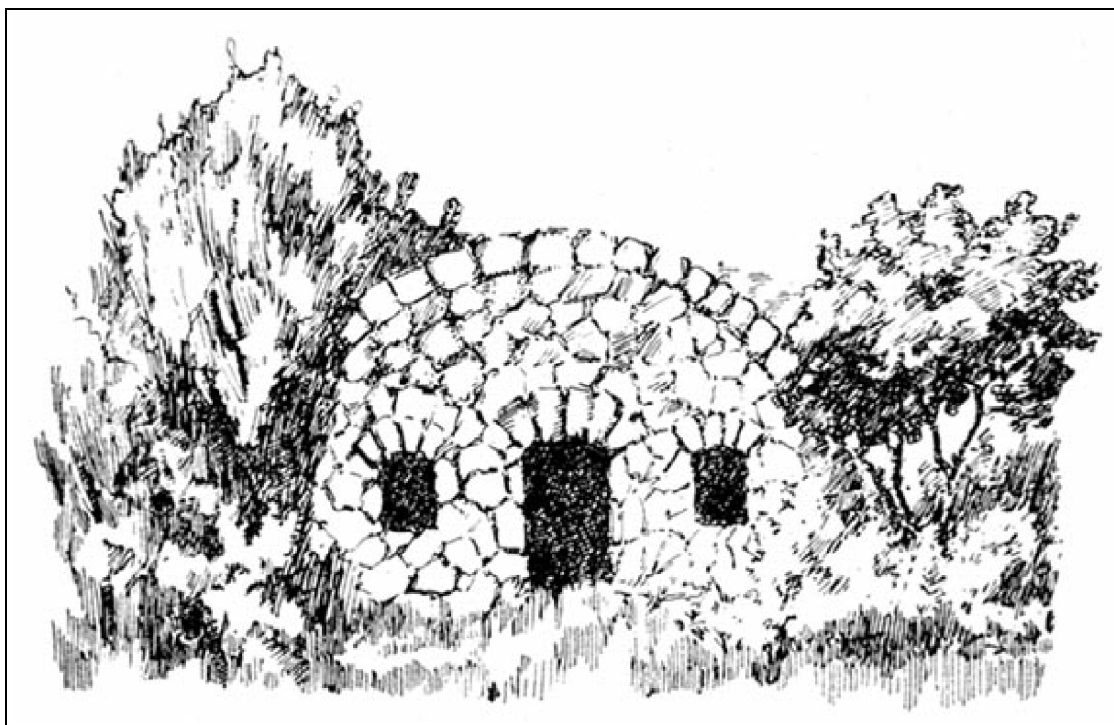

A Myhras-barlang fekvését és Julianus útvonalát feltüntető térképvázlat.

361-ben megindult tehát a hadsereg a Fekete-erdőn át a [269](#)Dunához, hogy Pannóniában döntést erőszakoljon ki a császári csapatokkal szemben.[13\(46\)](#) Miután a Duna legtávolibb hajózható pontján hajóra szálltak[14\(47\)](#) és Bécs (Vindobona) mellett elhajóztak, október 10-én ért a sereg Bononiához (Bonostor), a Dráva és Száva torkolata közt, 19 mérföldnyire Sirmiumtól.[15\(48\)](#) Sirmium bevétele után Naissusban téli szállásra vonultak.[16\(49\)](#) Itt érte Julianust a hír, hogy a császár meghalt (361. nov. 3.). Így tehát Konstantinápolyba sietett, hogy átvegye a császári hatalmat.

Tárgyunkra különösen értékes e dunai utazás leírása, amelyet szemtanuk hagytak ránk.[17\(50\)](#) A folyó akkor határvonal volt a birodalom és a barbár világ közt. Hajója ormán állva látni Julianust, „szeme csillaghoz hasonlóan ragyog“, telve tüzes tettvággyal, amely sohasem volt kielégíthető. Jobboldalt a római városok

újjongva üdvözlők, a barbárok a bal parton letérdepelnek előtte és azt hiszik, istenséget látnak. Így folyik ez Bononiáig. Csak ritkán és akkor is kis időre kötnek ki.

2. kép. A Mythras-barlang Fertőrákos határában.
Németh S. rajza után (1899) rajzolta Cmárits M.

Mamertinnél, akiből Geffcken műve 57. oldalán idéz, ugyan [270](#) azt olvashatni, hogy sehol sem kötöttek ki és ezt Nazianzi Gergely kijelentésével is alá lehetne támasztani, amely szerint Julianusnak szokatlan gyors cselekedetei voltak és ellenfeleit is ezzel hengerelte le, azonban az említett munka egy lélekzetre azt is említi, hogy a megszakítás nélkül folyó út 11 napig tartott. Ez az idő azonban csak az utolsó szakaszra vonatkozhat, mégpedig Carnuntumtól Bononiáig, mert hisz a hajózható résztől a Bononiáig terjedő szakasz megtételére jelentékenyen több nap kellett, mint 11. Tudjuk ugyanis, hogy Julianus Galliából júliusban indult el és október 10-én, tehát mintegy négy hónap múlva érkezett meg Bononiába. De nem tudjuk feltenni, hogy az út Viennától a Feketeerdőn át a Dunáig három hónapig tartott volna és akkor azután a dunai út maga csak 11 napig, hiszen Viennától a Duna nincs nagyobb távolságra, mint a dunai hajóút Bononiáig. Nyilvánvalóan a gyalogút jelentékenyen rövidebb ideig tartott, mint három hónap és a víziút jelentékenyen hosszabb volt, mint 11 nap. A 11 nappal tehát csak a Carnuntumtól Bononáig terjedő utat érti a forrás és ezen valószínűleg nem is álltak meg, minek a révén a forrás és feltevéseink közt nincs ellentmondás.

3. kép. A mithraeum domborműve.
Storno F. rajza 1866.

Csak egyszer hagyja el hajóját Julianus néhány napra, hogy „néhány megerősített várost meglátogasson és áldozatot mutasson be az isteneknek és védőistenéhez imádságot intézzon“. Ez Pannonia superior partján történik, nemsokára Vindobona alatt, miközben „néhány más megerősített város is“ meglátogatására került a sor. További részletek hiányoznak. Meg kell tehát próbálnunk az elbeszélésben mutatkozó rést betölteni.

271Tény tehát, hogy Julianus Bécs alatt néhány napi utazgatás céljából elhagyta a hajót. Vajjon melyek azok a megerősített helyek, amelyek a Duna közelében útjába eshettek? A Duna mentén ilyenek Carnuntum, Arrabona és Brigetio; valamennyire távolabb esik még Scarbantia, a mai Sopron. (L. a térképet.) Valóban Carnuntum teljes joggal tarthatott a császár érdeklődésére számot. A további célpontok azonban aligha lehettek Arrabona (Győr) és Brigetio (Ószöny), hiszen ezek aligha voltak könnyen elérhetők Carnuntumból. Van valóban egy olyan forrás, amely Carnuntumot említi, mint a császár látogatásának első állomását, de ez a forrás eddig nem számított teljesen megbízhatónak, bár a jelen tanulmány szavahihetőségét erősen növeli.[18\(51\)](#)

Azonban Julianus nemcsak megerősített városokat látogatott meg a források szerint, hanem az isteneknek áldozatot is mutatott be, valamint védőistenéhez is imádkozott, minek elvégzésére okvetlenül szentélyt kellett felkeresnie. Ha ugyanis nem kívánta mindezt felavatott helyen intézni, elvégezhette volna bárhol a folyó partján is.

Két kérdés merül itt fel. Miféle ritusú szentélyt kívánt hát felkeresni és tényleg hol végezte el az áldozat bemutatását és imáját?

Feltétlenül fel lehet tenni, hogy Julianust ebben az időben már beavatták a Mítasz-kultusz titkaiba, habár a magasabb fokú avatását még nem nyerte el.[19\(52\)](#) Mitrashívő volt mindkét kísérője is, Euphemerius és

Oribasius, akiket erre az útra magával vitt.²⁰⁽⁵³⁾ Ez a két körülmény arra mutat, hogy a felkeresett szentély Mitraszé volt. Ehhez járult még az, hogy a Mitras-vallás főképpen a katonák közt terjedt el és Julianus, aki szerfelett vallásos volt a maga módján, éppen hadjáratot vezetett, mikor is éppen elég oka lehetett, hogy ennek a katonai istennek mutassa be hódolatát, annál is inkább, mert már más szóba kerülhető istenségeknek, mint Ma istennőnek, már áldozott és Bellona istennőtől jóslatot is kért. Mi sem természetesebb, hogy most a harcosok leghathatósabb istenségéhez fordult. Hiszen éppen Mitras az, akit maga isteni védőjének nevez.²¹⁽⁵⁴⁾ Nem lehet ezután kétségünk az irányban, hogy Julianus Mitras szentélyét kereste fel.

²⁷²Most annak a nehéz feladatnak megoldása következik, hogy melyik Mitrasz-szentélyt kereste fel vajjon Julianus. Mivel tudjuk, hogy először Carnuntumot látogatta meg, az volna a legtermészetesebb megoldás, hogy ebben a városban járult a Mitrasz szentélyébe. E város jelentőségének ellenére, úgylátszik, nem volt ott ilyen.²²⁽⁵⁵⁾ Nemcsak nyomai nem találhatók, hanem a források sem emlékeznek meg róla. De tökéletesen megbizonyosodhatunk a Mitras-szentély hiányáról a következő megfontolás révén.

A Sopron határában fekvő fertőrákosi Mitrasbarlangban két olyan fogadalmi táblát találtak, amelyeket a hívők imájuk meghallgatásának reményében, vagy kérésük teljesítéséért szoktak szentélyekben felállítani. Mindkét feliratos kő ma a soproni Városi Múzeumban látható. Az egyiket ez a felirat olvasható:²³⁽⁵⁶⁾

D . S . I . M .
L . AVITM
TURUS . DC
COL . Karn.
V . S . L . M .

Ez annyit jelent: „Deo Soli invicto Mithrae Lucius Avitus Maturus decurio coloniae Karnunti votum solvit libens merito.“ Ezek szerint a kő egy decurio fogadalmi emléke, aki Carnuntum kolóniának volt városi tanácsosa. A másik kővön a következő olvasható:

I . M.
SEP JUSI
ANS . ARM
CST . L . XIII . G .
ANTON . V . S .

Ez pedig így oldandó fel: „Soli invicto Mithrae Septimius Justinianus armorum custos legionis decime quartae geminae Antonianae votum solvit.“ Ezek szerint ezt a követ, egy „armorum custos“, a 14. légió fegyvermestere emeltette. Mindkét követ említi a Mitteilungen der K. k. Central-Commission zu Erforschung ²⁷³und Erhaltung der Baudenkmäler 12. kötete a 123. lapon (1867). Ezeket az adatokat jelen sorok írójának Storno Miksa műépítész volt szíves rendelkezésre bocsátani.

A soproni Múzeumban látható még egy harmadik, ugyanabból a barlangból származó kő a következő felirattal:

S . I . M.
SEP . IST.
ANUS . A.
L . XIII . G . Ant.

4. kép. Dombormű a mithraeumból.
Városi múzeum.

5. kép. Fogadalmi tábla a mithraeumból.
Városi múzeum.

Kiegészítve így hangzik: Soli invicto Mithrae, Septimus Justinianus armarum custos legionis XIII geminae Antonianae, votum solvit libens merito. Nyilvánvaló, hogy ugyanarról a Septimus Julianusról van szó, aki az előbbi követ is emelte. Mindezekből a fogadalmi emlékekből arra lehet következtetni, hogy a fertőrákosi Mithrasbarlang volt Carnuntumnak „hivatalos“ szentélye, mert különben érthetetlen lenne, mi okból nem állították fel az 274. ottani hivatalnokok és katonák fogadalmi oltárait a saját városukban, hanem egy szomszédos helységben. Ennélfogva a carnuntumiak a sajátjuknak is tekintették a fertőrákosi barlangot, hisz maguknak ott nem volt külön szentélyük. De még azt sem lehetne ellenvetni, hogy, mint ma egyes keresztény vallásoknál messziről jövő zarándokok hoznak néha fogadalmi ajándékokat búcsújáráshelyre, így állíthatták fel a carnuntumiak is a számukra idegen szentélyben fogadalmi emlékeiket, mivel a fertőrákosi barlangnak aligha volt olyan híre, hogy odavonzotta volna messzi vidék zarándokait, mert hiszen ebben az esetben nagyobb és gazdagabb lett volna a berendezése. Épp ellenkezőleg azt a benyomást kelti, hogy szerény és csak a helyi lakók szükségletére emelt szentély és bizonyára az is volt csupán. Ehhez vegyük hozzá, hogy nemcsak egyetlen carnuntumi lakos feliratos tábláját találták meg, ami esetleg a véletlenségből származott, hanem egész sorozatot, és ne feledjük, hogy Carnuntumban tényleg nem volt Mithrasnak szentélye. Ami mármost e kövek felállításának idejét illeti, induljunk ki abból, hogy az első felirat Carnuntumot coloniának nevezi. Carnuntum átalakítása municipiumból coloniává 178 és 180 közt történt Kr. sz. u. [24\(57\)](#) A követ tehát nem emelték ez időpont előtt. A másik két kő a 14. légióról beszél, amelynek mellékneve Antonina volt. Ezt a melléknevet a légió Caracalla császár idejében, azaz 211 és 217 között

kapta.^{24a(58)} Továbbá a légió vezetőségét Marcus Aurelius alatt helyezték Carnuntumba és a Septimius keresztnév is csak Septimius Severus dinasztiája alatt, tehát 193 után lett használatos.²⁵⁽⁵⁹⁾ Mindezek a körülmények arra utalnak, hogy e fogadalmi táblákat a 2. század vége felé, vagy a 3. század elején emelték, hogy ez időben a barlang Carnuntum szentélye is volt és hogy ennek a városnak magának nem volt külön szentélye. Mivel pedig Mitras tisztelete ebben az időben már túlhaladt a tetőpontján, alig tévedünk abban, hogy Carnuntum, ha már eddig az időpontig nem emelt külön szentélyt, ezután már alig gondolt rá, és így a minket érdeklő időben, 361 körül, a fertőrákosi barlang még mindig Carnuntum hivatalos szentélye is volt.

Ez a körülmény egyébként érdekes fényt vet Carnuntum és Scarbantia-Sopron viszonyára. Carnuntum már colonia volt, Scarbantia még mindig csak municipium. Ennek ellenére úgy látszik, a második város szellemi középpontja lett a környéknek, különben Carnuntum a közös szentélyt közelebb vitte volna ²⁷⁵magához. A két városnak ez a viszonya később is megmaradt. Carnuntum-Petronell teljes jelentéktelenségre süllyedt le, Sopron pedig az ország egyik vezető városává lett.

Julianus tehát Carnuntumban áldozatot akart bemutatni védőistenének és hozzá imát intézni, de biztos, hogy megfelelő szentélyt ott nem találhatott. Így tehát csak azt kereshette fel, amit a carnuntumiak is szoktak és így a fertőrákosi barlangot látogatta meg, ott áldozott és imádkozott.

6. kép. Fogadalmi tábla a mithraeumból.
Városi múzeum.

7. kép. A barlang felfedezésekor ott talált tábla és oroszlánszobor.
Városi múzeum.

Ezzel szemben azt lehet ellenvetni, hogy Pannónia-Superiorban voltak egyéb Mítros-szentélyek is; így Sisciában (Sziszek), Brigetióban (Ószöny), sőt állítólag Szárazvámon is, azonban egyiket sem vehetjük tekintetbe, még pedig a következő okokból.

Siscia jelentékenyen délebbre fekszik, mint Scarbantia-Sopron, úgyhogy, ha a császár mégis oda igyekezett volna, kénytelen érinteni a fertőrákosi barlangot és Scarbantiát. Alig hihető, hogy elmegy a carnuntumiak hivatalos szentélye előtt, hogy a sokkal jelentéktelenebbet keresse fel, amely még hozzá messzebb [276](#)is volt. Azonkívül rövid utazásának keretében nem illeszthette volna bele ezt a hosszadalmas kitérőt. Ugyanennél az oknál fogva kiesik Ószöny is, mivel messzebb esik keletre és rövid idő alatt fel sem kereshette; mindamellét lehetséges, hogy Julianus továbbutazva, mikor Brigetiot érintették, felkereste ezt a szentélyt is. Ami Szárazvámot illeti, mivel az a Scarbantia-Vindobona, azaz a sopron-bécsi országút mentén fekszik, a császárnak ismét csak a fertőrákosi barlang mellett és Sopronon át kellett volna utaznia, azután erős szögben észak-nyugati irányba fordulni, hogy eljusson ehhez a szentélyhez. Ezen a ponton sem valószínű, hogy elment volna a mi szentélyünk előtt, hogy egy kevésbé ismerthez és távolihoz zárandokoljon, hiszen feltehető, hogy a carnuntumi hivatalos közegek elkísérték útján és bizonyára csak a maguk szentélyébe vezették volna. No meg az út Szárazvámra nagyon is hosszú ahhoz, hogy rövid idő alatt meg lehessen járni. Így hát nem marad más hátra, mint hogy feltegyük: Julianus a fertőrákosi szentélyt kereste fel, ott imádkozott és ott mutatott be áldozatot, hiszen csak 40 kilométernyire volt Carnuntumtól, másfél nap alatt könnyen el is érhetette még akkor is, ha nemcsak lovasok, hanem gyalogosok is kísérték, ami a sietős útban eléggé könnyen megeshetett. Más esetben még hamarabb meg lehetett tenni az utat.

Feltevésünk ellen még azt is fel lehetne hozni, hogy mivel nagyon rendkívüli esemény volt a császár áldozása, valamiféle emléke tán mégis maradt volna. Nos, hát ilyen nyomok tényleg vannak, tanu rá az osztrák műemlékek központi bizottságának előbb említett kiadványa. Ezzel tehát bővebben kell most foglalkoznunk, mert bizonyos félreértést kell benne tisztáznunk.

Ez a tanulmány elsősorban feltételezi, hogy a kérdéses időben a barlangot már nem használták istentisztelete, csak temetkezési helyül szolgált a környék szegényebb lakossága számára. Ez a felfogás teljességgel téves, mert még Julianus császársága idejében is tartottak benne vallásos szolgálatot. A Kenner Frigyes dr. készítette tanulmány egyébként nagyon érdekes és gondos, de végső következtetéseiben félreismer néhány fontos mozzanatot, és így hamis utakra téved. A barlang leírásával kezdődik és többek között megemlíti, hogy a belső tér közepe mélyebb, míg a két szélső magasabb, ahogy ez más Mithraeumoknál is szokásos. Elmondja továbbá, hogy mikor 1866-ban felfedezték a barlangot, a hátsó falba vésett középső relief alatt,²⁶⁽⁶⁰⁾ tehát a szentély legfontosabb részén, római téglákból alkotott koporsót találtak, benne emberi csontvázat, továbbá téglából készült kezdetleges hamvvedrek sorozatát, ezek nyilvánvalóan elégetett holttestek hamvát tartalmazták, amire a mindegyik tartályban található pénzdarabból (Charonnak szóló obulus) lehetett következtetni. ²⁷⁷Kenner erre azt mondja, hogy egészen rendkívüli dolog ezeknek a hamvvedereknek és koporsónak előfordulása szentélyben és csak olyan időben kerülhettek már oda, amikor ott az istentisztelet sora már megszűnt. Kizártnak tartja Kenner azt is, hogy emberáldozatok maradványairól volna szó, mert ebben az esetben a szentélyen kívül, valamely különleges üregben helyezték volna el azokat. Így volt ez például Hedderheimben, ahol áldozatoknak számos maradványát találták, azonban két üregben, amelyeket a szentélyen kívül ástak. Kenner feltételezi, hogy ilyen üreget Fertőrákoson is lehetne találni a barlang körül, de ez a feltevés eddig nem bizonyult valósnak. Egyébként egyes leletek feltételezik Hedderheimben is az emberáldozatot.

Önmagának mond ellent Kenner akkor, amikor azt mondja, hogy Deutsch-Altenburg Mithraeumjában is találtak áldozatok maradványaival üreget, amelyről viszont azt sem lehet megmondani, kívül vagy belül esett-e a szentélyen, mert az épület teljesen elpusztult és így maga Kenner lehetségesnek tartja, hogy az áldozatok maradványait magában a szentélyben is elhelyezhették. Különben feltűnőnek találja a maga részéről is, hogy annyi elhamvasztott holttest mellett Fertőrákoson egy koporsó is előkerült, de meg sem próbálja ennek a különlegességnek okát adni. Csupán arra utal, hogy ezek a hamvvedrek „nyilvánvalóan“ csak akkor kerültek a szentélybe, mikor már nem szolgált vallási célokra, tehát mikor már a Mithrahit szűnőben volt, minek időpontját az író a 4. század első felére helyezi. Szeme előtt lebegett a virinumi (Zollfeld Klagenfurt mellett) Mithraeum példája: ezt 311-ben építették, azután mintegy 50 évig elhanyagolták, össze is dült, majd 355 és 378 között újjáépült. Ebből következteti Kenner, hogy a negyedik században a Mithrahit szűnőben volt, a mi barlangunkat elhanyagolták, hiszen nem tudunk restaurálásáról, amiről, mint azt a klagenfurti példa nyomán várták, nincs emléktábla. A szokás az volt, hogy az építést ritkán, a restaurálást azonban írástáblával szokták megörökíteni. Megszűnővén az istentisztelet, a barlangot a szegényebb lakosság a környékből temetkezésre használta fel. Feltevését azzal is támogatja az író, hogy a hamvvederekben lelt pénzek 364–77 közötti időből származnak; ekkoriban tehát a szentély már régen használaton kívül volt.

Ezt az állásfoglalást nem lehet elfogadnunk, ha a tényeket gondosan megvizsgáljuk. Abból, hogy a szentélyben koporsót találtak, nem következik, hogy ott temetkezési hely lett volna. Ugyanis Julianus később, már mint császár, 362-ben, mikor Konstantinápolyból elindult végzetes hadjáratára a perzsák ellen, néhány bizalmasával egy kisebb Mithras-szentélyt keresett fel, hogy istenéhez imádkozzék és a háború sikeres kimeneteléért neki áldozatot mutasson be. Utána parancsára befalazták a ²⁷⁸templom

bejaratát. Halálával, hogy ismét keresztény császár került uralomra, kibontották a templomajtót: egy fiatal nő holttestét találták benn, akit Julianus ott feláldozott.²⁷⁽⁶¹⁾ Mármost ne feledjük el, hogy amikor Julianus Carnuntumban időzött, éppen annyira sorsdöntő időszak előtt állt, akár 362. júniusában, midőn Sapor perzsa király ellen indult hadba.

Nincs tehát kizárva, hogy azért vonult vissza a távoli Mitrasbarlangba a Fertő mellé, mivel ott emberáldozatot akart bemutatni, azaz egészen különleges szertartást végeztetett, és akkor is, mint később Konstantinápolyban, a templomban hagyta az áldozat holttestét. Hogy ez lehetséges eset volt, arra éppen Kenner utal a deutschaltenburgi szentély példájával.

Ezekután magától értetődik a hamvvedrek előfordulásának magyarázata is. A pogány felfogás szerint a császár egyúttal a legfőbb pap is volt, példaadása irányadó volt a szertartások minden vitás kérdésében. Mi sem természetesebb, hogy a környékeliek, valamint a szentély állandó látogatói látva, hogy a császár emberáldozatját ott temeteti el, maguk is odatemetkeztek a megszentelt helyre, csupán ők a kor szokásához mérten a halottakat elhamvasztották és a hamvakat a szokásos obulussal ellátva helyezték el a szentélyben. Nincs is ok, hogy e hamvak elhelyezésének időpontjára Kenner megállapítását kétségbe vonjuk; valóban a negyedik század második feléből valók, míg a császár példaadása 361-ben történt. Feltevésünk felel tehát Kenner válaszatlanul maradt kérdésére is: miért volt csak egy koporsó és több hamvveder? A koporsó a császár áldozatát zárta magába, a hamvvedrek pedig „egyszerű halandók“ nyugvóhelyei voltak. Valószínűleg a lakosság nem volt tisztában azzal a különbséggel, ami az isten számára bemutatott áldozat maradványai és a közönséges halandók eltakarítása között van.

Fogadjuk el tehát azt az álláspontot, hogy a fertőrákosi barlang megszakítás nélkül, a Mithrashit eltiltásáig, 378-ig,²⁸⁽⁶²⁾ mint szentély állott fenn és ez megmagyarázza azt is, miért nem került elő helyreállításról felírás. Erre szüksége sem volt; míg, ha az idők folyamán megromlott volna, Julianus idejében biztosan újból felépítik, mint ahogy az Virinumban történt.

Kenner azt veti ellen, hogy a koporsó és hamvvedrek a szentély középső részében helyezkedtek el: ott egyébként a magasabb fokozatokba beavatott hívők szoktak állni és így ez a körülmény kizárja, hogy később is, a maradványok elhelyezése után is, lett volna ott istentisztelet. Erre azt lehet viszonzni, hogy egyáltalában nem biztos, vajjon a középső rész tényleg a magasabb fokozat számára volt-e fenntartva? Éppen Kenner mondja, hogy ²⁷⁹barlangunkban az oltárok nem a szentély szoborművei előtt álltak, hanem, nyilván a helyszüke miatt, a barlang elő részében, vagyis az istentisztelet fő része is ott játszódtott le. Ennek következtében a középső rész használatlan volt és szinte természetes, hogy ott helyezték el a dombormű alatt az üres helyen a koporsót és a példát mások is követték hamvvedrek elhelyezésével. Kenner nem ismerte fel a középső rész kimélyítésének okát sem. Nem volt véletlen, hogy az mélyebb volt, mint az oldalsó részek. A Mitras-kultuszba való beavatáshoz hozzátartozott a vérkeresztség is: a jelölt a templom kimélyített közepébe feküdt (nagyobb templomokban a középső részben megfelelő mélyedést vájtak), fölébe áttört padlózat került és azon ölték le az áldozatra szánt állatot, miközben annak vére lehullt a jelöltre és az imígyen vérkeresztségben részesült. A vért letörölni nem volt szabad, meg kellett várni, míg magától levált.²⁹⁽⁶³⁾ Ilyen célokra szolgált tehát a mi barlangunk kimélyített középső része is; persze nem lehet megállapítani, használták-e valaha ilyen szertartásra, mert az avatandók inkább nagyobb vallási központokat kerestek fel. Még Julianusról is azt tartják, hogy csak később, Konstantinápolyban vetette magát alája ennek a hitbeli megerősítésnek.

Ami a hamvvedrekben talált pénzeket illeti, jöllehet a 364 és 377 közti időből származnak, még nem jelenti ez a körülmény azt, hogy a hamvasztás is ebben az időpontban történt, jöllehet feltehető, hogy a

Mitras-kultusz megszüntetése előtt (378) már elhelyezhették őket a szentélyben. A jelzett kor pénzeit még nagyon soká használták. Jelen tanulmány szerzője p. o. Berchtesgadennél maga is olyan leltre bukkant, amelyet az ötödik századból származó edényben, a rákosihoz hasonló és azonos időből származó pénzek alkották. Lehetséges, hogy a Mitras-kultusz tovább élt a fertőrákosi barlangban még a tiltó rendelet ellenére is, és már az ötödik században helyezték el a hamvvedreket.

Kenner azt is állítja, hogy a kereszténység diadala Nagy Konstantin alatt okozta a Mitras-kultusz lassú elsorvadását. Ez téves állítás. Konstantin alatt a kereszténység diadala csak formális. A szóbanforgó időben a pogányság még erős volt és a hadsereg nagyrésze híveiből állt. A kereszténység gyengeségét mutatja az is, hogy Julianus nyíltan pogánynak vallhatta magát és nem támadt ellene sehol keresztény ellencsászár, pedig akkoriban ellencsászárok kikiáltása napirenden volt és meg is történt volna ez esetben is, ha a kereszténység erősen elterjedt és sok [280](#)híve van. Már ez is bizonyítja, hogy a fertőrákosi szentély továbbra is használatban maradt.

Összefoglalva tehát a mondottakat, Kenner a csontvázas koporsó és a hamvvedrek megjelenését a szentélyben azzal magyarázza, hogy ez a Mitrasz-kultusz hanyatlásával járt együtt; a koporsót a szokatlan helyen mint rendkívüli dolgot említi. A mi felfogásunkkal minden könnyen megmagyarázható. Mivel pedig eddig hasonló leleteket egy Mithraeumban sem fedeztek fel, megerősödik az a feltevés, hogy ebben a szentélyben valami nem mindennapi dolog játszódhatott le. Ez pedig Julianus császár áldozása volt. Kenner a lelet korának leszögezésével kénytelen volt erőszakos magyarázatokkal szolgálni az egyes darabok meghatározásánál, míg a mi elméletünk azzal, hogy a barlang a leletek elhelyezésének idejében még mint szentély szerepelt, egész csomó dolog tisztázásához vezetett.

Még egy dolgot tisztázzunk! A fertőrákosi esetben sehol másutt elő nem forduló jelenségeket vettünk szemügyre: a koporsót, ami magában is elég érdekes már és a kezdetleges hamvvedreket. Ezek a hamvvedrek azt bizonyítják, hogy a szentélyt a negyedik században még használták, hiszen a legrégebb ott talált pénz 254-ből való, vagyis ez előtt az időpont előtt nem helyezhették ott el, tehát ebben az időben a szentély még megvolt. Viszont semmi okunk sincs hinni, hogy a barlangot Gracchus praefectura urbis-a idejében, a 378-ban kiadott rendelet értelmében feldúlták volna, amely rendelet a pogány templomok és barlangok eltüntetéséről intézkedett. Ebből a szempontól sem lehetetlen tehát, hogy Julianus ott volt a mi barlangunkban.

Persze ellenvethetné valaki, hogy egyáltalában nem biztos, vajjon Julianus személyesen áldozta-e fel azt az embert, akinek csontváza a koporsóban fennmaradt. Valóban erre biztos adatunk nincs, de ezt szinte holtbiztonsággal fel lehet tételezni, ha arra gondolunk, hogy Julianus mindenesetre volt a barlangban, hogy ránézve döntően fontos hadjárat megindításának idejére esett e látogatás és hogy három hónappal később hasonló alkalommal Konstantinápolyban emberáldozatot mutatott be hasonló körülmények között, amelyek a fertőrákosira emlékeztetnek. Még a holttest befalazása is, ott a templomban, itt a koporsóban, arra vall, hogy ugyanazon áldozó szerepelt mindkét helyen. Nem is ismeretes a konstantinápolyi eseten kívül másik, úgy hogy ezen a réven is megvan a valószínűsége annak, hogy mindkét helyen egyazon személyről lehet szó, aki egyébként itt is, ott is megfordult.

A fertőrákosi szentély azért is különösen érdekes, mert ez az egyetlen Mitrasz-szentély a világon, amelyben Julianus emberáldozatot mutatott be, mivel a konstantinápolyi szentély, valamint [281](#)a többi is a hatodik évszázad óta nincs már meg. Ezért is annyira feltűnést keltő a jelen felfedezés.

Mármost tudjuk, hogy Julianus a szóbanforgó kirándulás alkalmával más városokat is felkeresett.

Részletekről itt sem tájékoztatnak bennünket a források, meg kell kísérlenünk, hogy kitöltsük a hiányokat. Tudjuk, hogy Carnuntumban és a Mitras-barlangban volt; melyek lehetnek a további városok? Mindenesetre azok, amelyek nem estek messzire újtától, mert sietős dolga volt és nem is járhatta keresztül-kasul a tartományt, amelyben csak a főútvonalakon volt könnyű és gyors az előbbrejutás. Carnuntum és a barlang között azonban nincs város. Feltehető tehát, hogy az országúton tovább haladt délnek, mivel közben utak nem ágaztak el; és azután Scarbantia municipiumot érte el. Csomópont volt: itt találkozott a Carnuntumból futó út az északnyugattal, amely Vindobonából jön és innen haladt dél felé Savariának egy harmadik országút. Ha tehát beérte volna Carnuntum és a barlang meglátogatásával, akkor nem érinthetett más megerősített várost. Bármely egyéb megerősített városba igyekezett viszont Carnuntumból, útja Scarbantiába vezetett. De mivel tudjuk, hogy több megerősített várost keresett fel, így hát Scarbantiába okvetlen el kellett jutnia. Scarbantia érdekelhette, hiszen egyike volt a környék egyik vezető szerepű városainak és a fontos Vindobona–Petovia (Pettau) útvonal mentén feküdt. Az a körülmény, hogy Scarbantiát oppidumból municipiummá emelték, szintén jelentőségére utal. Carnuntum után a tartomány második legnagyobb helysége volt. Nagyobb kiterjedésűnek is tűnik fel, mint a mai Sopron, mert a Bécsi-domb amphitheatrumból a mai lövöldéig terjedt, mit is az utóbbi helyen talált fűtőtestek (Hypocaustum) bizonyítanak. Ebből látszik, hogy ott nem egyes villák állottak (mint a mai lövérek), hanem a város megszakítás nélkül odáig terjedt ki.

Mindezek mérlegelésével kimondható, hogy Julianus Scarbantiában is megfordult és bizonyára megtekintette a katonai és védelmi berendezéseket, mert hiszen máskülönben nagyobb oka nem volt az idejövételre. Természetes is, hogy amikor mint valószínű lázadó indul a császár ellen, érdeklődik a birodalom számára jelentős részei iránt, azokat a maga részére biztosítani óhajtja, nehogy háta mögött ellenséges indulatú városokat hagyjon. Feltehető továbbá, hogy bár hiányzik erről biztos híradás, fegyveres kíséretet hozott magával, hiszen alig mehetett volna el másképpen olyan messzire a Dunán pihenő főszeregtől. Alkalmassint katonai gyakorlat is lehetett a városban, nemkülönben ettől a szentélyig terjedő útvonalon.

Bizonyára Savariát is felkereste Julianus és tán más városokat is; ez a kérdés, valamint útja vissza a Dunához egyelőre kívül esik jelen kérdésünk keretén.

282 Ami mármost Julianus scarbantiai tartózkodásának pontos időpontját illeti, errenézve a következőket mondhatjuk: 361. júliusában indította meg Galliából hadjáratát és október 10-én érkezett meg Bononiában (Bonostor), mialatt az utolsó 11 napot szakadtalanul a dunai úton töltötte.³⁰⁽⁶⁴⁾ Scarbantiai kitérője után tehát szeptember 30-án hajóra kellett szállnia. Ha feltesszük, hogy Carnuntumból egy nap alatt eljutott Sopronba, ami egyébként csúcsteljesítmény volt, mert hiszen kíséretének egy része gyalogszerrel járt, és egy napot töltött városunkban, akkor fel kell tennünk, hogy szeptember 28-án partraszállt és áldozott, 29-én pedig Sopront szemlélte meg és 30-án ismét hajóra lépett. Tetterejét és dolga sietős voltát tekintve, azon nem szabad csodálkoznunk. De azt is feltételezhetjük, hogy már 27-én partraszállt, azután csak 28-án este az áldozat bemutatása után bejött Sopronba, 29-én délben felkerekedett és 30-án este ismét megérkezett hajóhoz. Mindenképpen 361. szeptember utolsó napjaiban eshetett meg soproni tartózkodása...

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? Dr. jur. herceg. Massalszky Miklós tanulmányának kivonata. / Dr. jur. Fürst Nikolaus Massalsky: War Kaiser Julianus Apostata in Sopron?

Dr. jur. Fürst Nikolaus Massalsky: *War Kaiser Julianus Apostata in Sopron?*

Der Verfasser schildert den Marsch des Kaisers Julianus aus Gallien auf Konstantinopel, der ihn die Donau entlang und an der Nordgrenze von Pannonia Superior vorbeiführt und beschreibt wie er in Carnuntum (Petronell) an Land ging, sich dann zuerst nach dem Mithrasheiligtum bei Fertőrákos, wo er ein Menschenopfer darbrachte, und von dort aus nach Sopron begab, und tags darauf wieder zur Donau zurückkehrte um seinen Feldzug fortzusetzen. Das Menschenopfer bei Fertőrákos hat am 28. September 361 stattgefunden. Der Verfasser tritt für alle diese von ihm erstmalig gemachte Entdeckung weittragende Folgen haben wird, zumal das Mithrasheiligtum bei Fertőrákos jetzt das einzige auf der ganzen Welt ist, in welchem Julianus nachweisbar ein Menschenopfer dargebracht hat und deshalb das lebhafteste Interesse auch der Auslandskreise für Sopron wachrufen wird.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Kisebb közlemények.

283 Kisebb közlemények.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre dr.: *Langreiter hercegi mechanikus és Sopron városa.*

Csatkai Endre dr.: *Langreiter hercegi mechanikus és Sopron városa.*

Ferenc Károly főhercegtől kezdve mindenki, aki csak megfordult Kismartonban a múlt század elején, nem győzte magasztalni a várkastély szellemes szerkezetű felvonóját. Az útleírások dícséreteit átvették a korai vezetők is. A főherceg 1819-ben járt ott és tán legrészletesebben ír a műről és annak alkotójáról. Az első emeletről röpítette a további emeletekig az embereket a gép, egyszerre akár hármat is; teljesen veszélytelen volt, mert ellátták a legbiztosabb mentőkészülékekkel. Míg hasonló berendezést a császári kastélyokban emberi hajtóerővel tudtak csak elérni, addig a kismartoni szerkezet néhány erős kötélből és egy hatalmas kőből állott és óraműre emlékeztetett. A gépet egyébként *Langreiter* János Tivadar szerkesztette meg. A főherceg elmondja, hogy Esterházy herceg Angliában ismerte meg, mint fiatal embert; magával hozta Kismartonba, mert a szigetországban egy gőzgépet vásárolt és azt Langreiter nemcsak felállította a hercegi parkban, hanem fontos javításokat is végzett rajta. Langreiter azonban nem volt hosszúéletű. A kismartoni plébánia anyakönyvének tanúsága szerint 1812. augusztus 30-án halt meg 37 éves korában. A bejegyzés szerint a németországi Oldenburgban született. Ezt azért kívánom külön is hangsúlyozni, mert német szövegű cikkben már soproni születésűnek (oedenburginak) is megtette a végzetes sajtóhiba. Ha nem is volt a város szülőtte kapcsolata azért volt vele mégis. Sopron Balf fürdőjéről 1550 óta, amióta a ma is viruló üzem megindult, állandóan gondoskodott, hogy korszerű legyen. Tudomást szerezve Langreiter értékes kismartoni működéséről, arra gondoltak, hogy tán Balfon is tudna segíteni. A herceg szívesen kölcsön adta az elhíresedett mechanikust, hiszen Ferenc Károly főherceg¹⁽⁶⁵⁾ is 1811-ben Bécsben ismerkedett meg vele, amikor a magyar testőrség palotájában valami elmés vízi emelőgépet alkotott. Ugyanebben az évben augusztus folyamán kereste fel, akár egy nagy urat, saját lakóhelyén Fábriczus András és Artner Sámuel

soproni tanácsos.²⁽⁶⁶⁾ A városházán tüzelőfa megtakarítását szerették volna elérni. A tanácsurak jelentése szerint Langreiter a legnagyobb szívességgel jelentette ki készségét. Ki is ment Balfra, de úgy találta, hogy gőzgépet alkalmazni ott nem lehet; viszont nagyobb megtakarítást lehetne elérni, ha a tűzhelyet rostéllyal átalakítják, hogy szénnel fűthető legyen. Mennyire vitték ki Langreiter tanácsát, nem tudjuk; a kitűnő szakember éppen egy évvel a szíves kapcsolat kiépítése után elhunyt.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Kisebb közlemények. / Sagittarius – lövér.

284 Sagittarius – lövér.

A gyeplínia mentén, várak környékén királyi falvakban lakó katonanép volt a sagittárius. Magyarul lövőknek (lövéréknek) hívták őket.¹⁽⁶⁷⁾ Köztudomású, hogy Sopron mellett is volt egy-egy telepük, a mai Lövérek neve őrzi emléküket.²⁽⁶⁸⁾ A 13. sz. folyamán királyaink – IV. Béla, István, majd IV. László – e nyilasokat a városhoz csatolják falujukkal egyetemben s így városi polgárokká lettek. Népi hovatartozásukról általában azt hiszik, hogy besenyők voltak, vagy valami másfajta török nép, vagy székely s hasonló. – Társadalomtörténetük vizsgálata azonban egyáltalában nem igazolja azt a felfogást, hogy a maguk összességében egy nemzetiséghez tartoztak volna.³⁽⁶⁹⁾ A *sagittárius – lövő elsősorban egy bizonyos katonai szolgálatot ellátó köteleket* jelent. E szervezet keretén belül szolgáltak az ispánnak, katonáskodtak s némi adót is fizettek. A király szabadon rendelkezett velük s földjeikkel. Társadalmi helyzetüket tekintve nem voltak a polgároknál sokkal alacsonyabbrendűek – tudunk olyan nyilasról is, ki nemesi rokonsághoz tartozott⁴⁽⁷⁰⁾ – csak más köteleseik és más jogaik voltak. Kétségtelenül sok törökös nevűt találunk közöttük s ilymódon lehetett egyikük másikuk besenyő, tatár vagy más nemzetiségű, azonban a maguk összességében nem tartoztak egy nemzetiséghez sem. A *lövők a várszerkezet keretén belül látták el a határvédelmet az ispán főhatósága alatt és ebben különböznek a besenyőktől és a székelyektől, akik e szerkezettől függetlenül saját főjük vezetése alatt mint nemzetiségi alapon nyugvó határvédelmi katonai erő állottak a király rendelkezésére.* Nem azonosíthatjuk tehát a vidékünkön sűrűn előforduló nyilasok népét a besenyővel vagy székellyel.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Kisebb közlemények. / Cs. K.: Lappangó Dorffmeister-portrék.

Cs. K.: Lappangó Dorffmeister-portrék.

Mint köztudomású, a nagy barokk festő jelentékeny munkásságot fejtett ki Sopronban. Freskókon, oltárképeken stb. kívül arcképeket is tart tőle számon a művészettörténeti irodalom. A kitűnő Dorffmeister-monografus, Mihályi Ernő dr. soproni vonatkozású két Dorffmeister-tanulmányában elismerő szavakat szentel a néhai Zehetbauer Ottó dr. birtokában volt három családi arcképnek. Ezek közül az egyik, a bécsi udvari papot ábrázoló arckép a prelátus halála után hagyatékképpen az Isteni Megváltó Leányainak zárdájába került, majd később a részükről történt adományozás útján a Városi Múzeumba. A másik kettőt: Neymaier Lőrinc soproni építész s feleségének arcképét – jelzett D.-képek, 1784-es évszámmal – azonban már ezelőtt tíz évvel sem sikerült sehol felfedezni; még a megboldogulthoz legközelebb állt körök sem tudnak hollétükről. Rendkívül fontos volna, ha a két lappangó ²⁸⁵festményre világosság derülne.

Itt említjük meg, hogy a felosztott Teicher-gyűjtemény legértékesebb darabja, Dorffmeisternek a soproni

Bencés-templom főoltárképéhez készített, jelzett és 1780-as évszámmal ellátott értékes vázlata Bánfi Géza szőnyegkereskedőhöz került, míg néhány más D.-képet az orsolyiták vásárolták meg a gyűjteményből.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre: Bécsben lappangó Dorfmeister-festmények.

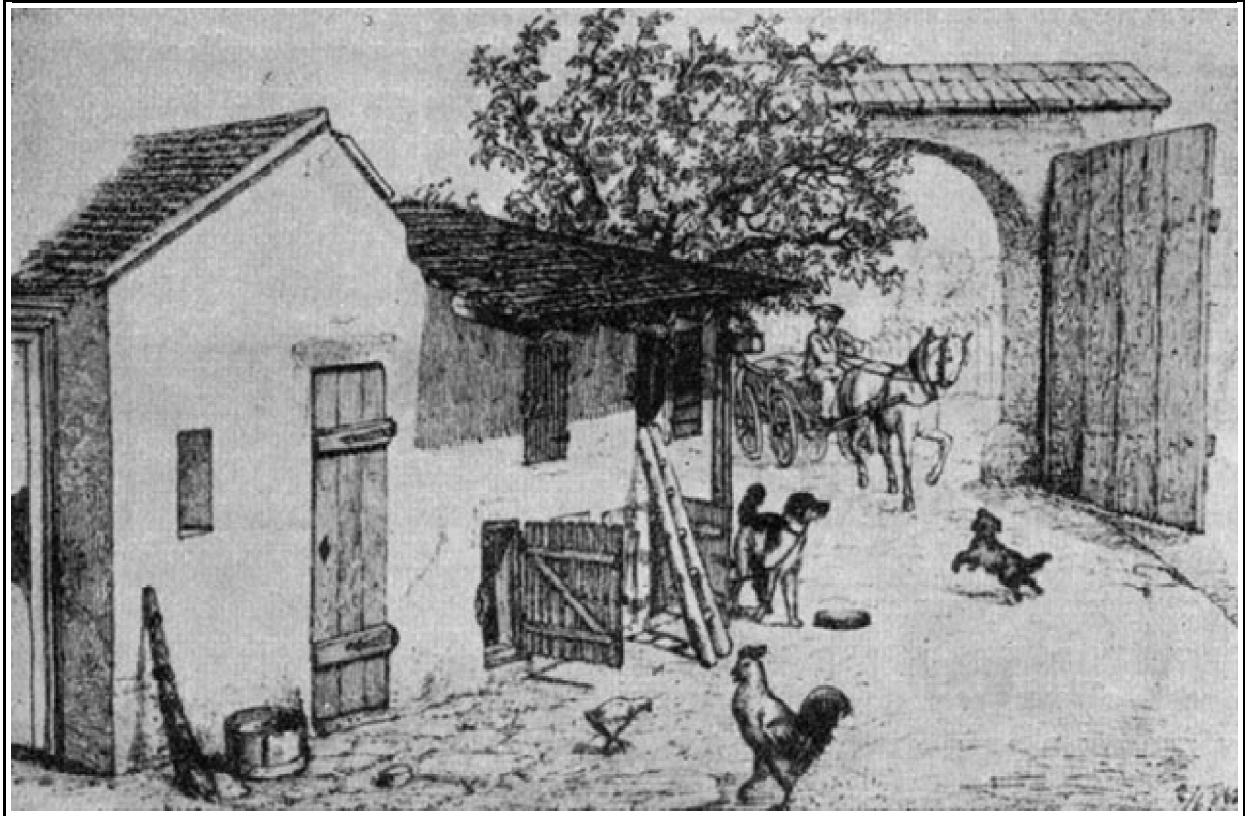
Csatkai Endre: Bécsben lappangó Dorfmeister-festmények.

A fenti közlemény párhuzamjaképpen szabad legyen megemlíteni, hogy Bécsben is lappanganak Dorfmeister-képek, amik minket soproniakat érdekelnének. 1922 március 3-án elérkeztek a bécsi Dorotheumban két összetartozó arcképet (olaj, vászon, 65×47 cm) Dorfmeisternek azzal a jellegzetes jelzésével, amely akadémiai tagságával kéri. Sajnos, nem lehetnek azonosak a Neumayer arcképekkel, mert ezek 1784-ből valók, míg a Dorotheum képei 1783-ból. Ki vette meg és megvan-e még a birtokában, nehéz lenne megállapítani ma már. Mintegy 10 évvel ezelőtt másik kép merült fel a bécsi műkereskedelemben: Heródes fejét ábrázolta és ez a fej csupa gyermektestből állt. Dorfmeister nevén kívül az 1778-as évszámmal jelzett. Hasonló képet birtokol Nindl Alma úrasszony Kismartonban, de ennek semmiféle jelzése nincs, azonban családi hagyományok szerint mindig Dorfmeisternek tulajdonították ezt a képet is.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Kisebb közlemények. / Mit jelent a Jenotten szó?

Mit jelent a Jenotten szó?

A Petz-krónika kiadásának jegyzeteiben a Soproni Szemle 171. oldalán a Jenotten szó mint ismeretlen jelentésű szerepel. Lederer Gyula dr. soproni ügyvéd arról értesíti a szerkesztőséget, hogy a szó eredeti formája Genotte, eredeti jelentése fekete házimacska és mint szörmfajtának megjelölését használja a krónikaíró.

Az Erzsébet-kert környékén levő malom (ma városi tulajdon) udvarának képe.
(Hauser K. rajza 1863.)

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Soproni irodalom.

286 Soproni irodalom.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Soproni irodalom. / Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. Különnyomat a soproni evangélikus líceum (gimnázium) 1939/40. Évkönyvéből. 10–35. l.

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. Különnyomat a soproni evangélikus líceum (gimnázium) 1939/40. Évkönyvéből. 10–35. l.

A szerző, a líceum nyug. igazgatója, a majdnem négyszáz éves soproni iskola Bach-korszakbeli történetének második fejezetét dolgozza fel és hozza nyilvánosságra ebben a tanulmányban. A tavalyi Évkönyvben az iskolának a nyilvánossági jogért folytatott küzdelmét ismertette, míg ebben azt a szívós

harcot rajzolja, amelyet a múlt század ötvenes éveiben az iskola fenntartó testületének a bécsi kormánnyal kellett folytatnia azért, hogy az ősi magyar iskolában továbbra is magyarul tanulhasson a legnagyobb részben dunántúli származású magyar ifjúság. Évtizedes küzdelmek eredményeként váltotta fel a líceumban a latin tanítási nyelvet a magyar, a szabadságharc után azonban az a veszedelem fenyegette az iskolát, hogy az abszolút kormány a német tannyelv elfogadására kényszeríti. A líceum akkori fenntartója, a soproni evangélikus gyülekezet, majd a dunántúli egyházkerület azonban nem hagyta csorbítani a magyar nyelv jogát s a törvénytelen rendeletben az egyházi autonómia sérelmét is látván, bátran szembehelyezkedett a kormány akaratával. Abban az évtizedes küzdelemben, amelyet az iskola elnémetesítése ellen folytatott az iskolafenntartó gyülekezet, az ellenállás vezére Kolbenheyer Mór, a soproni evangélikusok nagynevű lelkésze volt s vele együtt természetesen résztvett a küzdelemben az iskola tanári kara és a dunántúli evangélikus egyházkerület is. A tanulmányból részletes képet nyerünk a harc minden mozzanatáról, értesülünk a tanítás nyelvét megállapító három kormányrendelet hatásáról, a kormány és az egyházkerület megegyezéséről, majd az új erőre kapott németesítés erőszakosságairól s végül az egész rendszernek 1860-ban bekövetkezett csődjéről. Jól láthatjuk belőle, hogy milyen törhetetlen hazafias érzés, magyar nyelvünknek, irodalmunknak és műveltségünknek milyen szeretete, az egyház jogaihoz való tántoríthatatlan ragaszkodás, egyszersmind milyen bölcs megfontolás vezette azokat a férfiakat, akikre az elnyomás szomorú korszakában az ősi iskola fenntartásának és vezetésének gondja hárult. Scylla és Charybdis örvényei között kellett kormányozniok az iskola hajóját, óvatosan és körültekintően, hogy a mindenfelől fenyegető veszedelmek közt el ne süllyedjen. Megőrizni magyar nyelvét, magyar szellemét s megakadályozni megszüntetését: ezt a nehéz feladatot kellett megoldaniuk az akkori vezetőknek, s kitartó és állhatatos munkájukat tízévi küzdelem után végül mégis siker koronázta.

A tanulmány a rendelkezésre álló könyvtári és levéltári anyag alapos felhasználásával összefüggő és részletes képet nyújt egy iskola történetén belül egy egész korszak iskolapolitikájáról. Az adatok felkutatása, gondos megválogatása és felhasználása által a szerző a magyar iskolatörténet egyik fontos korszakát híven és tanulságosan állítja elénk. Előadásában meglevenedik előttünk az [287](#)abszolútizmus világa ránk, magyarokra nézve veszedelmes célkitűzéseivel, ravasz mesterkedéseivel, egyszersmind a magyarok szívós ellenállásának rajzával. A tanulmány tárgyban és kidolgozásban szorosan összefügg a multévi Évkönyvben megjelent cikkel, s mint az, úgy ez is módszeres tudományos munkának elismerésreméltó eredménye.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Soproni irodalom. / Jordán Károly dr.: Calculus of finite differences. n 8-r., 654 l., Sopron, Röttig-Romwalter ny. 1939.

Jordán Károly dr.: *Calculus of finite differences*. n 8-r., 654 l., Sopron, Röttig-Romwalter ny. 1939.

A Magyar Statisztikai Társaság e jeles tagjának hatalmas munkája angol nyelven íródott, az előszót Harry C. Carver nevű amerikai tudós írta hozzá. Ez a munka a valószínűségi számításnak és a differenciaszámításnak különösen a statisztikában való alkalmazását tárgyalja oly magas tudományos nívón, mely szerzőjének becsületére válik. De becsületére válik ez a munka, amely 654 oldalra terjed és jóformán minden oldala tele van a legbonyolultabb formulákkal, a könyvet előállító nyomdának is, ez pedig nem más, mint a soproni Röttig-Romwalter könyvnyomda vállalat. A nyomdának olyan teljesítményével állunk itt szemben, mely a legnagyobb elismerést érdemli.

ry.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Soproni irodalom. / Közlemények Thier László magángyűjteményéből: I. Beiträge zur Geschichte der Musikerfamilie Kurzweil. 4-r., 15 l., Soron, 1940.

Közlemények Thier László magángyűjteményéből: I. Beiträge zur Geschichte der Musikerfamilie Kurzweil. 4-r., 15 l., Soron, 1940.

Szerző évtizedes szorgos munkával és áldozatokkal rengeteg soproni és sopronmegyei vonatkozású művelődéstörténelmi anyagot gyűjtött össze. Gyűjteményének anyagát sorozatos közleményekben most közzéteszi azzal a céllal, hogy ezzel a Soprontól szóló ismereteket gyarapítsa, a szülőföld gondolatát és szeretetét szolgálja. Az első füzet a Sopron zenei életében kimagasló szerepet vitt Kurzweil Ferenc templomi karnagy családjára vonatkozó érdekes írásos emlékeket közöl. A címlapot a csinos megjelenésű füzethez Sterbenz Károly rajzolta soproni tájképes motívumok felhasználásával. Szerző vállalkozásával nagy szolgálatot tesz a helytörténelmi kutatásnak, amellyel sok teljesen ismeretlen adatot hoz felszínre és ment meg a megsemmisüléstől. Dícséret és elismerés illeti önzetlen törekvését. A munka csak a szerzőnél kapható.

ry.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Soproni irodalom. / Wagner Richárd dr.: Kogutowicz Károly Emlékkönyv. Szeged, 1939.

Wagner Richárd dr.: Kogutowicz Károly Emlékkönyv. Szeged, 1939.

Ezt az 542 oldalas könyvet Kogutowicz Károly egyetemi ny. r. tanár tanítványai írták a professzor 20 éves tanári működésének jubileuma alkalmából. A munka 28 szerző 29 hosszabb-rövidebb tanulmányát tartalmazza. Szerkesztette Wagner Richárd dr. A dolgozatok a földrajz különféle területeiről merítik tárgyukat. Két nagyobb tanulmány Pápa és Budakeszi földrajzi feldolgozását adja. Kárpátalja csapadékviszonyai és a Földgömb ábrázolása címűek tartoznak még a terjedelmesebbek közé. A többi tanulmány egy-egy tájjal, községgel, egyes tájalakító erőkkkel s földrajzi problémákkal, végül földrajztudományi és oktatási módszerekkel foglalkozik. Sopron környéke egy tanulmányban szerepel: Edelenyi Béla Brenbergbányát ismerteti.

288A tanulmányokban mindenütt, a modern földrajztudomány szellemének és követelményeinek megfelelő, az a módszer és felfogás nyilvánul meg, melynek úttörő és kiváló képviselője hazai földrajzirodalmunkban Kogutowicz Károly.

Örömmel vette bizonyára kezébe Kogutowicz Károly professor ezt a könyvet, amelyben tanítványai hálájának és ragaszkodásának tanubizonyosságát láthatja, de örömmel forgathatja mindenki, aki hazánk egyes tájainak földrajzi feltárását s a hazai földrajzi tudomány fejlődését szíven viseli.

L. J.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Soproni irodalom. / Joós Sándor: A kovász éneke. Sopron, a Nyugati Őrszem kiadása.

Joós Sándor: A kovász éneke. Sopron, a Nyugati Őrszem kiadása.

Néhány újabb versét foglalta ebbe a kis kötetbe a költő, akinek tehetsége szemünk előtt bontakozott ki. Nem jött messziről a városba, ahol ma is idegennek érzi magát: egy közeli faluból vezetett útja közénk. De *alulról* jött s ezt nem felejt el; költészete ma is abból a talajból táplálkozik, ahonnan kiszakadt, s a költő ma is visszavágyik az elhagyott mezőre, rétre, nosztalgiát érez régi otthona és családi köre után. Megható szavakban állít emléket anyjának, akinek szorgos keze alatt életre kelt a kovász, és apjának, aki szántás közben „beszélte szépen zengő szóval A messzi barázdák élő titkait.“ Kemény munka, örökös gond és csendes alázat közt telt a szegény cselédembernek és családjának élete, költő-fia azonban könyvekkel táplálta éhes lelkét s álmaiból külön világot épített magának. Ebben a külön világban él ma is, s ez nem valami derűs, gondtalan és harmónikus világ, hanem gondoktól és gondolatoktól terhes. Nem is az életöröm és vidámság szava szól hozzánk ezekből a versekből, hanem a bölcsekedés és a keserű emlékeken való borongásé. A költeményekben a tartalom és a kifejezés összhangja nem mindig zavartalan ugyan, mégis megállapíthatjuk a költő tehetségének és művészetének fokozatos fejlődését. A kötetet Mühl Aladár művészi rajzai díszítik.

rj.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / Sopron bibliográfiája*.

Sopron bibliográfiája⁽⁷¹⁾.

Aldobolyi Nagy Miklós: Pusztuló vízország (a Hanyság). Búvár, 1940 április. 185–7. o. (képekkel).

Benkő László: A soproni Nemes Magyar Tásaság, a legrégebb magyar önképzőkör. (Soproni Szemle, 1940. évf., 62. 1.)

Berencz Dezső: Altdörfer Viktor temetésén. (Soproni Hirlap, 1940. III. 7.)

Begmann Pál: Sopron városrendezésének kérdései. (Soproni Szemle, 1940. évf., 74. 1.)

Bierbauer Virgil dr.: Honismertető könyvek. [„Sopron műemlékei“ ismertetése.] (Tér és Forma, XII., [1939.] évf., 12. sz., p. 222–225.)

Csatkai E. dr.: Régi soproni színlapok magántulajdonban. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

– [289](#)A dénesfai gróf Cziráky-kastély. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

– Altdörfer Viktor meghalt. [1860–1940.] (Új Sopronvármegye, 1940. III. 5.)

– 150 évvel ezelőtt tért haza bécsi rabságából a magyar Szent Korona. [Sopronmegyei koronaőrök.] (Új Sopronvármegye, 1940. III. 15.)

– A Szent György-utca 15-ös számú ház multja. (Új Sopronvármegye, 1940. III. 17.)

- Nyugatmagyarországi pellengérek. (Ifjúság és Élet, 1940., 15. sz., képekkel.)
- Le Versailles Hongrois: Eszterháza. [Nouvelle Revue de Hongrie, 1940. 1. sz.] (Képekkel.)
- Szentháromság-szobrunk. (Új Sopronvármegye, 1940. V. 5.)
- 150 esztendős a soproni káptalan. (Új Sopronvármegye, 1940. IV. 7.)
- Árvizek a régi Sopronban. (Új Sopronvármegye, 1940. V. 5.)
- 150 esztendős a soproni káptalan. (Új Sopronvármegye, 1940. IV. 21.)
- Az „Etelka“ írója és a soproni mágnás. A szegedi Dugonics-centennárium soproni vonatkozásai. (Új Sopronvármegye, 1940. III. 24.)
- A Szent György-utca 17-es számú ház multja. (Új Sopronvármegye. 1940. III. 31.)
- A 150 esztendős „Fehér Rózsa“ multja. (Új Sopronvármegye, 1940. V. 19.)
- Amikor még hajtóvadászatot tartottak Sopron megyében a cigányokra és a „pecérlegényekre“. Cigányok a régi Sopronban és megyében. (Új Sopronvármegye, 1940. VI. 9.)
- A röjtöki kastély. (Soproni Szemle, 1940. évf., 113. l.)
- Egy soproni városplébános mint „hazaáruló“. (Soproni Szemle, 1940. évf., 130. l.)
- Régi feliratos sírkövek Sopron megye temetőiben. (Új Sopronvármegye, 1940. VI. 16.)
- 650 évvel ezelőtt halt meg Sopron város legnagyobb jötevője. [IV. László király.] (Új Sopronvármegye, 1940. VI. 23.)
- Az OTI háza a Szent György-utcában. (Új Sopronvármegye, 1940. VI. 2.)
- Érdekes házak a Kis-Várkerületen. [A Siess-ház.] (Új Sopronvármegye, 1940. VII. 7.)
- Érdekes házak a Kis-Várkerületen. [A Sosztarits-ház.] (Új Sopronvármegye 1940. VII. 14.)
- Érdekes házak a Kis-Várkerületen. III. [A Flandorffer-ház.] (Új Sopronvármegye, 1940. VII. 21.)
- Erdélyiek Sopronban. (Új Sopronvármegye, 1940. VII. 27.)
- Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája 1778–1839. Jegyzetekkel ellátta... 8° 80 l. (Soproni Szemle kiadványai, 82. sz. Kny. 1940.)
- Lovardánk. (Új Sopronvármegye, 1940, VIII. 4.)
- Világjáró soproniak Mária Terézia korában. [Bauer József, Krausz Jakab.] (Ifjúság és Élet, 1940. 19. sz.)
- Mikor még szenzáció volt Sopronban a telefon. Ötven esztendős a soproni távbeszélő-hálózat. (Új Sopronvármegye, 1940. VIII. 11.)

290 Csipkés Kálmán: Régi bábsütő-emlékeink. (Soproni Szemle, 1940. évf., 106. l.)

Dorosmai János: Ferde magyar tornyok között!... Gondolatszilánkok. 8°, 38 l., Sopron, 1940. Király-nyomda.)

Emlékfüzet a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmával 1790–1940. Szerk. Csaba József. 8°, 32 l. Sopron, 1940.

Edelényi Béla: Brennbergbánya. (Kogutowicz Károly Emlékkönyv. Szeged, 1939.)

Gárdonyi Zoltán dr.: Megemlékezés Altdörfer Viktorról. (Soproni Szemle, 1940. évf., 55. l.)

Gregorius, Friedrich: Viktor Altdörfer in memoriam. (Oedenburger Zeitung, 1940. III. 7.)

Hárs György: Csákányütés a belvárosban. (Soproni Szemle, 1940. évf., 94. l.)

Kerpel Eugen: Ein Maler und Europäer. Budapest, Cserépfalva, 1940. Kis 8°, 8 l., 1 műmelléklet. [Kerpel

Lipót kismartoni születésű festőről.]

Kotsis Tivadar: Barlangok a tómalmi erdőben. (Soproni Szemle, 1940. évf., 101. l.)

Leitner József: Az énekes hattyú (*Cygnus musicus* Bechst) előfordulása a Fertőn. (Soproni Szemle, 1940. évf., 62. l.)

Mollay K. dr.: Sopron és a magyar nyelv ügye 1825-ben. (Soproni Szemle, 1940. évf., 129. l.)

Monnier, M.: Sopron, „Urbs fidelissima hungarica“. (Journal de Geneve du Vendredi, 1940. IV. 19.; Új Sopronvármegye, 1940. V. 19.)

Neubauer, J.: Viktor Altdörfer †. (Oedenburger Zeitung, 1940. III. 5.)
– Kánya Kálmánnál. (Képes Krónika, XXII. évf., 4. sz., 1940. I. 21.)

Kovács Sándor: A Magyar Társaság élete 50 évvel ezelőtt. (Emlékfüzet a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmával.) Sopron, 1940.

Major Jenő: Az ifj. Magyar Társaság vázlatos története 1890–1940. (Emlékfüzet a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmával, Sopron, 1940.)

Nagy Béla: Gróf Széchenyi István és Felsőbüki Nagy Pál. (Új Sopronvármegye, 1940. VI. 2.)

Nagy Gyula: Rábaközi magyar mult. A szováti nemes jobbágyok. Egy kiváltságlevél Róbert Károly korából. A legrégebb szováti családnevek. (Új Sopronvármegye, 1940. VI. 18.)

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. 8°, 28 l. Sopron, 1940.

Petz Dániel és fia krónikája. Jegyzetekkel ellátta: Csatkai E. dr. (Soproni Szemle, 1940. évf., 133 l.)

Radnay Lóránt: Sopron belvárosa, a Sopron műemlékei c. sorozat első kötete. Ismertetés. (A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, LXXIV. köt., 19–20. sz., 1940. V. 122.)

Romwalter Alfréd dr.: A soproni nyári egyetem. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

r. r.: Sopron műemlékei. A Soproni Városszépítő Egyesület kiadásában megjelent díszalbum. (Városok Lapja, 1940. V. 1.)

291 *Sandy Dezső*: Julianus Apostata római császár embert áldozott Sopron 1700 éves Mithras oltárán. (Pest, 1940. aug. 9.)

Schindler András dr.: Városszéli telepítés. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

Storno Miksa: Néhány sopronmegyei régi templomról. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

Sopronyi-Thurner Mihály dr.: Lehár Ferenc, Sopron díszpolgára. Elmondotta a városi közgyűlésen. (Új Sopronvármegye, II. évf., 110–111. sz. 1940. V. 17–18.)

Szalay Lajos: Bezerédj kuruc óbester familiája. (Soproni Hírlap, 1940. III. 24.)

Szaradics András: Kapuvári lakás és népviselet. (Nyugati Őrszem, III. [1940.] évf., 3. sz.)

Szentimrey Lajos: Vallomás a legszebb soproni könyv fölött. [„Sopron műemlékei“ ismertetése.] (Új Sopronvármegye, 1939. XII. 24.)

Thier László: Sopronmegyei adalék a holicsi fayence magyarországi elterjedéséhez. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

– Adatok a soproni zenekultúra történetéhez. I. A Soproni „Dalfűzér“ Férfidalegyesület. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

– Der Gnade des Stadtmagistrates empfohlen. Ein Beitrag zur Geschichte der Musikerfamilie Kurzweil. (Oedb. Zeitung, 1940. V. 22.)

– 16 Gulden für Exequien. Beiträge zur Biographie Franz Kurzweils d. Ä. (Oedb. Zeitung, 1940. V. 18.)

– Franz Kurzweil d. Ä. dankt als Dirigent des Musikvereines ab. (Oedb. Zeitung, 1940. VI. 8.)

– Adatok a soproni zenekultúra történetéhez. II. Két érdekes régi hangjegy. [Jachimek Ferenc soproni zeneszerző.] (Soproni Szemle, 1940. évf., 99. 1.)

– Franz Kurzweils Vertrag mit dem Domorganisten A. Kobler. (Oedb. Zeitung, 1940. VII. 27.)

Thiring Gusztáv dr.: Népsűrűség és népsűrűsödés. [Sopron városi és megyei vonatk.] (Különlenyomat a Földrajzi Közlemények 1939. évi LXVII. kötet, 4. számából.)

– A soproni polgárság vagyoni és birtokviszonyai II. József korában. (Városi Szemle, 25. évf., 1939. 6. sz. 801–833. 1. Különlenyomat is.)

– Sopron népessége 1802-ben. (Soproni Hírlap, 27. évf., 67. sz., 1940. III. 24.)

Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront. (Soproni Szemle, 1940. évf., 57. 1.)

Tompos Ernő: A soproni bencéstemplom jötevő családjának kérdéséhez. (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

Varga, Franz: Die Kunstdenkmäler von Sopron. Erste Folge: Die Innere Stadt. [Könyvismeretetés] (Pester Lloyd, 1940 I. 8. sz. és Oedb. Zeitung, 1940. I. 5.)

Vathy–Remport Elek: A Magyar Társaság 150 éves jubileumára. [Vers.] (Emlékfüzet a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmával, Sopron, 1940.)

292 *Verbényi (Veszélka) László dr.*: A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.) (Soproni Szemle, 1940. évf., 1. sz.)

– A soproni rajziskola története 1778–1909. 8°, 70 l. Budapest, 1940. (A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Neveléstudományi Intézetéből, 2.)

Zsirai Miklós: Üdvözlő vallomás. [A Magyar Társaság 150 éves jubileumára.] (Emlékfüzet a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmával. Sopron, 1940.)

*

A soproni Belváros. Sopron Műemlékei ismertetése. (Uj Idők, 46. évf., 15. sz., 1940. IV. 7.)

bd.: Soproni műemlékek. Ismertetés. (Soproni Hírlap, 1940. I. 27.)

n. e.: A hetvenötosztendős Katolikus Kör. (Új Sopronvármegye, II. évf., 99. sz., 1940. V. 2.)

75-jähriges Jubiläum des Soproner Kath. Lesevereines. (Ö. Z., 1940. V. 3.)

Sopron műemlékei. [Könyvismertetés.] (A „Műszaki Világ“, 1940. III. 2.)

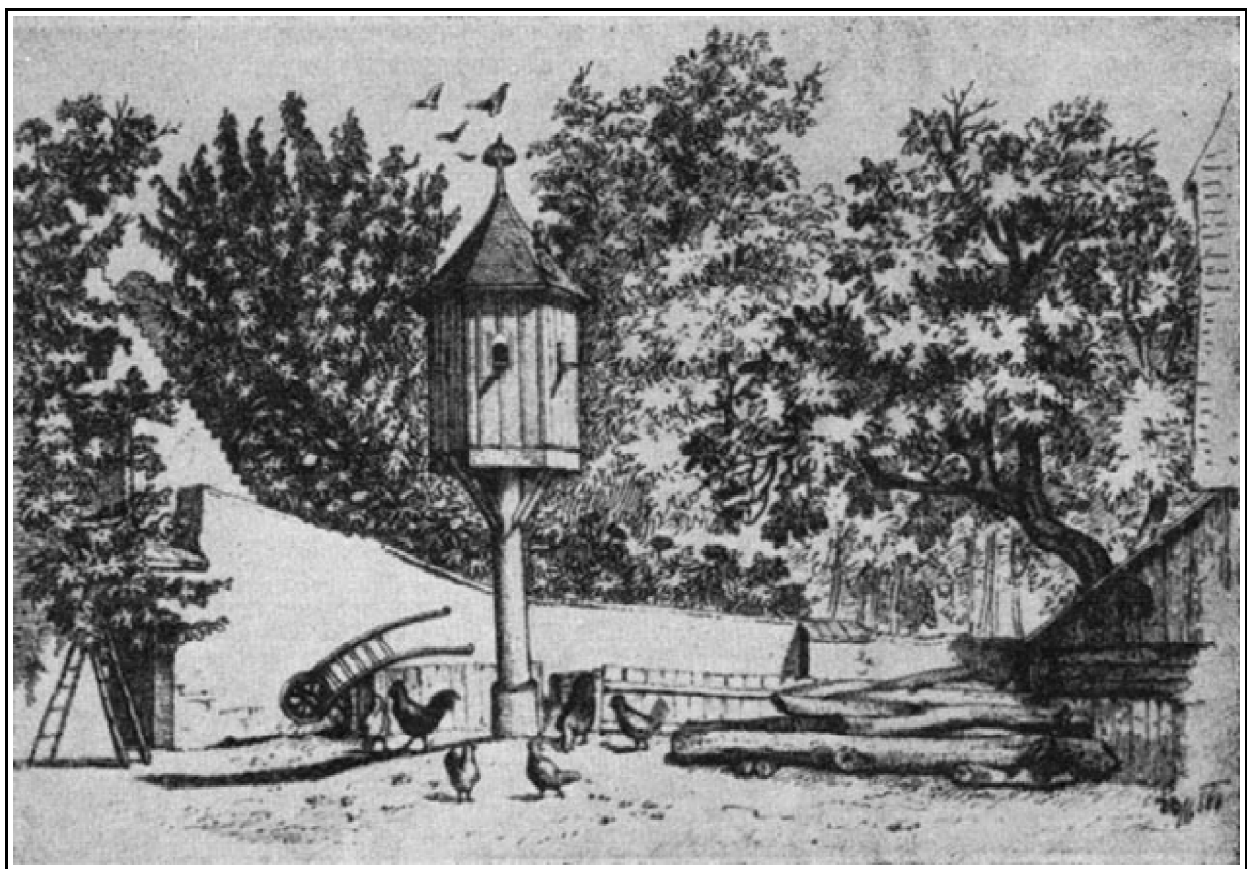
Die Kunstdenkmäler Soprons. (Neue Politische Volksblatt, 1940. V. 17., Ö. Z. 73. évf., 112. sz., 1940. V. 18.)

Sopron műemlékei. [Ismertetés.] („Országjárás“, Budapest, 1940. II. 9.)

Ein Wunschtraum zur Wirklichkeit geworden: Der erste Band der Soproner Kunsttopographie erschienen. (Oedb. Zeitung, 1939. XII. 13.)

Die Odyssee des Haydn-Schädels. (Oedb. Zeitung, 1940. VI. 8.)

Sopron műemlékei. [Ismertetés.] (Magyar Kultúrszemle, III. évf., 1. sz. 1940. jan.)

Az Erzsébet-kert környékén levő régi malom udvarrészlete.
Hauser Károly rajza 1863.

293A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f.
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f.
3. <i>Varga Lajos dr.</i> és <i>Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f.
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f.
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f.
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f.
7. <i>vitéz Házi Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f.
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f.
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f.
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni órakiállítás	50 f.
11. <i>íj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f.
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f.
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvárták	30 f.
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f.
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f.
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f.
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél	30 f.
18. <i>vitéz Házi Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f.
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f.

20.	<i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f.
21.	<i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772–1812)	30 f.
22.	<i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f.
23.	<i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban.	40 f.
24.	<i>Dr. Wiczián Dezső</i> : Payr Sándor (1861–1938)	30 f.
25.	<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	30 f.
26.	<i>Kapuy Vitál</i> : Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f.
27.	<i>Csatkai Endre dr.</i> : Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	50 f.
28.	<i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	30 f.
29.	<i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	20 f.
30.	<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Nyár	30 f.
31.	<i>Thirring Gusztáv</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f.
32.	<i>ifj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	50 f.
33.	<i>Veszélka László dr.</i> : A soproni rajziskola története 1778–1799. (Első közl.)	50 f.
34.	<i>Stornó Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f.
35.	<i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	80 f.
36.	<i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851–1938)	30 f.
37.	<i>Csatkai E. dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f.
38.	Kapuvári népviselet. I.	80 f.
39.	<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Ősz	30 f.
40.	<i>Maár Károly és Mollay Károly dr.</i> : A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai (I.)	30 f.
41.	<i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f.

42.	<i>Verbényi László dr.:</i> A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f.
43.	<i>Énekes Kálmán:</i> A sopronhorpácsi kastély	80 f.
44.	<i>Kokas Kálmán:</i> A szanyi népviselet	80 f.
45.	<i>Varga Lajos dr.:</i> Nagyméretű darázsfészkek a soproni Felsőlövérekéből	30 f.
46.	<i>ifj. Csemegi József:</i> Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor	40 f.
29447.	<i>Maár Károly és Mollay Károly:</i> A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai (II. folytatás)	30 f.
48.	<i>Vitéz Lenky Jenő:</i> Király József Pál	40 f.
49.	<i>Levárdy Rezső:</i> id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f.
50.	<i>Romwalter Alfréd dr.:</i> A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f.
51.	<i>Verbényi (Veszélka) László dr.:</i> A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f.
52.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> A zsirai (gyülevizi) kastély	1'– P
53.	<i>Sandy Dezső:</i> Csornai népviselet	80 f.
54.	<i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegek közti képpel	2'20 P
55.	<i>Ruhmann Jenő dr.:</i> Torkos László. (1839–1939.)	30 f.
56.	<i>Vitéz Házi Jenő dr.:</i> A soproni plébániai iskola	50 f.
57.	<i>Verbényi (Veszélka) László dr.:</i> A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.)	50 f.
58.	<i>Varga Lajos dr.:</i> Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról	50 f.
59.	<i>tóth-lipcsei Fabricius Endre:</i> Sopron és a Napoleon-i háborúk	50 f.
60.	<i>Angyal Endre (München):</i> Sopron barokk színház történetéből	50 f.
61.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> A simasági kastély	50 f.
62.	<i>Neubauer Elemér:</i> Ágfalvi népviselet	50 f.
63.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata	30 f.

64.	<i>Becht Rezső: Város és erdő</i>	30 f.
65.	<i>Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története</i>	50 f.
66.	<i>Bergmann Pál: Sopron városfejlesztési terve</i>	100 f.
67.	<i>Dr. Mollay Károly: Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései</i>	30 f.
68.	<i>Csipkés Kálmán: Régi soproni cégek</i>	50 f.
69.	A fertőrákosi püspöki kastély	50 f.
70.	<i>Östör József: Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. – Magyar nyelvtudása. Állítólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben</i>	50 f.
71.	<i>Thirring Gusztáv: A Széchenyi-család soproni házai</i>	50 f.
72.	<i>Lauringer Ernő: Széchenyi István gróf az érmészetben</i>	50 f.
73.	<i>Thier László: Széchenyi- emlékek</i>	50 f.
74.	<i>Csatkai E.: Széchenyi-műemlékek Nagycenken</i>	50 f.
75.	<i>Berecz Dezső: Moller Ede 1853–1882</i>	50 f.
76.	<i>Radó István: A soproni Széchenyi-könyvtár</i>	30 f.
77.	<i>Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz</i>	100 f.
78.	<i>Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.)</i>	50 f.
79.	<i>Schindler A. dr.: Városszéli telepítés</i>	50 f.
80.	<i>Storno M.: Néhány sopronmegyei régi templomról. Képekkel</i>	100 f.
81.	<i>Csatkai E.: A dénesfai gróf Cziráky-kastély</i>	50 f.
82.	<i>Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront</i>	50 f.
83.	<i>Benkő László dr.: A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégebb magyar önképzőkör</i>	30 f.
84.	<i>Bergmann Pál: Sopron városrendezésének kérdései</i>	80 f.

85.	<i>Hárs György</i> : Csákányütés a belvárosban	50 f.
86.	<i>Thier László</i> : Adatok a soproni zenekultúra történetéhez. II. Két érdekes régi hangjegy	30 f.
87.	<i>Kotsis Tivadar</i> : Barlangok a tómalmi erdőben	30 f.
88.	<i>Csipkés Kálmán</i> : Régi bábsütő emlékeink	50 f.
89.	<i>Csatkai Endre dr.</i> : A röjtöki kastély	100 f.
90.	<i>Soproni krónikák</i> : I. Petz Dániel és fia krónikája	200 f.

1940. IV. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Még kapható
SOPRON MŰEMLÉKEI
 című sorozatos munka első kötete a
BELVÁROS
 163 egészoldalas felvétellel

A műnyomópapíron nyomott 31×23 cm nagyságú,
 leggondosabb kiállítású, félbőr-kötésű
mű ára 16 – pengő.
 Kedvező fizetési feltételek.

Kapható minden könyvkereskedésben és a Soproni
 Idegenforgalmi Irodában (Várkerület 44, tel. 379).

Legszebb ajándék ifjúnak, öregnek!
 Sopron minden barátja megveszi e könyvet.

Hackstock Károly
 vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcdények, építési anyagok!

Sopron topográfiaja

Szerkesztő: Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!
Kapható minden könyvkereskedésben és a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

a város központjában.

Telefonszám 80.

Hideg és meleg folyóvíz

Központi fűtés

Garage

Klubhotel

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank

Alapítattott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 – Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

Sopron, Széchenyi-tér 19

Alapítattott 1842 – Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra.

Betéteket legjobban gyümölcsöztet.

Foglalkozik a banküzlet minden ágával.

Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

16 SOPRONI KÉP

Eredeti linoleummetszetek, ízléses mappában, most jelent meg Mende Gusztáv és neje Lándori Angela feldolgozásában.

Kapható a Schwarz-féle könyvkereskedésben Várkerület 67 és a művésznél: Bécsi-utca 18.

Bolti ára 5 pengő.

„HUBERTUS“-VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyáralásra kiválóan alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon rendes autóbuszjárat.

Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám **633**

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérékbe.

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérékben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

Mindig nivós műsor a Városi Moziban!

Telefon 424

LŐVÉR-SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Bérlő: **Horváth Imre**

Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm a családi sör!

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás
Raktározás
Fuvarozás
Elvámolás

Sopron, Manninger-út 8–10
Kirendeltségi irodák Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktárépületeiben.
Sürgőnycím: Rauner, Sopron. Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni.

Ezért

utazzék autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44.
Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

SCARBANTIA

HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantiát!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 P 1'–műmelléklettel.)
2. *Dr. Csatai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltöredékek, régi útinaplók P 4'–1487–1841. (10 műmelléklettel.)
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghívebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár P 1'–fordítása. 4 műmelléklettel.)
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 P 2'40 Kunstbeilagen.)
5. *Dr. Csatai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8'–

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4'80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek P 2'–
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635–1713). Mit einem Bildnis. P 1'20
- Dr. Veszeka László*: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi P 2'–kancelláriában.
- Missuray-Krúg Lajos*: Társphár. (Anthológia.) P 4'50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2'40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot 10 pengőért kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színház-utca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról. Sopron, 1932.

2 (Megjegyzés - Popup)

B. Domini Christophori Lackneri J. U. Doctoris et consulis quondam civitatis Semproniensis vitae curriculum. Ratisbonae Typis Johannis Georgii Hoffmanni Anno 1714. 101. lap.

3 (Megjegyzés - Popup)

Az evangélikus konvent levéltára. 45. VI. B.

4 (Megjegyzés - Popup)

Lackner itt egyik művére céloz: „Coronae Hungariae emblematica descriptio auctore Christoforo Lackner. I. U. D. Anno MDCXIII. Lavingae Suevorum typis Palatinis excudebat M. Jacobus Winter Anno Domini MDCXV.”

5 (Megjegyzés - Popup)

„Joachimicus” egy bizonyos fajta tallér.

6 (Megjegyzés - Popup)

A magyar művelődéstörténet egyik fiatal tudósát: *dr. Kring Miklóst* kértem meg, hogy nyomozzon a szabályzatra vonatkozólag. A nyomozás azonban eredménytelen volt a szabályzatnak sem eredeti forrására, sem hazai hasonló szabályzatokra e korból nem lehetett rátalálni. Itt is hálás köszönetet mondok *dr. Kring Miklósnak* a szíves közreműködésért.

7 (Megjegyzés - Popup)

Lackner idézett latinnyelvű életrajza. 45 lap.

8 (Megjegyzés - Popup)

A nagyobb részében Sopron város területén folyó szénbányászatnak tekintélyes irodalma van. Az útleírásokban, szaklapokban, napilapokban és szakértői véleményekben közölt rövidebb értekezéseket nem említve, a következő összefoglaló művek állanak rendelkezésre: 1855. A Brennbergi Szénbánya Monografiája. Irta: id. Hamberger János bányagondnok, Brennbergbánya. – 1930. Sopron Környékének Geológiája. II. rész. Irta: dr. Vendl Miklós műegyetemi tanár, Sopron. – 1931. Die Geschichte des Nordrandes der Landseer Bucht im Jungtertiär. Irta: Janoschek Róbert, Wien. – 1932. A brennbergi szénbányászat földrajza. Irta: ifj. Geszler Ödön, Budapest. – 1933. Adatok Brennbergbánya és Sopron Geológiájához. Irta: dr. Vendl Miklós m. e. tanár, Sopron. – 1934. Climatic and hygienic researches in the Brennberg mines. Irta: Dr. Ács László orvos, Brennbergbánya. – 1934. Adatok „A Magyar Kőszénbányászat Történetéhez a XVIII. században”. Irta: Bán Imre dr. igazgató, Budapest. – 1934. A brennbergi kőszénbányászat története, 1759–1792. Irta: Bán Imre dr., Budapest. – 1935. Brennbergbánya Története 1759–1933. Irta: Reményi Viktor bányamérnök, Brennbergbánya. – 1935. Az Ancylostomiasis

kérdésének mai állása Magyarországon. Irta: Dr. Lőrincz Ferenc egy. tanár. Szeged. – 1936. Der Wiener-Neustädter Schiffahrtskanal. Irta: Valerie Else Riebe, Wien. – 1938 Adatok Brennbérg Bányaklimájához. Irta: Horváth József bányamérnök Brennbérgbánya.

9 (Megjegyzés - Popup)

Valerie Else Riebe bécsi kutató értékes tanulmánya hívta fel a figyelmet azokra az összefüggésekre, melyek a Wien–Wr.-Neustadti Schiffahrtskanal és a brennbérgi üzem között fennállnak és adatait a bányagazgatóság 115 éves emlékkönyvének feljegyzéseivel kiegészítve közöljük.

10 (Megjegyzés - Popup)

Szádeczki: Az iparfejlődés és céhek története Magyarországon. I. 43. o.

11 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város céhiratai 13. sz., másolatban a városi levéltárban. Lad. X. fasc. 1 Nr. 1.

12 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1898. évf. 31. o.

13 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1897. évf., 190. o.

14 (Megjegyzés - Popup)

Statuten der bürgerlichen Handelsstandes der königlichen Freistadt Oedenburg. 1840. Eredetije a Testület irattárában.

15 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Forbát: Die Geschichte des Handels und des Preßburger Handelsstandes im 18. Jahrhundert. Pozsony (Bratislava), 1930.

16 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi múzeum céhiratai között díszes formában eredetiben, közölte a M. Gt. Szle 1899. évf., 318. o.

17 (Megjegyzés - Popup)

Másolatban a városi levéltárban Fasc. X. Nr. 918. b. sz.

18 (Megjegyzés - Popup)

A kalmárcéhre vonatkozó igen nagyszámú iratok között a városi levéltárban. 1648-tól a céhmester díszes formában előterjesztett számadásai majdnem hiánytalanul a 17. század elejéig megvannak.

19 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város levéltára céhiratai között.

20 (Megjegyzés - Popup)

3. oldal.

21 (Megjegyzés - Popup)

4. oldal.

22 (Megjegyzés - Popup)

5. oldal.

23 (Megjegyzés - Popup)

6. oldal.

24 (Megjegyzés - Popup)

7. oldal.

25 (Megjegyzés - Popup)

8. oldal.

26 (Megjegyzés - Popup)

9. oldal.

27 (Megjegyzés - Popup)

10. oldal.

28 (Megjegyzés - Popup)

11. oldal.

29 (Megjegyzés - Popup)

E számadások igen gondosan készültek és a város gazdaságtörténetéhez igen sok fontos adatot szolgáltatnak. Úgyszólván hiány nélkül, teljesen épségben, nagyon szép külső formában 1649-től a 18. század elejéig vannak meg. Ebből állapítható meg, hogy a céhnek ebben az időben két szőlőskertje volt (20 Pfund Steiner und 30 Pfund Weidengrund).

30 (Megjegyzés - Popup)

L. Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei. II. kötet, 80–87.

31 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A Széchenyi-család története. II. 112. l. Névmutató.

32 (Megjegyzés - Popup)

Borovszky Samu: Győr és Győr vármegye. 44. l. B. Szabó i. m.

33 (Megjegyzés - Popup)

Figyelő. 1882. Csaplár Benedek: Révai nevelő Loóson. 123. l. s. k.

34 (Megjegyzés - Popup)

Schiller, Eichendorf, Dahns, Ibsen, Mereskovszky.

35 (Megjegyzés - Popup)

Libanius szónok p. o. egyik levelében megemlíti, hogy ő és mások is azért nem nyilatkozhatnak Julianus császárról, mert jelenleg ellenségeinek kezében van az uralom. Ep. 1264. § 6–7 és 1430. § 1.

36 (Megjegyzés - Popup)

Hase: Kirchengeschichte. 447. o. Bidez: La Vie de l'Empereur Julien. Paris, 1930. 10. o. Geffcken: Kaiser Julianus. 4. o.

37 (Megjegyzés - Popup)

Seek: Geschichte des Unterganges. IV. 391. 32. Johannes Chrisostomos Epist. ad Philipp. cp. IV. hom. XV. 5. Lenyomtatva Mignenél vol. XV. Philostorgius: Kirchengeschichte, II. 16. Nazianzi Gergely. Orat. IV. 21. Libanius. Orat. XVIII. Julianus 270. C. D.

38 (Megjegyzés - Popup)

Seek: Geschichte des Unterganges der Antiken Welt. 221. o. Ammianus. XV. 5. 2. o. s. k. Libanius. Orat. XVIII. 27.

39 (Megjegyzés - Popup)

Hase: I. 488. o.

40 (Megjegyzés - Popup)

Julianus, 368. 34. o. s. k.; Ammianus XXI. 2. 2. 5. 1.

41 (Megjegyzés - Popup)

Ammianus, XXI. 4. Koch: Kaiser Julian, der Abtrünnige (Jahrb. für class. Philologie. Anlage XV. 1899. Ammianus XXI. 5 és 8. Julianus. 286, D.; Allard: Julien l'Apostat. Paris, 1910. II. 41. s. k.

42 (Megjegyzés - Popup)

Kiáltványa az athéniakhoz.

43 (Megjegyzés - Popup)

Zonaras XIII. 11. 6. Ammians. XXI. 2. 4–5.

44 (Megjegyzés - Popup)

Nazianzi Gergely. Orta. IV. 52.

45 (Megjegyzés - Popup)

Julianus levelei Oribasiushoz. Lettres. 22. o. 4. darab.

46 (Megjegyzés - Popup)

Schwartz: De vita et Scriptis Juliani Imperatoris. Bonn. 1888. 17. o.

47 (Megjegyzés - Popup)

Geffcken. 57. o. első sor. Mamertin. Grat. actio Juliano 6–7. A hajóra szállás helyéről semmi adatunk, de mindenesetre feljebb volt, mint Vindobona.

48 (Megjegyzés - Popup)

Ammians XXI. 9. 6. Paulys Real-Encyclopädie der class. Altertumwissenschaft.

49 (Megjegyzés - Popup)

Zosimos szerint III. 11. a jóskok intették Julianust, hogy ne menjen a tél előtt tovább.

50 (Megjegyzés - Popup)

Mamertin, Gat. act. Jul. 6. 4. Ammians XXV, 4. 22. Libanius, Orat. XVIII. 111. Nazianzi Gergely. Orat. IV, 47 és mások.

51 (Megjegyzés - Popup)

Nazianzi Gergely. Orat. IV. 47. Interpolatoról van szó, amely egynéhány másolatból hiányzik.

52 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 11. és 12. jegyzetet.

53 (Megjegyzés - Popup)

Euphemerius, afrikai rabszolga, egyúttal könyvtárosa volt Julianusnak. Oribasius orvos, álomfejtő, mágus. Nagy befolyása volt Julianusa. Naplót is hagyott hátra, amelyet Eunapius Vitae sophistarum című művében idéz. Eunapius azt említi, hogy Oribas segítette Julianust művészetével a császári trónra. Julianus vele közli álmait megfejtés céljából. Julianus pogány környezetéhez tartozott Salustius is, akit eredetileg a caesar megfigyelésére küldtek ki, de később megbarátkozott vele és ezért visszahívták. Salustiusról ír Zosim. I. III. c. 9.

54 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 12. jegyzetet. Eunapius: Fragment. 24. Julianus Mitrast atyjának nevezi és a jóshely úgy üdvözli őt,

mint az istenség fiát.

55 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Pecz Vilmos, Ókori lexikon, II. köt., Budapest, 1904. Más források p. o. Kubitschek–Frankfurter: Führer durch Carnuntum. 1923. azt állítják ugyan, hogy Carnuntumban volt Mitraeum, de még ha ez való lenne, sem változtatna a következő megállapításainkon, hiszen tudjuk, hogy Julianus az áldozat bemutatása céljából rövidebb utat tett meg, ami arra mutat, hogy a szertartást mindenesetre Carnuntumon kívül végezte el és pedig a fertőrákosi Mitrasbarlangban, hisz az ottani leletek, mint látni fogjuk, egyenesen erre vallanak is.

56 (Megjegyzés - Popup)

A betűk között levő egyéb írásjeleket mellőztük.

57 (Megjegyzés - Popup)

Egy 178-ból való fogadalmi kövön, amelyet Deutsch-Altenburgban találtak Carnuntum még mint municipium szerepel. Zumpt Comm. epigr.-jában a 8. oldalon azt véli, hogy Carnuntumot Marc Aurél emelte coloniává; ez a császár 180-ban halt meg. A coloniává való előléptetés tehát 178 és 180 közt történt.

58 (Megjegyzés - Popup)

a Bericht der K. und K. Commission. 123. o.

59 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 24. jegyzetet.

60 (Megjegyzés - Popup)

A kommunizmus idején vörös katonák célba lőttek erre a reliefre.

61 (Megjegyzés - Popup)

Eliphaz Levy: La Science des Esprits. A szerző neve egy francia katolikus papot takar, aki sokat írt a pogány vallásokról és a mágiáról. Az idézett munkának Juliánusról szóló fejezete említi az esetet.

62 (Megjegyzés - Popup)

Ez adat Hieronymusnak Letához intézett levelében foglaltatik. (Visconti Annali XXXVI. 171.)

63 (Megjegyzés - Popup)

Cumont: Mysteres de Mithra. 213. o. Graillot: Le culte de Cybele. 1912. 158. o. Koch: Revue belge de philologie et d'histoire. 1928. 533. o.

64 (Megjegyzés - Popup)

Geffcken: 57. o.

65 (Megjegyzés - Popup)

Ferenc Károly, Ferenc József édesapja, tapasztalatait emlékiratban örökítette meg. Ezt magyar fordításban közölte Merényi Lajos a Vasárnapi Ujság 1900-as évfolyamában. Az eredeti szöveget jegyzetekkel újból kiadta Csatkai Endre dr. „Mitteilungen des Bgl. Heimat- und Naturschutzvereines.” 1931. Első füzet.

66 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tanácsjegyzőkönyv. 1811. 2125. 2153. 2499. sz. tétel.

67 (Megjegyzés - Popup)

A lövér névről I. Maár–Mollay: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. Soproni Szemle, II. évf., 5–6. sz.

68 (Megjegyzés - Popup)

Telepük nem fenn a hegyekben, hanem a mai Deák-tér és a hegyek között állott.

69 (Megjegyzés - Popup)

A kérdés legjobb összefoglalása Váczy P.: A királyi serviensek stb. Századok, 1927–28., 357–58. II. Megállapításait magunkévá tettük és itt idézzük.

70 (Megjegyzés - Popup)

Váczy uo.

71 (Megjegyzés - Popup)

* 1940 febr. 1-től 1940 augusztus 15-ig.